

ISSN: 2618-6268

HALIÇ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

HALIÇ UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Yıl: 1 • Sayı: 1 • Tarih: 30 Eylül 2018
Year: 1 • Volume: 1 • Date: 30 September 2018

Haliç Üniversitesi Adına Sahibi **Prof. Dr. Abdurrahman EREN**
Owner on behalf of Haliç University Haliç Üniversitesi Rektörü / Rector of Haliç University

Editörler Prof. Dr. Kamile PERÇİN AKGÜL
Editors Baş Editör / Editor-in-Chief

Dr. Öğr. Üyesi G. Banu DAYANÇ KIYAT
Baş Editör Yardımcısı / Asst. Editor-in-Chief

Aslı ERDOĞDU
Editör Asistanı / Assistant Editor

Tuğba DOĞAN
Editör Asistanı / Assistant Editor

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Mustafa KILIÇASLAN
Publishing Manager Haliç Üniversitesi

Yönetim Yeri Haliç Üniversitesi,
Head Office Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yazışma Adresi Haliç Üniversitesi Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No: 82
Corresponding Address Beyoğlu – İSTANBUL
Tel: 212 924 24 44
E-posta: sosbd@thalicedu.tr

İnternet Adresi <http://dergipark.gov.tr/husbd>
Web Address

Yayın Türü Yerel Süreli / *Periodical*
Publication Type Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır
Published twice a year, in March and September
ISSN: 2618-6268

Asitsiz kâğıda basılmaktadır Bu sayı 500 adet basılmıştır.
Printed on acid free paper This issue has been printed as 500 copies.

Baskı Avcı Etiket Matbaacılık
Printing Press Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Emintaş Davutpaşa
Matbaacılar Sit. No:101/28 Cevizlibağ - Zeytinburnu/
İstanbul Tel: +90 212 674 08 62
Sertifika No: 41941

Basım Tarihi 30.09.2018
Publication Date

Derginin Tarandığı Kaynaklar
Index in

DergiPark
AKADEMİK

Yayın Kurulu <i>Editorial Board</i>	Prof.Dr. Mahmut Celal BARLA (Haliç Üniversitesi) Doç. Dr. Şebnem URALCAN (Haliç Üniversitesi) Doç. Dr. Nuray TEZCAN (Haliç Üniversitesi) Dr. Öğr. Üyesi Ayla KAPAN EZİCİ (Haliç Üniversitesi) Dr. Öğr. Üyesi Atilla TEKİN (Haliç Üniversitesi) Dr. Öğr. Üyesi Ferimah YUSUFİ (Haliç Üniversitesi) Dr. Öğr. Üyesi Zehra DOĞAN SÖZÜER (Haliç Üniversitesi) Öğr. Gör. Nurhan HÜNER (Haliç Üniversitesi)
---	---

Danışma Kurulu <i>Advisory Board</i>	Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN (İstanbul Arel Üniversitesi) Prof. Dr. Ramazan AKTAŞ (TOBB Üniversitesi) Prof. Dr. Cem Sefa SÜTÇÜ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Emel KARAYEL BİLBİL (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Ahmet ERKUŞ (Bahçeşehir Üniversitesi) Doç. Dr. A. Kadir DABBAĞOĞLU (İstanbul Arel Üniversitesi) Doç. Dr. İ. Ufuk MISIRLIOĞLU (Bristol University) Doç. Dr. Selma ARIKAN (Medeniyet Üniversitesi) Doç. Dr. Aslı GÖKSOY (American University in Bulgaria)
--	---

Bölüm Editörleri <i>Section Editors</i>	Prof. Dr. Kamile PERÇİN AKGÜL Prof. Dr. Arman T. TEVFİK Dr. Öğr. Üyesi G. Banu DAYANÇ KIYAT Dr. Öğr. Üyesi Eyüp ÖZ
---	---

1. Sayı Hakem Listesi <i>1st Issue Reviewer List</i>	Prof. Dr. Arman T. TEVFİK (Haliç Üniversitesi) Prof. Dr. Zeki AKSAN (Haliç Üniversitesi) Prof. Dr. Ahmet Hamdi TOPAL (Medipol Üniversitesi) Prof. Dr. Nihat BULUT (Şehir Üniversitesi) Doç. Dr. Zinnur GEREK (Gaziantep Üniversitesi) Doç. Dr. Didar AKAR (Boğaziçi Üniversitesi) Dr. Öğr. Üyesi G. Banu DAYANÇ KIYAT (Haliç Üniversitesi) Dr. Öğr. Üyesi Eyüp ÖZ (Haliç Üniversitesi) Dr. Öğr. Üyesi Ece ÜNÜR (Haliç Üniversitesi) Dr. Öğr. Üyesi Kemal ASLAN (Haliç Üniversitesi) Dr. Öğr. Üyesi İlknur DEMİRBAĞ (İstanbul Teknik Üniversitesi) Dr. Öğr. Üyesi Didem DOĞANYILMAZ DUMAN (İzmir Demokrasi Üniversitesi) Dr. Işıl ERDUYAN (Boğaziçi Üniversitesi)
---	---

EDİTÖRDEN MEKTUP

Değerli araştırmacı ve okurlarımız;

Ülkemizde sosyal bilimler alanında yapılan bilimsel çalışmalara katkı sunma gayretiyle çıkarmış olduğumuz Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin, yayın hayatına başlamasının heyecanını sizlerle paylaşmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü süreli yayını olan Sosyal Bilimler Dergisi, disiplinlerarası bilimsel çalışmalara odaklanan ve yılda iki kez basılı olarak yayımlanan, ulusal nitelikte hakemli akademik bir dergidir. Dergimize lisans, lisansüstü öğrencileri ve öğretim üyelerinin başvuruları kabul edilmektedir.

Bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun; nitelikli ve özgün çalışmaları titizlikle değerlendirerek, yapılan çalışmaların daha geniş kitlelere duyurulması ve ulusal yayıncılığa katkı sağlaması hedefiyle gerçekleştirilen çalışma sürecinde, gerekli desteklerini esirgemeyen üniversite yönetimize, kuruluş ve hazırlık aşamasında görev alan bilim kurulumuza, editör ve hakemlerimize ve özellikle yazarlarımıza ilgi ve katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimizi iletmeği isteriz.

Prof. Dr. Kamile PERÇİN AKGÜL
Sosyal Bilimler Dergisi Baş Editörü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Hukuk

Türk Yükseköğretim Etik Mevzuatının Hukuki Değerlendirmesi

A Legal Assessment on the Ethics Legislation of the Turkish Higher Education

Abdurrahman EREN 1-46

Dilbilim

Silence as a Multi-Purpose Speech Act in Trauma Discourse: A Case Study

Travma Söyleminde Çok İşlevli Bir Söz Eylemi Olarak Sessizlik: Örnek Olay İncelemesi

Erdem AKGÜN 47-82

İşletme

Kanatlı Et Pazarlaması ve Oluşan Pazarlama Kanalları

Poultry Meat Marketing and Existing Marketing Channels

Rauf ARIKAN, Buket BULUT 83-96

Derleme Makaleleri / Review Articles

İşletme

Anket Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme

A Generale Review on Interview Techniques

Rauf ARIKAN.....97-159

İletişim

Türk Töresinde Askerliğin Yeri ve Türkiye’de Askerliğe Bakış Açısında Meydana Gelen Değişmeler

The Importance of Military Service in Turkish Custom and Changes That Took Place on the Perspective Towards Military Service in Turkey

Nagihan ÇETİN161-175

Siyaset

Tarihsel Sosyoloji Bütünü Görebilmek Adına Bir Yöntem

Historical Sociology a Method for Comprehensive Thinking

Şafak SAĞLAM.....177-194

Türk Yükseköğretim Etik Mevzuatının Hukuki Değerlendirmesi

Abdurrahman EREN

Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Bölümü, İstanbul, Türkiye

abdurrahmaneren@halic.edu.tr

Özet

Bu makalede, Türk Yükseköğretim etik mevzuatının hukuki değerlendirilmesi yapılmaktadır. Çalışma dogmatik hukuk alanı ile sınırlı olup, konunun felsefi, sosyolojik ya da tarihsel boyutu ele alınmamaktadır. Etik hukukunun maddi konusu üzerinde durulmamakta, Yükseköğretim alanındaki etik mevzuatı biçimsel olarak, hukuki değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Makalede öncelikle, etik ve hukuk ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda ahlak kuralları ile etik hukukunun farkı açıklandığı gibi etik hukukunun hukuk kuralları arasındaki yeri de değerlendirilmektedir. Bu başlık altında, etik hukukunun uluslararası boyutuna değinilerek, etik hukukunun belli mesleklere yönelik ortak davranış kodları geliştirme çabası olduğu ortaya konulmaktadır. Makalede ikinci olarak, Türkiye’de etik hukukunun genel durumu açıklanmaktadır. Bu kapsamda, yasama, yürütme ve yargı organlarına ilişkin etik davranış kurallarına ilişkin düzenlemeler genel olarak değerlendirilmektedir. Daha sonra, tüm kamu görevlileri bakımından özel etik kanunu olan 25/5/2004 tarih ve 5176 Sayılı “Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” incelenmektedir. Makalede üçüncü olarak, Türk Yükseköğretim mevzuatında etik kurallar incelenmektedir. Etik kurallar 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu kapsamında, disiplin hukuku çerçevesinde düzenlenmiş, ayrıca Yükseköğretim Kurulu ile Üniversitelerarası Kurul’a yönetmelikle etik kuralları belirleme yetkisi verilmiştir. Sonuç olarak, yükseköğretim alanında etik kuralların kamu görevlilerine ilişkin genel düzenleme dışında tutulduğu, 2547 sayılı kanun kapsamında disiplin hukuku çerçevesinde düzenlendiği görülmektedir. Ancak, düzenlemelerin daha çok bilimsel araştırma ve yayın etiği ile sınırlı kaldığı, eğitim ve öğretim, yönetim alanlarına ilişkin bütüncül yaklaşımla bir etik yönetmeliği çıkarılması gereği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Yükseköğretim, Hukuk

A Legal Assessment on the Ethics Legislation of the Turkish Higher Education

Abstract

This article makes a legal assessment of the ethics legislation on the Turkish Higher Education. The study limits itself to legal-dogmatic approach and it does not include the philosophical, sociological, and historical dimensions. This article emphasizes only a formal assessment of the ethics legislation regarding Higher Education, and the substantive part of the law of ethics is not included. In the first place, the relationship between ethics and law is analyzed. In this regard, not only the difference between moral rules and the law of ethics is explained but also the position of law of ethics in relation to the rules of law is discussed. On that note, by addressing the international dimension of the law of ethics, it is asserted that law of ethics is an effort to develop common codes of conduct specifically pertaining to certain professions. In the second place, this article discusses the general status of law of ethics in Turkey. In this context, legal arrangements on the codes of ethical conduct concerning legislative, executive and judicial bodies are generally discussed. Following that, “The Law on the Establishment of the Ethics Committee of Public Officials and the Amendment of Some Laws” dated 25/5/2004 and numbered 5176, which is a special ethics code regarding all public officials, is analyzed. In the third place, this article looks into the ethics rules in the Turkish Legislation of Higher Education. Ethics rules are set pursuant to disciplinary law, and under the Higher Education Law numbered 2547; furthermore, the Turkish Council of Higher Education and the Inter-University Council have been authorized to determine the ethics rules by means of by-laws. As a result, it has been shown that ethics rules in Higher Education have been kept out of the overall legal arrangement of public officials, and rather they have been arranged pursuant to disciplinary law, and under the law numbered 2547. However, the conclusions have been reached that the legal arrangements are mainly confined to scientific research and publication ethics; thus, it is necessary to issue an ethics by-law with a holistic approach in the fields of education and training, and management.

Keywords: Ethics, Turkish Higher Education, Law

1. Giriş

Etik hukuku, kamusal alana özgü ahlaki davranış kurallarından oluşur. Etik hukuku, kişinin özel alanına ilişkin ahlaki davranışlarıyla değil; kamu düzenini ilgilendiren; bilim, teknoloji, çevre, sağlık, yargı, eğitim gibi farklı kamu alanlarında “meslek etiği” kuralları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle daha çok özel kişiler değil; kamu görevi ya da kamu hizmeti üstlenen geniş anlamda kamu görevlilerine yönelik genel davranış kodları şeklindeki kurallardan oluşur.

Bu çalışmada, Türk yükseköğretim alanında etik hukuku inceleme konusudur. Yükseköğretimde etik davranış ilkelerinin ne olması gerektiği değil, etik davranış ilkelerine ilişkin mevzuata dönük biçimsel bir inceleme yapılacaktır. Bu nedenle çalışma dogmatik hukuk alanında biçimsel bir incelemedir. Yükseköğretim mevzuatı içinde etik hukukunun durumu tespit edilerek, sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde durulacaktır.

Çalışmada öncelikle hukuk ve etik ilişkisi ele alınacak, daha sonra Türkiye’de etik mevzuatının genel durumu ortaya konulacaktır. Türkiye’deki etik mevzuatı, genel yasalarda etik kurallar ile özel etik düzenlemeleri şeklinde incelenecektir. Özel etik mevzuatı kapsamındaki düzenlemelerin, yükseköğretim mevzuatına uygulanabilirliği tartışılacaktır. Son olarak yükseköğretim mevzuatının etik davranış kurallarına ilişkin düzenlemeleri, hukuki değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

1.1. Genel Olarak Hukuk ve Etik İlişkisi

Ahlak kuralları sosyal bir normdur ve yaptırımını pozitif hukuk tarafından sağlanmaz. Bir ahlak kuralı, pozitif hukukun konusu haline gelirse, hukuki yaptırım gücü kazanır ve bir hukuk kuralına dönüşür. Bu kapsamda etik hukuku, konusu ahlak kuralları olan hukuk dalı

olduğu söylenebilir. Ahlak kurallarının pozitif hukukun konusu haline gelmesi, “normatif etik” olarak kavramsallaştırılır (Pieper, 1999, s. 141).

Ahlak kurallarının etik hukuku kapsamında normatif kimlik kazanması, kuralı ahlak alanından çıkarmaz. Ancak, aynı kurala hukuki nitelik kazandırmış olur.

Modern toplumlarda kamusal alanın genişlemesi ve kamu bürokrasinin büyümesi, kamusal alana özgü ortak bir ahlak arayışına yöneltmiştir. Bireyin özel alanında sübjektif ahlak etkinliğini korurken, kamusal alanda ortak ahlaki standartlar etik hukuku olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle etik hukuku kamusal alanda ve kamu bürokrasisi özelinde yaygınlaşmıştır. Etik hukuku, kişinin özel ahlak alanı ile değil, kamusal alana özgü ortak ahlak kurallarıyla ilgilenir. Bu çerçevede, **etik hukuku, kamusal alanda belli bir mesleği icra edenlere yönelik doğru davranış ilkeleri şeklinde tanımlanabilir.**

Etik hukuku ile belli bir mesleği icra edenlerin uymaları gereken ahlaki ilkeler, somut davranış kodları şeklinde tespit edilerek; açık, izlenebilir ve denetlenebilir nitelikte kurallara dönüştürülmektedir. Etik kurallar, her zaman yaptırımlı kurallar olmadığı gibi genellikle yaptırımlar esnekler. Etik hukukunun önceliği, etik davranış kurallarının tespiti ve uygulanabilirliğini sağlamaktır. Bu nedenle etik hukuku, katı yaptırımlara yer vermeyen “soft hukuk” (esnek hukuk) kurallardan oluşur. Ağır etik ihlali sayılan durumlar istisnai olarak ceza hukuku ya da disiplin hukuku gibi ağır yaptırımlı “hard law” (sert hukuk) hukuk kurallarına konu edinilir. Örneğin bir tür hırsızlık sayılan intihal eyleminin suç kabul edilerek cezalandırılması gibi.

Etik hukuku aynı zamanda, evrensel ve bölgesel boyutta uluslararası kamu düzenine yönelik ortak bir ahlak kurma çabasını da özünde barındırmaktadır. Uluslararası topluma yönelik asgari ahlak

standartları, uluslararası hukuk kuralları içinde uluslararası etik hukukuna dönüşmektedir. Evrensel boyutta asgari etik ilkeleri belirleme çabası Birleşmiş Milletler Örgütü ve ona bağlı Uzmanlık Örgütleri tarafından sergilenmektedir. Bölgesel boyutta başta, Avrupa Konseyi olmak üzere diğer bölgesel örgütler düzeyinde etik kuralları bölgesel sözleşmelere ve prensiplere konu olmaktadır. BM Örgütü tarafından ya da bölgesel örgütlerce kabul edilen insan hakları sözleşmeleri “evrensel ahlaki haklar” olarak nitelendirilir (Donnelly, 1989, s. 22-27). Genel sözleşmelere yönelik bu nitelendirme dışında, son yıllarda belli bir alana özgü özel etik hukuku oluşmaya başlamıştır.

Eğitim, bilim ve kültür alanında küresel ölçekte ortak etik davranış kuralları geliştirme çabasını, BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) çalışmalarında görmektedir. UNESCO, 2002 yılında aldığı bir kararla, Örgütün beş öncelikli alanından birini etik olarak belirlemiştir. Bu kapsamda bilim, teknoloji ve biyoetik konularına yönelik etik konusunda mevzuat çalışmaları yapılmıştır. Özellikle 1980’li yıllarda UNESCO insan genomu ve etik problemlere eğilmiştir. 1989 Yılında UNESCO, çağdaş bilim ve teknoloji uygulamalarında etik başlıklı bilgi ve deneyim paylaşımı amaçlı açık bir platform kurmuştur. Aynı şekilde 1993 yılında Uluslararası Bioetik Komitesi (IBC) ve 1998 yılında Dünya Bilimsel Bilgi ve Teknoloji Etik Komisyonu (COMETS) kurulmuştur. Komisyon, çevresel etik, bilimsel etik, nanoteknolojide etik, robotik etik gibi etğin farklı konularında kriterler belirlemek üzere çalışmalar yürütmektedir (<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/comest/>, 04.05.2018). Bölgesel düzeyde, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin yayınladığı “Kamu Görevlileri için Model Etik Davranış Kodu” bölgesel etik hukukuna yönelik bir örnektir (<http://workspace.unpan.org/sites/internet/Documents/UNPAN038306.pdf>, 05.05.2018).

Karşılaştırmalı hukukta, ülkeler son yıllarda uluslararası hukukla uyumlu etik yasal alt yapılarını güçlendirmek yönünde

reformlar yapmaktadır. Etik davranış ilkelerinin kodifiye edilerek sistemleştirilmesi, demokratik bir yönetimin önemli bir unsuru haline gelmiştir (Yüksel, 2005, Yayın No. 11/412). Ulusal hukuk düzeyinde etik davranış ilkeleri; anayasalar, yasalar, yönetmelik ve kılavuz ilkeler şeklinde düzenlenmektedir. Çıkar çatışmaları ve buna bağlı etik dışı davranışlar farklı yasal düzenlemelerde çatışmanın büyüklüğüne göre farklı yaptırımlara tabi tutulmaktadır. Uluslararası hukuktaki gelişmelere paralel olarak, ulusal hukukta da, etik davranış kurulları özel yasal düzenlemelere konu olmaya başlamıştır.

Bir ülkedeki etik davranış kurallarının düzenlenmesi, uluslararası alanda belirlenen ortak etik davranış ilkeleriyle uyumlu olması gerekir. Belli bir meslek etiğine yönelik davranış kuralları düzenlenirken, bu mesleğe yönelik uluslararası alanda kabul edilmiş ortak etik davranış ilkelerine (kodlarına) uygun düzenlemeler yapılmalıdır. Örneğin yargı etiğine ilişkin olarak, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonununun 2003/43 sayılı kararı ile üye tüm ülkeler için tavsiye niteliğinde olan, Bangalor Yargısal Davranış İlkeleri kabul edilmiştir. BM Sosyal ve Ekonomik Konsey, 27 Temmuz 2006'da 2006/3 sayılı Karar ile üye devletleri yargıçların mesleki ve etik davranışlarına ilişkin hukuk kurallarını gözden geçirirken veya geliştirirken Bangalor Yargısal Davranış İlkelerini dikkate almaya davet etmiştir. Avrupa Konseyinin Avrupa Yargıçları Danışma Konseyi de, Bangalor ilkelerinin hazırlık süresine katılmış ve bu ilkeleri 19 Kasım 2002 tarih ve 3 sayılı görüşünde Avrupa Konseyine üye ülkeler bakımından ortak davranış ilkeleri olarak kabul etmiştir (İnceoğlu, 2008, s.12-13). Bu metnin başlangıcında, *“Aşağıdaki temel ilkelerin ve hakların, bölgesel insan hakları belgelerinde, ulusal anayasalarda, yasalarda ve içtihat hukukunda ve yargı teamül ve geleneklerinde de kabul görmüş veya yansıtılmış olduğu”* ifade edilerek, bu ilkelerin uluslararası toplumun ortak çabası ile hazırlandığı ortaya konmuştur. Belgede yargı etiğine ilişkin ortak etik ilkeler; bağımsızlık, tarafsızlık, doğruluk, dürüstlük, eşitlik, ehliyet ve liyakat olarak belirlenmiştir.

Her bir etik ilkeye yönelik uygulama kuralları açık bir şekilde belirlenmiştir (https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf,05.05.2018). Örneğin, dürüstlük bir etik (değer) ise bu değer hakimlik mesleğine yönelik ilkesi, “Dürüstlük ve dürüstlük görüntüsü, bir hâkimin tüm faaliyetlerinin icrasında esaslı bir unsurdur” şeklinde açıklanmaktadır. Bu ilkenin uygulama kuralları mesleğe özgülenererek 16 farklı uygulama kuralına bağlanmaktadır. Dolayısıyla etik hukukuna ilişkin düzenlemelerde değerler ortaklaşırken, ilkeler ve uygulama kurallarında mesleğe özgü farklılaşma söz konusu olacaktır.

Mesleki etik davranış ilkeleri korunması gereken değerler ve bunların uygulama kurallarını düzenlerken, her etik dışı davranışı yaptırıma bağlamamaktadır. Etik dışı davranışın ağırlığına göre, farklı yaptırımlar gündeme gelebilir. Etik davranış kuralları, hukukun alanına girdikten sonra hukukun temel ilkelerine uygun bir şekilde düzenlenmelidir. Bu kapsamda, etik davranış kurallarının açık, anlaşılabilir ve uygulanabilir nitelikte olması önem taşıyacaktır. Etik hukuku, etiğe uygun davranışları özendirici, etik dışı davranışları engelleyici ve çıkar çatışmalarını çözücü nitelikte olması gerekir.

Bir ülkedeki etik hukuku, ülkedeki tüm kamu yönetimini kapsamalıdır. Kamu yönetiminin bütünlüğü ilkesi gereğince, etik kuralları belirlenmemiş kamu kesimi, diğer kurumlardaki etik çabaları etkisiz kılabilir. Toplam kalite yönetimi anlayışı gereğince etik hukuku tüm kurumlar için oluşturulmalıdır. Bu anlamda etik davranış kurallarını belirlemek kadar, etik dışı davranışların denetimine yönelik mekanizmalarda önem taşımaktadır. Nitekim OECD tarafından 1998 yılında yayınlanan, “Kamu Yönetiminde Etik ilkeler” başlıklı tavsiye kararında, üye ülkelerin kamu hizmetlerinde etik davranış ilkelerini hayata geçirmek amacıyla, iyi işleyen kurumsal yapılar oluşturmaları tavsiye edilmiştir (<http://www.oecd.org/gov/ethics/ethicscodesandcodesofconductinoecdcountries.htm>, 05.05.2018).

2. Türkiye’de Etik Mevzuatının Genel Durumu

Kamu yönetiminde etik hukukunu uluslararası etik kurallarla uyumlu bir şekilde hazırlamak demokratik bir devlet olmanın önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bu nedenle devletim tüm organlarına, ilgili kurum ve kuruluşlara özgü etik düzenlemeler yapılmaktadır. Yasama organına yönelik olarak, “siyasi etik”; yürütme organına yönelik “kamusal etik” ve yargı organına yönelik “yargı etiği” önem kazanmıştır.

Türkiye’de siyasi etik konusu, etik başlıkla olmasa da 1982 Anayasası’nın 82. maddesi ve bu maddeyle bağlı olarak çıkarılan 31.10.1984 tarih ve 3069 sayılı “Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği İle Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun”, milletvekillerini de kapsayacak şekilde mal bildiriminde bulunma zorunluluğu ve hediye almada kısıtlamalar getiren 19.4.1990 tarih ve 3628 sayılı “Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Kanunu” başta olmak üzere çeşitli belgelerde siyasi etiği ilgilendiren düzenlemelere yer verilmiştir Ancak, bu güne kadar siyasi etik başlıklı kanun teklifleri verildiği halde kabul edilmiş bir kanun bulunmamaktadır. TBMM’de 24 dönemde, Siyasi Etik Kanun Teklifi, 1.4.2016 tarihinde AK Parti tarafından verilmiştir ¹. (Siyasi Etik Kanun Teklifi, 01.04.2016, Sayı:126). Türkiye’de siyasi etik kanun tekliflerinde, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu (GRECO) siyasi etik ilkelerinin üye ülkelerde kabul edilmesi yönünde tavsiye kararlarına atıf yapılmaktadır. GRECO’nun Türkiye’ye yönelik hazırladığı Ekim 2015 tarihli tavsiye kararında, “*parlamento üyeler için çeşitli menfaat çatışması durumlarını (hediyeler, diğer*

¹ Bu teklif kanunlaşmayınca benzer teklif CHP tarafından Meclise birkaç kez sunulmuştur. TBMM Kanun teklifi, Gürsel Tekin (CHP İstanbul Milletvekili), 3069 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği ile Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun, 3628 Sayılı Mal Bildiriminde Bulunması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanununda Değişiklik Yapılması ve TBMM Siyasi Etik Komisyonu kurulmasına dair teklifi, 14.06.2017.

menfaatler, üyelikle beraber sürdürülen işler, üyelik sonrası kuruma karşı görev alma, üçüncü taraflarla ve lobicilerle temaslar) kapsayan bir etik kodun/mesleki davranış kodlarının akdedilmesini tavsiye eder” denilmektedir (TBMM Başkanlığı Siyasi Ahlaksızlıkla Mücadele ve Siyasi Etik Kanun Teklifi, 20.02.2017, sayı:1275).

Yargısal etik konusunda, BM tarafından kabul edilen “Bangalor yargısal etik ilkeleri”², (2001 Bangalor Yargı Etiği Taslak Belgesi, 25-26/11/2002), BM Yargı Bağımsızlığı Temel İlkeleri (BM Suçun Önlenmesi ve Suçluların Tedavisi, 29/11/1985; 40/32 ve 13/12/1985; 40/146), Savcılar İçin Etik Ve Davranış Biçimlerine İlişkin Avrupa İlkeleri Budapeşte İlkeleri (Avrupa Savcıları Konferansı 6.Oturumu, 29-31/05/2005) gibi uluslararası belgeler kapsamında etik kurallara yer verilmiştir. Avrupa Hâkimleri Danışma Konseyinin (CCJE) başta etik, uygunsuz davranışlar ve tarafsızlık olmak üzere, hâkimlerin mesleki davranışlarını düzenleyen ilke ve kurallar hakkında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin dikkatine sunduğu 3 sayılı Görüş (29/11/1985; 40/32 ve 13/12/1985; 40/146 sayılı BM Genel Kurul kararları), Avrupa Savcıları Danışma Konseyi tarafından Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine sunmak üzere hazırlanan Cezai Soruşturmalarda Savcıların Rolüne İlişkin 10(2015) sayılı Görüş (Avrupa Savcıları Danışma Konseyi, 20/11/2015, CCJE 3 (2002) Op. No 3.), Türkiye’de hakim ve savcılarının uyması gereken “yargı etiği” kurallarının hukuki çerçevesini oluşturmaktadır.

Yürütme alanında Türk hukukunda etik davranış kuralları, 25/5/2004 tarih ve 5176 Sayılı “Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”a kadar etik

² Yargıda Doğruluğun Güçlendirilmesine Yönelik Yargı Grubu tarafından kabul edilen 2001 Bangalor Yargı Etiği Taslak Belgesi’nin 25-26 Kasım 2002 tarihlerinde Lahey Barış Sarayı’nda düzenlenen Yüksek Mahkeme Başkanları Yuvarlak Masa Toplantısında revize edilmiştir.

başlıklı özel bir düzenlemeye konu olmamıştır. Özel etik mevzuatı oluşturma yönünde Avrupa Birliğine uyum sürecinde, “4. Gözden Geçirmeye İlişkin 5 Nisan 2003 Tarihli Niyet Mektubu”nda; bazı yapısal taahhütler arasında kamu yöneticileri ve memurlar için etik kuralları belirleyen kanunun Meclis’ten geçirilmesi de yer almıştır. Bakanlar Kurulunun 23.6.2003 tarihli ve 2003/5930 sayılı Kararıyla kabul edilen Ulusal Program kapsamında, kamuda yönetişimin güçlendirilmesi başlığı altında; kamu yönetiminde saydamlığın artırılması ve yolsuzlukla mücadele kapsamında yapılan çalışmalardan birisinin de kamu görevlilerinin uyacakları meslekî ve etik ilke ve kuralları belirleyen bir düzenlemenin yapılması olduğu belirtilmiştir.

Türkiye’de tüm kamu görevlileri için 25/5/2004 tarih ve 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kanununun kabul edilmesinden sonra, çeşitli meslek ve kurum kanunlarında, mesleğe ilişkin etik kurallarını yönetmelikle belirleme konusu düzenlenmiştir. Birçok kanun da, Kamu Görevlileri Etik Kurulunun belirlediği çerçevede etik kuralların belirlenmesine atıf yapılmaktadır. Kanunlarda genellikle etik dışı davranışların disiplin yaptırımına tabi olduğu görülmektedir³.

³ **Bankacılık Kanunu**, 19/10/2005 (5411)- Etik ilkeler Madde 75, Kurulun çalışma esasları Madde 87; **Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun Kuruluşuna İlişkin Kanun** (2813) Personel nitelikleri Madde 8; **Eleman Temininde Güçlük Çekilen Yerlerde Sözleşmeli Sağlık Personeli Çalıştırılması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun** 10/7/2003 (4924)- Hizmet sözleşmesi Madde 5; **Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun 5/5/2005** (5345) Görevler Madde 4; **İş Sağlığı Ve Güvenliği Kanunu** 20/6/2012 (6331) İşyeri hekimleri ve iş güvenliği uzmanları MADDE 8; Kamu Düzeni Ve Güvenliği Müsteşarlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun 17/2/2010 (5952) Yardımcı hizmet birimi MADDE 11; **Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanunu** 10/12/2003 (5018) İç Denetim Koordinasyon Kurulunun görevleri Madde 67; **Radyo Ve Televizyonların Kuruluş Ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun** 15/2/2011 (6112) Görev ve yetkiler MADDE 37; **Sayıştay Kanunu** 3/12/2010 (6085) Denetim, Planlama ve Koordinasyon Kurulu MADDE 31 ve Meslek mensupları ve savcılarının

Türkiye’de etik hukukunun genel durumuna bakıldığında, temelde uluslararası hukuka uyum çabası görülmekte, yasama, yürütme ve yargı alanında etik kuralların genel mevzuat içinde yer aldığı gibi, tüm kamu görevlileri bakımından geçerli özel bir etik düzenlemenin bulunduğu görülmektedir.

3. Etik Mevzuatının Yükseköğretim Kurumlarına Uygulanabilirliği

Türkiye’de tüm kamu görevlilerine yönelik ortak etik davranış kuralları ve denetim, 25/5/2004 tarih ve 5176 Sayılı “Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” çerçevesinde yapılmaktadır⁴ (İçişleri ve

sicilleri MADDE 72; **Sermaye Piyasası Kanunu** 6/12/2012 (6362) Kurul Karar Organının çalışma esasları MADDE 123 (7); **Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu** 16/5/2006 (5502) Başkan MADDE 10; **Turist Rehberliği Meslek Kanunu** 7/6/2012 (6326) Mesleğin icrası, odaya üyelik ve meslek sicilleri MADDE 4 – (5); **Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu** 31/1/2013 (6413) Kınama cezasını gerektiren disiplinsizlikler MADDE 16 – (1); **Türkiye İş Kurumu Kanunu** 25/6/2003 (4904) Genel Müdürlük Madde 7 - (Değişik: 11/10/2011-KHK-665/18 md.); **Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu** (6332) Kurulun (İnsan Hakları Kurulu) çalışma esasları MADDE 8 – (11); **Sağlık Bakanlığı Ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname** 11/10/2011, No : 663 Sağlık Meslekleri Kurulu MADDE 23- (1); **Maliye Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname** 13/12/1983 No : 178 Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı: Madde 20; **Kamu Gözetimi, Muhasebe Ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname** 26/9/2011, No : 660 Kurulun görev ve yetkileri MADDE 9 – (1).

⁴ Kanun’un genel gerekçesinde, “*Kamu yönetiminde etik, iyi yönetimin temel anahtarıdır. Etik davranış kuralları ile yasalar arasında yakın bir ilişki vardır. Yasaların kimi zaman düzenlemekte yetersiz kaldığı özne durumları etik davranış kuralları düzenlemekte, belli bir statüye tâbi olanların nasıl davranmaları gerektiği yönünde kurallar koymakta ve böylece bu kurallara uyulmasını sağlamaktadır.*”

Anayasa Komisyonları Raporları, (1/705) Dönem:22, Yasama Yılı: 2, T.B.M.M. (S. Sayısı : 432). 5176 sayılı Kanun'un 1. Maddesine göre *“Bu Kanunun amacı, kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kuruluş, görev ve çalışma usul ve esaslarının belirlenmesidir”*. Kanunun amacından, tüm kamu görevlilerine yönelik etik davranış ilkelerini belirleme ve uygulamayı gözetmek üzere denetim mekanizması kurmak olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kanun, kamu hizmeti yerine getiren kamu görevlilerine ilişkin etik hukuku bakımından genel kanun niteliğindedir.

Kanun, Kamu görevlileri için etik davranış ilkelerini belirleme yetkisini, Yönetmelikle Kamu Görevlileri Etik Kuruluna bırakmıştır. Başbakanlık tarafından çıkarılan, 15 Nisan 2005 tarihli *“Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”*, ile kamu görevlilerine ilişkin etik davranış ilkeleri şu şekilde sayılmıştır (m.5-22):

- Görevin yerine getirilmesinde kamu hizmeti bilinci
- Halka hizmet bilinci
- Hizmet standartlarına uyma
- Amaç ve misyona bağlılık
- Dürüstlük ve tarafsızlık
- Saygınlık ve güven
- Nezaket ve saygı

Kamu görevlilerinin hizmet verdiği kişilere karşı sorumluluk bilinci içerisinde davranmasını sağlayan etik davranış ilkeleri, kamu görevlilerinin hizmetten yararlananlara karşı hukuka uygun, adaletli ve objektif işlem ve eylemlerde bulunmalarını amaçlamakta, hizmet sunumunda kalite ve standardı gözetmekte ve bazı kamu hizmetlerinin yürütülmesi sürecinde karşılaşılan yakınma ve şikâyetleri gidererek kamu hizmetlerinin etkin, verimli ve düzenli sunulmasını sağlamayı hedeflemektedir”.

- Yetkili makamlara bildirim
- Çıkar çatışmasından kaçınma
- Görev ve yetkilerin menfaat sağlamak amacıyla kullanılmaması
- Hediye alma ve menfaat sağlama yasağı
- Kamu malları ve kaynaklarının kullanımı
- Savurganlıktan kaçınma
- Bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyan
- Bilgi verme, saydamlık ve katılımcılık
- Yöneticilerin hesap verme sorumluluğu
- Eski kamu görevlileriyle ilişkiler
- Mal bildiriminde bulunma

Etik hukuku genellikle soft law olduğundan etik dışı davranışların tespiti ile yetinilmiş, her bir davranış bakımından bir yaptırım öngörülmemiştir. **“Kararlar üzerine yapılacak işlem” kenar başlıklı 39. Maddeye göre,**

“Kararlar Başkan ve Üyeler tarafından imzalanmakla kesinleşir. Kesinleşen karar Başbakanlık Makamına sunulur. Kararlara karşı idari yargı yolu açıktır. Kurul, başvuruya konu işlem veya eylemi gerçekleştiren kamu görevlisinin etik davranış ilkelerine aykırı işlem ve eylemi olduğunu tespit etmesi halinde bu durumu Başbakanlık, Kurul kararı olarak Resmî Gazete aracılığıyla kamu oyuna duyurur, ancak, Kurul kararlarının yargı tarafından iptali halinde Kurul, yargı kararını yerine getirir ve Resmî Gazete’de yayımlar. Etik ilkeye aykırı davranışın saptanamadığına ilişkin kararlar da Başbakanlık Makamına ve ilgililere yazılı olarak bildirilir. Bu kararlar kamu oyuna duyurulmaz. Kabul edilebilirliği bulunmayan başvurular hakkında verilen kararlar yalnızca başvuru sahibine iletilir”.

Görüldüğü gibi etik davranış ilkelerine aykırılık tespit kararı ile yetinilmekte, aykırılık tespit edilen durum Başbakanlığa makamına ve ilgililere yazılı olarak bildirilmekle yetinilmektedir. 2017 Anayasa değişikliği ile Başbakanlık makamı kaldırıldığından, 2018 Haziran seçimlerinden sonra bu bildirim Cumhurbaşkanlığı makamına yapılacaktır.

5176 sayılı Kanun'un kapsam kenar başlıklı 1. Maddesine, Kanun'un kapsamına hangi kurumların girdiği ve hangilerinin girmediği aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

“Bu Kanun, genel bütçeye dahil daireler, katma bütçeli idareler, kamu iktisadi teşebbüsleri, döner sermayeli kuruluşlar, mahalli idareler ve bunların birlikleri, kamu tüzel kişiliğini haiz olarak kurul, üst kurul, kurum, enstitü, teşebbüs, teşekkül, fon ve sair adlarla kurulmuş olan bütün kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan; yönetim ve denetim kurulu ile kurul, üst kurul başkan ve üyeleri dahil tüm personeli kapsar.

*Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı mensupları ve **üniversiteler hakkında** bu Kanun hükümleri uygulanmaz”.*

Üniversiteler Kanun kapsamı dışında tutulmuştur. Kanun taslağının ilk halinde, kapsam dışı bırakılan kurumlar arasında üniversiteler bulunmamaktadır. Taslağın ilk halinde “Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ve Bakanlar Kurulu üyeleri hakkında bu Kanun hükümleri uygulanmaz” hükmü yer almaktadır. Anayasa Komisyonu, kapsamı genişleterek, “Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Yargı mensupları ve **üniversiteler hakkında** bu Kanun hükümleri uygulanmaz” şeklinde önermiştir.

Tasarıya muhalefet şerhi yazan bazı milletvekilleri, Tasarının 1 inci maddesine “*Üniversitelerin yasa kapsamı dışında bırakılması*”

nedeniyle muhalif bulunuyoruz. Üniversitelerin ayrı bir yapısı, dokusu, disiplini olması ve özerk yapıda olmaları nedeniyle kapsam dışında bırakılması gerekçesine katılmak mümkün değildir. Zira yasanın, üniversitelerin mevcut özerkliğini zedeleyici ve ortadan kaldıracı bir etkisi bulunmamaktadır” demiştir⁵.

Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu, Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kanunu kapsamına dahilken, Üniversiteler kapsam dışında tutulmuştur. Buna gerekçe olarak da, üniversite özerkliğine zarar vereceği ileri sürülmüştür. Anayasanın 130. Maddesinin 1. Fıkrasına göre, “...kamu tüzel kişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip üniversiteler Devlet tarafından kanunla kurulur”. Aynı maddenin son fıkrasında, “Vakıflar tarafından kurulan yükseköğretim kurumları, malî ve idarî konuları dışındaki akademik çalışmaları, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden, Devlet eliyle kurulan yükseköğretim kurumları için Anayasada belirtilen hükümlere tâbidir”. Türkiye’de devlet ve vakıf üniversiteleri aynı statüde kabul edilip kamu tüzel kişiliğine sahiptir. Anayasa’nın 130. Maddesinde, “...üniversiteler üzerinde Devletin gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri, ...disiplin ve ceza işleri, ...öğretim elemanlarının uyacakları koşullar, ...kanunla düzenlenir” denilmektedir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 11 Mayıs 2000 tarihinde 10 sayılı kararla kabul edilen “**Kamu Görevlileri Model Davranış Kodu**” tavsiye kararında, kapsam dışı bırakılan kamu kurumları arasında üniversiteler bulunmamaktadır. Bu Kod’un 1. maddesine göre, tüm kamu görevlileri için bu kod uygulanır. Kamu görevlisi, kamu makamları tarafından görevlendirilen tüm kamu personelini kapsar. Kamu hizmeti yerine getiren özel kuruluşlarda bu kod kapsamına dahil edilmiştir. Kapsam dışında “**seçilmiş temsilciler,**

⁵ Muhalif üyeler; F. Hüsrev Kutlu (Adıyaman), Musa Sivacıoğlu (Kastamonu), İbrahim Hakkı Aşkar (Afyon)

hükümet üyeleri ve yargı yetkisi kullananlar” tutulmuştur. Dolayısıyla üniversiteler Avrupa Konseyi Kamu Görevlileri Model Davranış Kod’u kapsamında sayılmaktadır.

Kamu Görevlileri Etik Kanununun hangi yönü, üniversite özerkliğine aykırılık oluşturmaktadır? Yükseköğretim personelinin etik ilkelere uyması ve bu ilkeler yönüyle denetlenmesi, bilimsel özerkliğe aykırı bir yönü olmayacağı açıktır. Burada ilk akla gelen, Kamu Görevlileri Etik Kurulunun oluşumu ve yapısı itibariyle gerçekleştireceği denetimin, üniversite özerkliğine aykırılık oluşturabileceği akla gelebilir. Kanun’un 2. maddesine göre,

“Bu Kanunda yazılı görevleri yerine getirmek üzere Başbakanlık bünyesinde Kamu Görevlileri Etik Kurulu (Kurul) kurulmuştur. Bakanlar Kurulu, bu Kanun kapsamındaki konularda her türlü kararları almak ve uygulamak üzere; a) Bakanlık görevi yapmış olanlar arasından bir üye, b) İl belediye başkanlığı yapmış olanlar arasından bir üye, c) Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyeliği görevlerinden emekliye ayrılanlar arasından üç üye, d) Müsteşarlık, büyükelçilik, valilik, bağımsız ve düzenleyici kurul başkanlığı görevlerinde bulunmuş veya bu görevlerden emekliye ayrılanlar arasından üç üye, e) Üniversitelerde rektörlük veya dekanlık görevlerinde bulunmuş öğretim üyeleri veya bunların emeklileri arasından iki üye, f) Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında en üst kademe yöneticiliği yapmış olanlar arasından bir üye, Olmak üzere toplam onbir üyeyi biri Başkan olmak üzere seçer ve atar”.

2017 Anayasa değişikliği ile başbakanlık kaldırıldığından, Kurul yapılacak uyum yasaları kapsamında Cumhurbaşkanlığına bağlanacaktır. Her iki durumda da Kurul, yürütme organına bağlıdır. Kurulun üyeleri Bakanlar Kurulu yerine Cumhurbaşkanı tarafından seçilip atanacaktır. Ancak üyeler doğrudan hükümet tarafından atanmamakta, çoğulcu bir yapıda farklı alanlardan kişilerden

oluşmaktadır. Kurul üyeleri içinde üniversite temsilcileri de bulunmaktadır. Türk hukuku bakımından, Kurul'un cumhurbaşkanına bağlı olması, üniversitelerin özerliğini ortadan kaldıracığını söylemek zordur.

Anayasamızda, rektörlerin cumhurbaşkanınca atanması öngörülmüş, Yükseköğretim Kurulu Cumhurbaşkanınca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanınca doğrudan doğruya seçilen üyelere kurulur⁶. Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek görev ve yetkisine sahip Yükseköğretim Kurulunun üyelerinin Cumhurbaşkanınca seçilmesi ve atanması Anayasamızda kabul edildiğinden, Cumhurbaşkanına bağlı Kamu Görevlileri Etik Kurulunun Üniversite personelinin etik davranış ilkeleri bakımından denetlemesi, Anayasa'ya aykırılık oluşturmayacaktır.

Ayrıca, 5176 sayılı Kanunun 1 inci maddesinin ikinci fıkrasında döner sermayeli ve katma bütçeli kuruluşlar ile kamu tüzel kişiliğini haiz olan kurul, üst kurul, kurum, enstitü, teşebbüs, teşekkül, fon ve sair adlarla kurulmuş olan bütün kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan tüm personel, Kamu Görevlileri Etik Kurulunun denetim alanı içine alınmıştır. Halbuki döner sermayeli ve katma bütçeli kuruluşlar ile kamu kurum ve kuruluşlarının bir kısmı özerk niteliktedir. Nitekim Kanun kapsamında özerk kuruluşların denetim kapsamına alınmasına, karşı Anayasa Mahkemesine dava açılmıştır.

Dava dilekçesinde; iptali istenen kural kapsamındaki döner sermayeli ve katma bütçeli kuruluşlar ile kamu kurum ve kuruluşlarının bir kısmının özerk nitelikte olduğu, özerk kurumların ve idarelerin

⁶ Anayasa'nın 131. Maddesine göre, "Yükseköğretim Kurulu, üniversiteler ve Bakanlar Kurulunca seçilen ve sayıları, nitelikleri, seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanınca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanınca doğrudan doğruya seçilen üyelere kurulur".

personelinin Başbakanlığa bağlı bir kurul tarafından etik davranış ilkelerine uyup uymadıkları konusunda denetlenmesinin, bu kurum ve kuruluşların özerkliğini zedelediği ayrıca, üniversiteler denetim alanı dışında tutulurken, özerk üniversite yapısı içinde üniversitelere bağlı olarak kurulan enstitülerin kurulun denetim alanı içinde bırakılmasının Anayasa'nın 2., 11, 123., 127. ve 130. maddelerine aykırı olduğu ve iptali gerektiği ileri sürülmektedir.

Konuya ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi şu yorumu yapmıştır:

“Kamu yönetiminde saydamlığın gerçekleştirilmesi ve yolsuzlukla mücadele edilmesi kapsamında, kamu görevlilerinin uyacakları etik davranış ilkelerini belirleyen bir düzenlemenin, kamu hizmeti sunan kimi kurumların “özerk” statüsünü zedeleyebileceği düşünülemez. Çünkü tarafsızlık, saydamlık, dürüstlük, hesap verebilirlik ve benzeri nitelikler insanlara, toplumlara ve kurumlara göre değişiklik göstermedikleri gibi, kimi kurumlara verilen kendi kendini yönetme yetkisi onlara ayrıcalık tanınması anlamını da taşımaz”.

Anayasaya aykırılık iddiası içinde Üniversiteler bünyesindeki “enstitülerin” 5176 sayılı kanun kapsamında kaldığı ileri sürülmüştür. İddiaya göre, 5176 sayılı Yasa'nın 1. maddesinin ikinci fıkrasında, Yasa'nın kapsamındaki kurum ve kuruluşlar sayılırken “enstitü” de sayılmıştır. Özel yasalarında enstitü olarak adlandırılan “Türk Standartlar Enstitüsü”, “Devlet İstatistik Enstitüsü” ve benzeri kamu kurumları bulunduğu gibi, üniversite ve fakülte bünyelerinde kurulan enstitüler de bulunmaktadır. Üniversite bünyesindeki enstitülerin, 5176 sayılı Kanun'un kapsamında olduğuna ilişkin iddiaya yönelik olarak Anayasa Mahkemesi şu açıklamayı yapmıştır:

“Hizmet yerinden yönetim örgütlerinden olan üniversitelerin yasal dayanağı, Anayasa'nın 130. ve 131. maddeleri ile 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'dur. 2547 sayılı Yasa'nın 3. maddesinde

üniversite, “*Bilimsel özerkliğe ve kamu tüzelkişiliğine sahip yüksek düzeyde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan; fakülte, enstitü, yüksekokul ve benzeri kuruluş ve birimlerden oluşan bir yükseköğretim kurumu...*”; enstitü ise, “*Üniversitelerde ve fakültelerde birden fazla benzer ve ilgili bilim dallarında lisans üstü, eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve uygulama yapan bir yükseköğretim kurumu...*” olarak tanımlanmıştır. 5176 sayılı Yasa’nın 1. maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca üniversiteler anılan Yasa’nın kapsamı dışında bırakıldığından, üniversite ve fakülte bünyelerinde kurulan ve faaliyet gösteren enstitülerin de 5176 sayılı Yasa’nın 1. maddesinin ikinci fıkrası kapsamında olmadığı açıktır”.

Anayasa Mahkemesi’nin kararında da görüldüğü gibi, Üniversite özerkliği, 5176 sayılı Kanun kapsamına üniversitelerin alınmasına engel değildir. Üniversiteler bu Kanun kapsamına alınması halinde Anayasa’ya aykırılık söz konusu olmayacaktır. Ancak, üniversitelerin 5176 sayılı Kanun’un kapsamı dışında bırakılması, üniversitelerin özerkliği güçlendirici bir tercihtir. Bu nedenle, üniversitelerin bu kanun kapsamına alınmasını önermek, bilimsel özerklik yönünde olumlu bir adım olmayacaktır.

Etik mevzuatı kapsamında tartışılan bir diğer konu da, etik davranış ilkelerinin etik kurullar tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle ve yönergelerle düzenlenip düzenlenemeyeceğidir?

Bu soru 5176 sayılı Kanun’un 1. Maddesi kapsamında Anayasa Mahkemesi’nin gündemine gelmiştir. Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kanunu’na göre, “**Kurul, kamu görevlilerinin görevlerini yürütürken uymaları gereken etik davranış ilkelerini hazırlayacağı yönetmeliklerle belirler**” denilmektedir.

Anayasa Mahkemesine açılan Dava dilekçesinde, 1. maddenin ilk fıkrasında yer alan kimi kavramların içeriğinin ve “gibi” sözcüğü

doğrultusunda benzer yeni kavramların etik değer olarak belirlenerek bu konuda yükümlülük getirilmesinin yasama organı yerine idare içinde yer alan Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun takdirine bırakılmasının, Anayasa'nın 2., 6., 7., 8., 11., 123. ve 128. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülerek kuralın iptali istenilmiştir.

Konuya ilişkin Anayasa Mahkemesi şu açıklamada bulunmuştur:

*“Bir toplumun ahlaki değerleri ile bütünleşen saygı, doğruluk, adalet, güvenilirlik, yararlılık, sorumluluk, hesap verebilirlik gibi **evrensel ilkeler**, toplum bireylerinin davranış kurallarını belirler. Yasa koyucu, meslek etiğine ilişkin olan evrensel ilkelerin bir bölümünü saydıktan sonra, “gibi” ifadesiyle sayılan bu değerlere benzer nitelikteki değerleri amaçlamıştır. Bu durumda idarenin itiraz konusu kuralda yer alan değerlerle bağdaşmayan yeni etik kurallar getiremeyeceği tartışmasız olduğundan “gibi” sözcüğü ile yasama yetkisinin devrine yol açıldığı ileri sürülemez”.*

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararına göre, **etik davranış ilkeleri evrensel ilkelere**dir. Dolayısıyla bu ilkelerin yasada tek tek sayılmasına gerek yoktur. Evrensel etik ilkelerine uygun olarak idare etik davranış kurallarını yönetmelikle düzenleyebilir.

Dava dilekçesinde, Anayasa'nın 124. maddesine göre ancak başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzel kişilerinin, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve kanunlara aykırı olmamak şartıyla yönetmelik çıkarabileceği; tüzel kişiliği olmayan Kamu Görevlileri Etik Kurulu'na yönetmelikle düzenleme yapma yetkisi verilmesinin Anayasa'nın 124. maddesine aykırı olacağı; anılan Yasa'nın 7. maddesinde bu Yasa'nın uygulanmasına ilişkin hususların, Kurul'ca hazırlanacak yönetmelikle belirleneceği ve hazırlanan yönetmeliklerin Başbakan onayı ile yürürlüğe konulacağına ilişkin hükmün durumu değiştirmeyeceği; etik

davranış ilkelerini yönetmelikle belirleme yetkisinin, asli düzenleme yetkisi niteliğini taşıdığı; bu yetkinin, yürütmenin ve idarenin kanuniliği ilkeleri ile çeliştiği; yürütme organının Anayasada belirtilen ayrık haller dışında asli düzenleme yetkisi bulunmadığı, bu yetkinin yasama organına ait olup devredilemeyeceği, kuralın Anayasa'nın 2., 6., 7., 8., 11., 123. ve 124. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülerek iptali istenilmiştir.

Anayasa Mahkemesi evrensel değerdeki etik davranış ilkelerinin yönetmelikle düzenlenebileceğini kabul ettikten sonra, bu yönetmeliği kamu tüzel kişiliği olmayan Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun çıkaramayacağı iddiasına şu yanıtı vermiştir:

*“5176 sayılı Kanun’un 2. maddesine göre, Başbakanlık bünyesinde kurulmuş olan Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun dava konusu kuralda sözü edilen yönetmelikle ilgili yetki ve görevi, anılan Kanun’un 3. ve 7. maddeleri uyarınca bu **yönetmeliği hazırlamaktan ibaret olup, yönetmeliğin yürürlüğe konulması ise Başbakan onayı ile olacağı ve böylece Başbakanlıkça çıkarılan yönetmelik niteliği taşıyacağından bu konuda Anayasa’ya aykırılık bulunmamaktadır. Söz konusu düzenleme ile Kurul’a verilen etik ilkeleri içeren yönetmelik hazırlama yetki ve görevinin, Yasa’nın 1. maddesiyle çerçevesi belirlenmiş olup, yürütme organına, subjektif hakları etkileyen bir kural koyma yetkisi verme anlamını taşımaması nedeniyle, kural Anayasa’nın 2., 6., 7., 8., 11. ve 124. maddelerine aykırı değildir”** (AYM Kararı, Karar Sayısı : 2005/33, 01.06.2005).*

Anayasa Mahkemesi’nin bu yorumunu esas aldığımızda, tüzel kişiliğe sahip Yükseköğretim Kurulu ve Üniversitelerin, yönetmelik çıkarma yetkisine sahip olduğu tartışmasız olduğundan, etik davranış ilkelerini yönetmelikle düzenleyebileceği açıktır. Ancak mahkeme kararında bu yönetmeliğin yasama yetkisinin devri anlamına gelmemesi için iki koşulu sağlaması gerektiği anlaşılmaktadır. Birincisi, etik davranış

kuralları ve bir etik kurumu kurulmasına ilişkin “yasal çerçevenin bulunması”; ikincisi, “doğrudan sübjektif hakları etkileyen kural koyma yetkisi içermemesi”.

Anayasa Mahkemesi’nin 5176 sayılı Kanun’a karşı açılan bir diğer iptal davası kararında, suç ve ceza kapsamında değerlendirilmeyen etik davranış kurallarının yönetmelikle belirlenebileceği, bu konuda kanunda tek tek etik dışı davranışların gösterilmesinin gerek olmadığına hükmetmiştir (AYM Kararı, Karar Sayısı: 2010/33, 04.02.2010).

Danıştay’a, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği tarafından, 13.4.2005 günlü, 25785 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ve Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğe karşı dava açılmış; davacı Birlik, dava konusu Yönetmeliğin dayanağını oluşturan 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un, Anayasa’nın 7. ve 38. maddelerine aykırılığı iddiasında bulunmuştur.

Anayasa Mahkemesi bu davada, etik ilkeler ile suç arasındaki ilişkiye girmiş, etik olmayan her davranışın her zaman suç niteliği taşımayacağını belirtmiştir. Kamu görevlisi hakkında **etik kurala aykırılığın tespitine ilişkin karar suç ve ceza niteliğinde değilse, etik dışı davranışı tespiti ilişkin kararlar yönetmelikle düzenlenebilir:**

*“Etik, ahlâkın temellerini inceleyen felsefe dalı ya da bir kimsenin davranışlarına temel olan ahlâk ilkelerinin tümüne denir. Suç, hukuk düzeni tarafından ceza veya güvenlik tedbiri yaptırımına bağlanmış fiildir. Suç oluşturan bir davranış etik de değildir. Ancak etik olmayan her davranış her zaman suç niteliği taşımaz. **Suç ve cezaların yasayla düzenlenme zorunluluğuna karşın, 5176 sayılı Yasa’nın 3. maddesinde etik ilkelerin Etik Kurul tarafından yönetmelikle***

belirlenmesi esası kabul edilmiş, Anayasa Mahkemesi de 1.6.2005 günlü, E.2004/60, K.2005/33 sayılı kararıyla bu kuralı Anayasa'ya aykırı görmemiştir.

Etik Kurulu'nun görevi kapsamında kalan etik kurala aykırılık suç olmadığı gibi, kamu görevlisi hakkında etik kurala aykırılığın tespitine ilişkin kararlar da ceza niteliğinde değildir. Nitekim Yasa'nın 4. maddesinin son fıkrası gereğince, yargı organlarında görülmekte olan veya yargı organlarınca karara bağlanmış bulunan uyuşmazlıklar hakkında Kurula veya yetkili disiplin kurullarına başvuru yapılamayacağına; inceleme sırasında yargı yoluna gidildiği anlaşılan başvuruların işleminin durdurulacağına; 5. maddesinin üçüncü fıkrası gereğince 5176 sayılı Yasa'ya göre yapılan inceleme ve araştırmaların, genel hükümlere göre ceza kovuşturmasına engel oluşturmayacağına ilişkin kurallar da bunu doğrulamaktadır. Etik ilkeye aykırılık kararları ceza niteliğinde olmadığından, kural Anayasa'nın 38. maddesine aykırı değildir”.

Anayasa Mahkemesi aynı kararında, Etik kurul kararlarının, insan onuru ve kişi hakları üzerinde etkisini göz önüne alarak, bu kararlara karşı yargı yolunun açık olduğunu, yargısal kesinlik kazanmadan etik ihlal kararlarının Resmi Gazete’de yayınlanması şeklindeki uygulamaya Anayasa’ya aykırı bulmuştur:

“Öte yandan, idare hukukunda ilgilinin hukuki menfaatini etkileyenler hariç olmak üzere hiçbir hukuki etkiye sahip olmayan tespit edici işlemlere karşı dava açılmayacağı kabul edilmektedir. Etik Kurul’un tespit niteliğindeki kararlarının, insan onuru ve kişilik hakkı üzerindeki etkisi ve Yasa’nın iptali istenilen 5. maddesinin üçüncü fıkrasının son cümlesindeki ‘Ancak, Kurul kararlarının yargı tarafından iptali halinde Kurul, yargı kararını yerine getirir ve Resmi Gazetede yayımlar.’ hükmü, birlikte değerlendirildiğinde Etik Kurul kararlarının yargı denetimine tabi olduğunda kuşku bulunmamaktadır.

5176 sayılı Yasa'nın 1. maddesinde, bu Kanun'un amacı, kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kuruluş, görev ve çalışma usul ve esaslarının belirlenmesi olarak gösterilmiştir. Etik Kurulun, etik ilkeye aykırı davranışın tespitine ilişkin karar verme ve inceleme ve araştırma sonucunu ilgililere ve Başbakanlığa yazılı olarak bildirme yetkisi kamuda etik kültürünün yerleşmesi ve kamu görevinin işleyişinde etkinliğin sağlanması için gerekli görülebilirse de bu yazılı bildirim 5176 sayılı Yasa kapsamında kamu görevlilerinin kendileri ve bunların **hiyerarşik üstlerine bildirilmesi ile yetinilmeyip, idari yargı denetimine açık olan bu eylemlerin yargısal kesinlik kazanmadan Resmi Gazete ile kamuoyuna duyurulması ilgilinin herkese teşhiri anlamına gelmekte; bu durum ise bütün temel hak ve özgürlükler için dokunulmaz ve her türlü değerler ölçütünün dışında kabul edilen insan onuru ile kişinin maddi ve manevi varlığının önemli ölçüde zedelenmesine yol açmaktadır.**

Öte yandan, Kamu Görevlileri Etik Kurulu kararının idari yargı tarafından iptal edilerek maddi olguların mevcut olmadığının tespiti halinde, Yasa gereği bu iptal kararının da Resmi Gazete'de yayımlanmasının, daha önceki yayım nedeniyle yazılı ve görsel medyaya haber teşkil edip farklı sübjektif değerlendirmelere maruz kalarak onuru zedelenen ve toplum önünde teşhir edilen kişilerin, uğradıkları manevi zararlarını tümüyle gidermeyeceği de açıktır.

Hukuk devletinin temel gereklerinden olan insan haklarının, demokratik toplum içinde nitelikli bir şekilde kullanılabilmesi sağlanırken, bu kullanımın sonucunda ortaya çıkacak düzensizliklerin olumsuz sonuçlarının kaldırılabilmesi belli bir dengenin kurulmasını gerektirir. Kamuda etik kültürünün yerleşmesi için etik ilkeye aykırılık kararları ile bunların denetimi sonucu idari yargı tarafından verilen

iptal kararlarının Resmî Gazete’de yayımlanmasının suç niteliği taşımayan bir konuda kişinin teşhirine, dolayısıyla toplum içindeki konumunun, maddi ve manevi varlığının ağır bir şekilde etkilenmesine yol açması, kişi özgürlüğü ile kamu gücünün kullanılması arasındaki hassas dengenin özgürlük aleyhine bozulması demektir. Bu nedenle kural demokratik toplum düzeninin gereklerine ve adalet ilkelerine dolayısıyla hukuk devletine ve kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkına aykırı bulunmaktadır”.

Yukarıda aktarılan Anayasa mahkemesi kararları ışığında bir değerlendirme yaptığımızda, etik davranış ilkelerinin evrensel nitelikte olduğu, doğrudan yasada gösterilmese de, yönetmelikle düzenlenebileceği, yönetmelik çıkarma yetkisine sahip kamu tüzel kişilerinin çıkaracağı yönetmelikte, etik davranış ilkelerini belirleme yetkisini etik kurullara bırakabileceği anlaşılmaktadır.

Bu noktada sorulması gereken soru **Yükseköğretim alanı etik davranış kurallarına ilişkin özel bir kanun bulunup bulunmadığı, mevcut kanunların ve yönetmeliklerin yeterli olup olmadığıdır.**

4. Yükseköğretim Mevzuatında Etik Hukuku

Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında etik davranış ilkelerine ilişkin özel bir kanun bulunmamaktadır. Konu 2547 sayılı Kanun kapsamında disiplin hukuku hükümleri çerçevesinde düzenlenmektedir. Yükseköğretim Kurulu bünyesinde, araştırma ve yayın etiğine ilişkin düzenlemelere bakıldığında, “Doçentlik Yönetmeliği” ve “Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında bilimsel araştırma ve yayın etiğine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda yaşanan hukuki tartışmalardan biri de, bilimsel araştırma ve yayın etiğine ilişkin kuralları düzenleme yetkisinin Yükseköğretim Kurulu’na mı yoksa Üniversitelerarası Kurul’a mı ait olduğu yönünde yaşanmıştır.

4.1. Disiplin Hükümleri Kapsamında Etik Dışı Davranışlar

Yükseköğretim Kanununun da, etik dışı davranışlar, disiplin hükümleri kapsamında değerlendirilmiştir. 2547 sayılı Kanun'un disiplin hukukuna ilişkin maddeleri incelendiğinde, üniversite personeline ilişkin etik dışı davranışları yaptırıma bağladığı görülür. Özellikle 2/12/2016 tarih ve 6764 sayılı Kanun'un 26. Maddesiyle, bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı davranışlar, disiplin maddeleri içine yerleştirilmiştir.

Disiplin maddelerini etik hukuku bakımından değerlendirdiğimizde, personel ve yönetim etiği; bilimsel araştırma ve yayın etiği; eğitim ve öğretim etiği şeklinde gruplandırmak mümkündür:

Personel ve yönetim etiği:

- Yetkili makamların bilgi ve belge istemini mazeretsiz olarak zamanında yerine getirmemek (uyarma)
- Maiyetindeki elemanların yetiştirilmesinde özen göstermemek (uyarma)
- Resmi ilan, afiş, program, yazı ve benzeri dokümanları koparmak, yırtmak veya tahrif etmek (kınama)
- Üniversite veya bağlı birimlerin sınırları içinde herhangi bir yeri kurumun izni olmadan hizmetin amaçları dışında kullanmak veya kullandırmak (kınama)
- Yükseköğretim üst kuruluşları ile yükseköğretim kurumlarının organlarında yapılan konuşma ve alınan kararları, yetkili olmadığı halde organ veya üyelerinin aleyhinde davranışlara yol açmak maksadıyla dışarı yaymak (aylıktan ve ücretten kesme)
- Kuruma ait araç, gereç, belge ve benzeri eşyayı görevin sona ermesine ve kurumca yazı ile istenmesine rağmen belirlenen süre içinde geri vermemek (aylıktan ve ücretten kesme)

- Dayanaksız, yersiz ve kasıtlı olarak suç isnadında bulunmak (aylıktan ve ücretten kesme)
- Hukuka aykırı olarak kurumun bilişim sisteminin bütününe veya bir kısmına kasten girmek veya orada kalmak (aylıktan ve ücretten kesme)
- Görevi sebebiyle veya görevi sırasında doğrudan veya dolaylı olarak her ne ad altında olursa olsun menfaat sağlamak, iş sahiplerinden veya öğrencilerden borç para istemek veya almak (Kademe ilerlemesinin durdurulması)
- Hizmet içinde resmi bir belgeyi tahrif etmek, yok etmek, gizlemek veya sahte olarak düzenlemek, sahte belgeyi bilerek kullanmak, kullandırmak (Kademe ilerlemesinin durdurulması)
- Kamu hizmetlerinin yürütülmesini engellemek, boykot ve işgal eyleminde bulunmak (Kademe ilerlemesinin durdurulması)
- Basın-yayın veya bilişim sistemlerini kullanarak amiri, iş arkadaşları, personeli, hizmetten yararlananlar veya öğrencileri hakkında gerçeğe aykırı açıklamada veya haksız isnatta bulunmak veya rızaları olmaksızın özel hayatlarıyla ilgili açıklama yapmak (Kademe ilerlemesinin durdurulması)
- Görevin yerine getirilmesinde dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı yapmak, kişilerin yarar veya zararını hedef tutan davranışlarda bulunmak (Kademe ilerlemesinin durdurulması)
- Terör niteliğinde eylemlerde bulunmak veya bu eylemleri desteklemek (Kamu görevinden çıkarma)
- Amire, iş arkadaşlarına, personeline, hizmetten yararlananlara veya öğrencilerine fiili saldırıda veya cinsel tacizde bulunmak (Kamu görevinden çıkarma)
- Kamu hizmeti veya öğretim elemanı sıfatı ile bağdaşmayacak nitelik ve derecede yüz kızartıcı ve utanç verici hareketlerde bulunmak (Kamu görevinden çıkarma)

- Uyuşturucu veya uyuşturucu olarak kabul edilen diğer uyarıcı maddeleri kullanmak, bulundurmak, başkalarına vermek, kullanılmasını özendirmek, satmak, imal etmek (Kamu görevinden çıkarma)
- Hukuka aykırı olarak kurumun verilerini elde etmek, kaydetmek, kullanmak, depolamak, dağıtmak, değiştirmek veya yok etmek (Kamu görevinden çıkarma)
- Kurumun bilişim sistemlerinin işleyişini kasten engellemek veya bozmak (Kamu görevinden çıkarma)

Araştırma ve yayın etiği:

- Destek alınarak yürütülen araştırmalar sonucu yapılan yayınlarda destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile bunların katkılarını belirtmemek (uyarma)
- Yayınlarında hasta haklarına riayet etmemek (kınama)
- İnsanlarla ilgili biyomedikal araştırmalarda veya diğer klinik araştırmalarda ilgili mevzuat hükümlerine aykırı davranmak (kınama)
- İncelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri eser sahibinin açık izni olmaksızın yayımlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak (kınama)
- Bilimsel bir çalışma kapsamında yapılan anket ve tutum araştırmalarında katılımcıların açık rızasını almadan ya da araştırma bir kurumda yapılacaksa ayrıca kurumun iznini almadan elde edilen verileri yayımlamak (kınama)
- Araştırma ve deneylerde, çalışmalara başlamadan önce alınması gereken izinleri yetkili birimlerden yazılı olarak almamak (kınama)
- Araştırma ve deneylerde mevzuatın veya Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ilgili araştırma ve deneylere dair hükümlerine aykırı çalışmalarda bulunmak (kınama)

- Araştırmacılar veya yetkililerce, yapılan bilimsel araştırma ile ilgili olarak muhtemel zararlı uygulamalar konusunda ilgilileri bilgilendirme ve uyarma yükümlülüğüne uymamak (kınama)
- Akademik atama ve yükseltmelere ilişkin başvurularda bilimsel araştırma ve yayınlara ilişkin yanlış veya yanıltıcı beyanda bulunmak (kınama)
- Araştırma ve deneylerde, hayvanlara ve ekolojik dengeye zarar vermek (aylıktan ve ücretten kesme)
- Bilimsel çalışmalarda, diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri ve bilgileri, izin verildiği ölçüde ve şekilde kullanmamak, bu bilgilerin gizliliğine riayet etmemek ve korunmasını sağlamamak (aylıktan ve ücretten kesme)
- Bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak (aylıktan ve ücretten kesme)
- Mükerrer yayınlarını akademik atama ve yükselmelerde ayrı yayınlar olarak sunmak (aylıktan ve ücretten kesme)
- Bir araştırmanın sonuçlarını, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde parçalara ayırıp birden fazla sayıda yayımlayarak bu yayınları akademik atama ve yükselmelerde ayrı yayınlar olarak sunmak (aylıktan ve ücretten kesme)
- Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek veya olan kişileri dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini sonraki baskılarda eserden çıkartmak, aktif katkısı olmadığı hâlde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek (aylıktan ve ücretten kesme)
- İnsanlarla ilgili biyomedikal araştırmalarda ve diğer klinik araştırmalarda ilgili mevzuat hükümlerine aykırı davranmak suretiyle kişilere zarar vermek (Kademe ilerlemesinin durdurulması)
- Bilimsel araştırmalarda gerçekte var olmayan veya tahrif edilmiş verileri kullanmak, araştırma kayıtları veya elde edilen verileri

tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan cihaz veya materyalleri kullanılmış gibi göstermek, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya sekillendirmek (Kademe ilerlemesinin durdurulması)

- Başkalarının özgün fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi göstermek (Üniversite öğretim mesleğinden ıkarma)

Eğitim ve öğretim etiği:

- Resmi olarak ders vermekle yükümlü bulunulan öğrencilere özel ders vermek (kınama)
- Yükseköğretim kurumları içinde siyasi parti faaliyetinde bulunmak veya siyasi parti propagandası yapmak (kınama)
- Ders, seminer, konferans, laboratuvar, grafik çalışma ve sınav gibi öğretim çalışmaları- nın yapılmasına engel olmak; görevlileri, öğrencileri eğitim-öğretim alanı dışına çıkartmak; görev yapılmasına engel olmak; öğrencileri bu tür davranışlara teşvik etmek veya zorlamak ya da bu maksatla yapılacak hareketlere iştirak etmek (Kademe ilerlemesinin durdurulması)

2547 sayılı Kanun'un disiplin soruşturmasında uyulacak esasları düzenleyen 53/A maddesine göre, "*Bilimsel araştırma ve yayın etiğine ilişkin disiplin cezası verilmesini gerektiren fiiller açısından soruşturma başlatılmadan önce **bilimsel araştırma ve yayın etiği kurullarınca** inceleme yapılması zorunludur*". Bu düzenleme, bilimsel araştırma ve yayın etine ilişkin değerlendirme yapmak üzere etik kurulları kurma yönünden yasal bir sorumluluk getirmektedir. Bu kapsamda Üniversitelerarası Kurul ve Üniversitelere bağlı bilimsel araştırma ve yayın etiği komisyon veya kurulları oluşturulmaktadır.

4.2. Doçentlik Yönetmeliği Kapsamında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği

Yükseköğretim Kurulu bünyesinde, araştırma ve yayın etiğine ilişkin düzenlemelere bakıldığında, “Doçentlik Yönetmeliği” ve “Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında bilimsel araştırma ve yayın etiğine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

15 Nisan 2018 tarihli yeni Doçentlik Yönetmeliğinde, etik düzenlemelerine yer verilmiştir. Bu Yönetmeliğin Amaç ve Kapsam kenar başlıklı 1. Maddesine göre, “Bu Yönetmeliğin amacı, doçentlik değerlendirmesine ilişkin usul ve esasları belirlemektir. (2) Bu Yönetmelik, doçentlik bilim/sanat alanlarının belirlenmesi, doçentlik başvurusu yapabilme şartları, başvuru zamanı ve usulü, doçentlik değerlendirme jürilerinin oluşturulması, doçentlik sürecinin yürütülmesi, Üniversitelerarası Kurul tarafından belirlenen intihal, diğer bilimsel araştırma ve yayın etiği ve disipline aykırılık iddiaları dolayısıyla izlenecek yollarla komisyonların teşkiline ve görevlerine ilişkin hükümleri kapsar”. Doçentlik Yönetmeliğinin Üçüncü Bölüm başlığı, “**Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırılık, Doçentlik Komisyonu**” olup bu bölümde, 7. maddede “**Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık**” halleri düzenlenmiştir. **Bu düzenlemeye göre,** “*Üniversitelerarası Kurul, bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık... bakımından doçentlik değerlendirmesine başvuran adayların durumlarını, kendi bünyesinde oluşturacağı veri tabanından kontrol eder (m.7)*”.

Eser incelemesi yapan jüri üyeleri, başvuru dosyasında yer alan herhangi bir eserde bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık tespit ederse, bu durumu hazırlayacağı gerekçeli bir raporla ve iddiaya konu olan eserlerle birlikte Üniversitelerarası Kurula bildirir (m.7/2). Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık iddiası hakkında gerekli

işlemler, Üniversitelerarası Kurul tarafından belirlenecek usul ve esaslar çerçevesinde yapılır. Üniversitelerarası Kurul, bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık iddiası hakkında gerekli işlemlerin yapılması için durumu belgeleriyle birlikte ilgili **bilimsel araştırma ve yayın etiği komisyonuna** gönderir ve bir karar verilinceye kadar doçentlik başvurusuyla ilgili herhangi bir işlem yapmaz (m.7/3). Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık iddialarını incelemek ve sonuçlandırmak amacıyla Üniversitelerarası Kurul bünyesinde Fen ve Mühendislik Bilimleri, Sağlık ve Spor Bilimleri, Sosyal ve Beşeri Bilimler ile Güzel Sanatlar alanlarından olmak üzere üç adet **Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komisyonu** kurulur. Bu komisyonların kuruluşu, çalışma usul ve esasları Üniversitelerarası Kurul tarafından belirlenir (m.7/4). İlgili bilimsel araştırma ve yayın etiği komisyonu tarafından incelenen bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık iddiasının doğru olmadığı tespit edildiğinde, doçentlik değerlendirme süreci kaldığı yerden devam eder (m.7/5). Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık iddiası hakkında yapılacak inceleme neticesinde etik ihlalde bulunduğu karar verilen aday, doçentlik değerlendirme başvurusunda başarısız sayılır. Adayın idarî, cezaî ve hukukî sorumluluğuna ilişkin hükümler saklıdır (m.7/6). İnceleme neticesinde etik ihlalde bulunduğu tespit edilen adayla ilgili karar, gerekli disiplin ve diğer idarî işlemlerin başlatılması amacıyla bilgi ve gereği için adayın bağlı olduğu kuruma ve gerekli görülen hallerde Yükseköğretim Kurulu Başkanlığına bildirilir (m.7/7).

Jüri üyelerince doçentlik değerlendirme başvurusuyla ilgili olarak adayın yanıltıcı bilgi veya belge sunduğunun ileri sürülmesi veya re'sen tespit edilmesi halinde, bu konuda bir karar verilinceye kadar Üniversitelerarası Kurul, doçentlik başvurusuyla ilgili herhangi bir işlem yapmaz. İlgili bilimsel araştırma ve yayın etiği komisyonu tarafından yapılacak inceleme neticesinde iddianın doğru olduğunun tespiti halinde aday başarısız sayılır. İddianın doğru olmadığına karar verilmesi halinde doçentlik değerlendirme süreci kaldığı yerden

devam eder (m.7/8). Adayın doçentlik başvuru süreci devam ederken aday hakkında doçentlik başvuru dosyasında sunmuş olduğu herhangi bir eserinde bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık bulunduğu iddiasını içeren şikâyet veya ihbar yapılması halinde, Üniversitelerarası Kurul bu başvuruyu değerlendirilmesi amacıyla derhal ilgili Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komisyonuna gönderir. İlgili Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komisyonu bu başvuru hakkında ön değerlendirme yapar. Yapılan ön değerlendirmede, başvurunun inandırıcı mahiyette bilgi ve belgeye dayalı olduğunun tespit edilerek iddianın incelenmesine karar verilmesi halinde Üniversitelerarası Kurul doçentlik başvurusuyla ilgili herhangi bir işlem yapmaz. Bunlar hakkında sekizinci fıkra hükümleri uygulanır (m.7/9).

29.08.2012 tarihli Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kaldırılarak yerine Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kabul edilmiştir. Bu yönerge, yürürlükteki mevzuat hükümleri uyarınca doçentlik başvurusunda bulunan adaylar tarafından yapılan her tür bilimsel araştırma ve çalışmalar ile gerçekleştirilen bilimsel etkinlikler, desteklenen ve/veya yürütülen bilimsel araştırma-geliştirme projeleriyle ilgili araştırma ve yayın etiği konularını kapsar (m.2). Yönerge'nin 4. Maddesinde "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" tek tek sayılmış ve tanımlanmıştır. Böylece bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler, doçentlik yönetmeliği kapsamında, doçentlik başvurularında inceleme konusu olduğu gibi 2547 sayılı Kanun kapsamında etik dışı davranışlar disiplin hukuku kapsamında değerlendirilmektedir. Yönerge, sadece doçentlik için değil, "bu yönerge kapsamına giren her tür bilimsel araştırma, çalışma, yayın ve etkinliklerde uyulması gereken bilim etiği kurallarını" belirlemiştir. Dolayısıyla Üniversiteler kendi bünyelerinde çıkaracakları yönetmelik ve yönergelerde, ÜYAK Yönergesini ve Doçentlik Yönetmeliğini ve 2547 sayılı Kanun'un 53/A maddesindeki disiplin kurallarını birlikte değerlendirecektir.

Üniversiteler bünyesinde çıkarılan etik yönetmeliklerinde daha çok Üniversite bünyesinde oluşturulan Etik kurullarının yapısı ve oluşumu düzenlenmektedir. Örneğin İstanbul Üniversitesi Etik Kurul Yönetmeliği'nin 1. Maddesine göre, "Bu Yönetmeliğin amacı; İstanbul Üniversitesi bünyesinde kurulan Etik Kurulun oluşumunu, görevlerini ve çalışma esaslarını düzenlemektir". Yönetmelikte, Üniversite Etik Kuruluna "Üniversitede uygulanacak etik ilkeleri ve bu ilkelerin uygulama yöntemlerini belirlemek ve Senatoya sunmak" görevi verilmiştir (m.13/2-a).

4.3. Üniversitelerarası Kurul'un Etik Mevzuat Düzenleme Yetkisi

2547 sayılı Kanun'da etik davranış ilkelerini belirlemede Yükseköğretim Kurulu ile Üniversitelerarası Kurul'un hangisinin yetkili olduğu konusunda hukuki bir tartışma bulunmaktadır. Danıştay 8. Dairesi 12.10.2015 tarih ve 4040 sayılı kararında, Yükseköğretim Kurulu ile Üniversitelerarası Kurulun yasal statüsünü 2457 sayılı Kanun kapsamında tartışarak, **bu yetkinin her bir ayrı tüzel kişilik olan iki kurum arasında paylaştırıldığına karar** vermiştir. Bir öğretim üyesinin 07.02.2015 tarih ve 29260 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Doçentlik Yönetmeliği'ne karşı açtığı davada Danıştay konu ile ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştur:

"Yasa koyucu 2547 sayılı Kanunla Doçentlik sınavı ile ilgili, iki ayrı tüzel kişi olan ve aralarında hiyerarşik ya da vesayet ilişkisi bulunmayan Yükseköğretim Kurulu ve Üniversitelerarası Kurula çeşitli görevler vermiştir. Doçentlik sınavına ilişkin her iki idarenin yetkisinin sınırlarının 2547 sayılı Kanunda belirtilen özel düzenlemelerden çıkarmak mümkündür. Öncelikle doçentlik sınavı ile ilgili usul ve esasların belirlenmesi ve bu sınava ilişkin bilim alanlarının tespiti konusunda yasada Yükseköğretim Kuruluna yetki verilmiş ve bu kurulca Üniversitelerarası Kurulun da görüşü alınmak suretiyle dava konusu yönetmelik yayımlanmıştır. Dolayısıyla bir

bütün olarak Yükseköğretim Kurulunun Doçentlik Sınav Yönetmeliği çıkarma yetkisinde mevzuata aykırılık bulunmamaktadır. Ancak anılan Yönetmelik gibi içeriğindeki maddelerde geçen düzenlemelerin de Yükseköğretim Kurulunun yetkisi dahilinde olması gerektiği tartışmasızdır.

*Doçentlik sınavının Üniversitelerarası Kurulca yılda iki defa yapılacağı, yasada belirtilen amaçları gerçekleştirmek için sürekli ve geçici birim ve komisyonlar kuracağı, bu birim ve komisyonların teşkil ve çalışma esaslarının da yine Üniversitelerarası Kurulca belirleneceği yukarıda değinilen yasanın 11. Maddesinde açıkça ifade edilmiştir. Yine aynı maddenin **(b) fıkrasının 6. bendinde doçentlik sınavlarını düzenleme ve doçentlik sınavı ile ilgili esasları tespit etme görevi de Üniversitelerarası Kurula verilmiştir.** Görüldüğü üzere bu düzenlemeler Doçentlik sınavını yapacak olan ve daha çok akademik yönü bulunan Üniversitelerarası Kurula verilmiş yetkileri içeren özel düzenlemelerdir.*

*Dava konusu Yönetmelikle doçentlik sınavını gerçekleştirmek amacıyla Üniversitelerarası Kurul bünyesinde bir Doçentlik Sınav Komisyonunun kurulacağı öngörülmüş, bu kurulun nasıl oluşacağı, çalışma esasları ve görevleri belirlenmiştir. Ancak bu komisyon ve üyelerinin teşkil, çalışma şartları ve görevlerine ilişkin 2547 sayılı Yasada Yükseköğretim Kuruluna verilmiş herhangi bir yetki bulunmamaktadır. Anılan bu yetki ise bir önceki paragrafta belirtildiği üzere Üniversitelerarası Kurula verilmiştir. **Dolayısıyla Doçentlik Sınav Komisyonuna ilişkin bu husus (teşkil, çalışma şartları ve görevleri) aynı yasanın 65. maddesinin (b) bendi uyarınca ancak Üniversitelerarası Kurul tarafından düzenlenebilecektir**” (Danıştay 8. Dairesi, E. 2015/4040 YD. T., 12.10.2015).*

Kararda Danıştay 8. Dairesi Üniversitelerarası Kurul’u da tüzel kişilik kabul ederek, Yükseköğretim Kurulu ile denk bir tüzel kişilik gibi kabul

etmiş ve çıkarılacak bir yönetmelikte, Üniversitelerarası Kurul'un yetkisi dahilinde olan etik konusu ve Etik Komisyonu oluşturma konusunda, Yükseköğretim Kurulunun düzenleme yapamayacağını ifade etmiştir.

Bu karardan sonra 2547 sayılı Kanun'da bazı değişiklikler yapılmıştır. Bunlardan biri, kararda geçen 2547 sayılı Kanun'un 11. Maddesinin b fıkrasının 6 bendine ilişkindir. Bu bentte yer alan “doçentlik sınavlarını düzenleme ve doçentlik sınavı ile ilgili esasları tespit etme görevi de Üniversitelerarası Kurula verilmiştir” ifadesi yerine, (Değişik: 22/2/2018-7100/3 md.) Doçentlik başvurularında ilgili bilim veya sanat alanında jüriler oluşturarak adayların yayın ve çalışmalarını **Yükseköğretim Kurulu tarafından belirlenen esas ve usuller kapsamında** değerlendirip, yeterli yayın ve çalışmaya sahip olan adaylara doçentlik unvanı vermek,” hükmü getirilmiştir. Böylece doçentlik başvurularında bilim veya sanat alanında adayların yayın ve çalışmalarına ilişkin Yönetmelik çıkarma yetkisi Yükseköğretim Kuruluna ait olduğu açıkla düzenlenmiştir. İkinci değişiklik ise yine Danıştay 8. Dairesinin kararında geçen 2547 sayılı Kanun'un 65. Maddesinin (b) bendine ilişkindir. “Yönetmelikler” kenar başlıklı 65. Maddede hangi konularda Yükseköğretim Kurulu hangi konularda Üniversitelerarası Kurulun yönetmelik çıkaracağı düzenlenmiştir. Bu maddenin a fıkrasının 14. Bendinde, **2/12/2016-6764/35 md ile yapılan değişiklik ile “Bilimsel araştırma ve yayın etiği kurullarının oluşumu, görevleri ve çalışmalarına ilişkin usul ve esasları” belirleme yetkisinin Yükseköğretim Kuruluna ait olduğu** ifade edilmiştir.

Ancak Danıştay'ın kararında asıl tartışılması gereken konu, Üniversitelerarası Kurulun bir tüzel kişiliğe sahip olup olmadığıdır. Anayasa'da ne de 2547 sayılı Kanunda Üniversitelerarası Kurulun tüzel kişiliğe sahip olduğuna dair bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak, 2547 sayılı Kanun'un 65. Maddesinin b fıkrasında, “Aşağıdaki

hususlar Üniversitelerarası Kurul tarafından çıkarılacak yönetmeliklerle düzenlenir: (1) Lisansüstü öğretim esasları, (2) Bu Kanunun uygulanması ile ilgili diğer akademik hususlar”. Anayasa’nın 124. Maddesine göre yönetmelik çıkarma yetkisi kamu tüzel kişiliklerine tanınmış bir yetkidir. Kanun’un 65. Maddesinde ÜYAK’a yönetmelik çıkarma yetkisi verildiği için kamu tüzel kişiliği olduğu ileri sürülebilir. Ancak, 2547 sayılı Kanun’da Anayasa’da ÜYAK’ın tüzel kişiliğe sahip olduğuna dair bir hüküm bulunmamaktadır. 2547 sayılı Kanun’un “*Yükseköğretim Kurulu*” kenar başlıklı 6. Maddesine göre, “Yükseköğretim Kurulu, tüm yükseköğretimi düzenleyen ve yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerine yön veren, bu kanunla kendisine verilen görev ve yetkiler çerçevesinde özerkliğe ve **kamu tüzel kişiliğine sahip**, bir kuruluştur”. Aynı Kanun’un “Üniversitelerarası Kurul” kenar başlıklı 11. Maddesinin b fıkrasına göre, “Üniversitelerarası Kurul **akademik bir organ** olup aşağıdaki görevleri yapar” demekte ve tüzel kişiliğe sahip olduğu ifade edilmemektedir. Aynı fıkranın 3. bendinde, “Üniversitelerin tümünü ilgilendiren eğitim - öğretim, bilimsel araştırma ve yayım faaliyetleri ile ilgili **yönetmelikleri hazırlamak veya görüş bildirmek**”, ifadesi geçmektedir. Bu bentte dikkat edilirse Yönetmelik **çıkarmak değil, hazırlamak ifadesi** kullanılmıştır. Aslında doğru ifade bu bentteki düzenlemedir. ÜYAK’ın kamu tüzel kişiliği olmadığından, YÖK’un çıkaracağı yönetmeliklere Kanun’un kendisine verdiği yetkiler alanında yönetmelik hazırlığı yapabilir. Ancak kendi adına yönetmelik çıkaramaz.

Nitekim 2018 tarihli Doçentlik Yönetmeliği’nin YÖK çıkarmıştır. Ancak sorun ÜYAK’ın tüzel kişiliği olmadığı halde Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini çıkarıp çıkaramayacağıdır. ÜYAK’ın tüzel kişiliği olmadığından bu konuda yönergeyi hazırlar ancak yönerge YÖK tarafından çıkarılmalıdır.

Etik konusunda 2547 sayılı Kanun’un “Yönetmelikler” kenar başlıklı 65. Maddede hangi konularda Yükseköğretim Kurulu hangi konularda Üniversitelerarası Kurulun yönetmelik çıkaracağı düzenlenmiştir.

Bu maddenin a fıkrasının 14. Bendinde, **2/12/2016-6764/35 md ile yapılan değişiklik ile “Bilimsel araştırma ve yayın etiği kurullarının oluşumu, görevleri ve çalışmalarına ilişkin usul ve esasları” belirleme yetkisinin Yükseköğretim Kuruluna ait olduğu** ifade edilmiştir. Dolayısıyla, etik davranış ilkelerinin belirlenmesi ve komisyonlarının kurulması konusunda Üniversitelerarası Kurul yönetmelik veya yönerge hazırlasa da, bu yönetmelik kamu tüzel kişiliğine sahip Yükseköğretim Kurulu tarafından çıkarılması gerekir. Üniversitelerarası Kurul 11. Maddeye dayanarak, etik davranış ilkelerine yönelik hazırlayacağı bir yönetmeliği Yükseköğretim Kurulu onaylayacak ve yine kanunda kendisine tanınan komisyon kurma yetkisine dayanarak aynı yönetmelik içinde Yükseköğretim Etik Komisyonu kurabilecektir.

2547 sayılı Kanun’un 5. Maddesinde yükseköğretim alanına ilişkin “ana ilkeler” belirlenmiştir. Ancak bu ana ilkeler arasında “etik” konusunda bir ilke belirlenmemiştir. Bu maddede temel etik değerleri sayılarak, yükseköğretimde etik konusu ana ilkeler arasında yer alması olumlu olacaktır. Aynı şekilde Yükseköğretim Kurulunun görev ve yetkilerinin düzenleyen 7. Maddede, etik davranış ilkelerini belirlemeye ilişkin açık bir düzenleme yer almamaktadır.

Etik konusunda, 2547 sayılı Kanun’da açıkça bir yetkilendirme olmasa dahi, genel yetkiler kapsamında etik konulu yönetmeliklerin çıkarılabileceği açıktır. 2547 sayılı Kanun’un “Amaç” kenar başlıklı 1. Maddesine göre, *“Bu kanunun amacı; yükseköğretimle ilgili amaç ve ilkeleri belirlemek ve bütün yükseköğretim kurumlarının ve üst kuruluşlarının teşkilatlanma, işleyiş, görev, yetki ve sorumlulukları ile eğitim - öğretim, araştırma, yayım, öğretim elemanları, öğrenciler ve diğer personel ile ilgili esasları bir bütünlük içinde düzenlemektir”*.

Kanun’un amaç maddesine bakıldığında, etik davranış kurallarını belirleme konusunda genel yetki içerdiği görülmektedir. Açıkça

etik ilkelerde düzenleme yapma yetkisinden bahsedilmese dahi yükseköğretimle ilgili tüm esasları bir bütünlük içinde düzenleme yetkisi içerdiğinden, etik davranış kuralları bu Kanun kapsamında düzenlenebilir. Danıştay'ın yerleşik içtihadına göre, *“bir konunun yönetmelikle düzenleneceği yasada açıkça belirtilmemiş olsa dahi, bu durum, idarenin o konuda yönetmelik çıkarmasına engel teşkil etmemektedir. İdare, dayanağını yasada bulmak ve genel esasları yine yasada gösterilmek kaydıyla görev alanını ilgilendiren her konuyu yönetmelikle düzenleyebilir”* (Danıştay 10. Dairesi, E. 2009/3329 K. 2011/52 T., 18.01.2011).

4.4. Üniversitelerde Görev Alan İdari Personelin Etik Hukukuna İlişkin Durumu

Türkiye’de hem devlet hem de vakıf üniversitelerinin kamu tüzel kişiliği bulunmaktadır. Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliğinin 23. Maddesine göre, Vakıf yükseköğretim kurumlarında görev alacak olan akademik ve idari personelin çalışma esasları 2547 sayılı Kanunda devlet üniversiteleri için öngörülen hükümlere tabidir. Bu personelin aylık ve diğer *özlük hakları* bakımından ise 4857 sayılı İş Kanunu hükümleri uygulanır”. Bu hükümden anlaşıldığı gibi özlük hakları dışında, disiplin ve etik davranış ilkeleri bakımından, vakıf üniversiteleri akademi ve idari personeli, devlet üniversiteleri ile aynı hukuki statüde kabul edilmektedir.

5176 sayılı Kanun’un 1. Maddesine göre, “üniversiteler hakkında bu Kanun hükümleri uygulanmaz”. Kanun’un *“Kurula veya yetkili disiplin kurullarına başvuru”* kenar başlıklı 4. Maddesine göre,

“Bu Kanun kapsamındaki kamu kurum ve kuruluşlarında etik davranış ilkelerine aykırı uygulamalar bulunduğu iddiasıyla, en az genel müdür veya eşiti seviyedeki kamu görevlileri hakkında Kurula başvurulabilir. Hangi unvanların genel müdür eşiti sayılacağı kurum ve kuruluşların

teşkilât yapısı ve yürüttükleri hizmetlerin niteliği dikkate alınarak Kurul tarafından belirlenir.

Diğer kamu görevlilerinin, etik davranış ilkelerine aykırı uygulamaları bulunduğu iddiasıyla yapılacak başvurular, ilgili kurumların yetkili disiplin kurullarında, Kurul tarafından çıkarılan yönetmeliklerde belirlenen etik davranış ilkelerine aykırılık olup olmadığı yönünden değerlendirilir. Değerlendirme sonucu alınan karar, ilgililere ve başvuru sahibine bildirilir”.

ETİK Kurulun, resmi web sayfasında, etik kurula başvuru koşullarına ilişkin olarak, “üniversite görevlileri hakkında yapılan etik ihlal başvuruları **işleme alınmayacaktır**” denilmektedir (<http://etik.gov.tr/tr-tr/Ba%C5%9Fvuru-%C5%9Eartlar%C4%B1,09.05.2018>). Yönetmeliğin “Tanımlar” kenar başlıklı 4. Maddesinin c fıkrasında **“Kamu görevlileri: 2 nci maddede geçen ve kapsama dahil kamu kurum ve kuruluşlarında görevli tüm personeli”**, kapsar denilmektedir.

Üniversitelerdeki tüm personel, Kamu Görevlileri Etik Kanunu kapsamına çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bu konuda 2547 sayılı kanun ve idari personel yönünden 657 sayılı kanunda yer alan etik kuralları geçerli olacaktır ⁷. Dolayısıyla vakıf yükseköğretim kurumlarındaki

⁷ 2547 sayılı Kanun’da “Memurlar ve Diğer Görevliler” kenar başlıklı 8. Bölümde, 51. Maddeye göre “Yükseköğretim üst kuruluşlarında başkana, üniversitelerde rektöre bağlı, merkez yönetim örgütünün başında bir genel sekreter ve hizmetlerin gerekli kıldığı daire başkanları, müdürler, danışmanlar, hukuk müşavirleri, uzmanlar ile büro ve iç hizmet görevlerini yapmak üzere, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa tabi memurlar ve diğer görevliler bulunur”. b. Her fakültede, dekana bağlı ve fakülte yönetim örgütünün başında bir fakülte sekreteri, enstitü ve yüksekokullarda ise enstitü veya yüksekokul müdürüne bağlı enstitü veya yüksekokul sekreteri bulunur. Sekretere bağlı büro ve iç hizmet görevlerini yapmak üzere gerekli görüldüğü takdirde, yeteri kadar müdür ve

idari personel de, devlet üniversitelerindeki idari personel gibi aynı disiplin ve etik davranış kurallarına tabi olacaktır. Bu kapsamda Üniversitelerde genel sekreter ve ona bağlı tüm idari personel ile fakülte sekreterleri ve tüm diğer görevliler, devlet memurları kanununda yer alan ödev sorumluluklara tabi olacaktır.

Devlet memurları Kanunu'nun "Ödevler ve Sorumluluklar" kenar başlıklı 2. Bölümünde, memurların uyması gereken etik ilkeler sayılmıştır. Bunlar; Sadakat (m.6), Tarafsızlık ve devlete bağlılık (m.7), Davranış ve işbirliği (md.8), Yurt dışında davranış (md.9), Mal bildirimini (md.14), Basına bilgi veya demeç verme (md.15), Resmi belge, araç ve gereçlerin yetki verilen mahaller dışına çıkarılmaması ve iadesi (md. 16). Aynı Kanun'un "Yasaklar" kenar başlıklı 4. Bölümünde diğer bazı etik dışı davranışlara yer verilmiştir. Bunlar; Toplu eylem ve hareketlerde bulunma yasağı (md.26), Ticaret ve diğer kazanç getirici faaliyetlerde bulunma yasağı (md.28), Hediye alma, menfaat sağlama yasağı (md.29), Denetimindeki teşebbüsten menfaat sağlama yasağı (md.30), Gizli bilgileri açıklama yasağı (md.31). Görüldüğü gibi Devlet Memurları Kanununda, etik davranış ilkeleri ve etiği aykırı davranışlar, memurların görev ve sorumlulukları ile yasaklar kapsamında düzenlenmiştir. Böylece, Kamu Görevlileri Etik Kanundaki düzenleme karşısında daha hard law hükümlere yer verilmektedir

2547 sayılı Kanun'da disiplin ve ceza işlerini düzenleyen 9. Bölümde, "b. (Değişik: 2/12/2016 - 6764/26 md.) Devlet ve vakıf yükseköğretim kurumlarının öğretim elemanları, memur ve diğer personeline uygulanabilecek disiplin cezaları uyarı, kınama, aylıktan veya

diğer görevliler çalıştırılır. Bunlar arasındaki iş bölümü dekanın veya müdürün onayından sonra uygulanmak üzere ilgili sekreterce yapılır". 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 1. Maddesinde, **Üniversite öğretim üyesi ve yardımcısı** özel kanununa tabidir diyerek, 2547 sayılı kanuna gönderme yapmaktadır.

ücretten kesme, kademe ilerlemesinin durdurulması veya birden fazla ücretten kesme, üniversite öğretim mesleğinden çıkarma ve kamu görevinden çıkarma cezalarıdır”.

Devlet ve vakıf yükseköğretim kurumlarının öğretim elemanları, memur ve diğer personeli aynı disiplin hukukuna tabi tutulmuştur. Ayrıca, “657 sayılı Kanundaki fiillere ilave olarak bu Kanun kapsamındaki kamu görevlileri için” öngörülen fiiller disiplin kapsamına alındığından, disiplin suçu oluşturan eylemleri 657 sayılı kanunla birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

5. Sonuç

Türkiye’de yükseköğretim alanına ilişkin etik hukuku, tüm kamu görevlileri bakımından geçerli olan 25/5/2004 tarih ve 5176 Sayılı “Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” kapsamı dışında tutulmuştur. Her ne kadar, Üniversitelerin bu kanun kapsamına alınması Anayasa’ya aykırılık oluşturmayacağı yönünde, Anayasa Mahkemesi’nin görüşü bulunsa da, Üniversitelerin Kanun kapsamı dışında bırakılması Üniversite özerkliğini güçlendirici niteliğe sahiptir. Yükseköğretim alanında etik davranış kurallarının, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun disiplin hükümleri çerçevesinde düzenlendiği görülmektedir. Bu hükümler incelendiğinde, etik davranış kurallarının, personel ve yönetim etiği, bilimsel araştırma ve yayın etiği ile eğitim ve öğretim etiği alanlarını kapsadığı görülmektedir.

2547 sayılı Kanun’un disiplin soruşturmasında uyulacak esasları düzenleyen 53/A maddesine göre, “*Bilimsel araştırma ve yayın etiğine ilişkin disiplin cezası verilmesini gerektiren fiiller açısından soruşturma başlatılmadan önce bilimsel araştırma ve yayın etiği kurullarınca inceleme yapılması zorunludur*”. Bu düzenleme, bilimsel araştırma ve yayın etine ilişkin değerlendirme yapmak üzere etik kurulları

kurma yönünden yasal bir sorumluluk getirmektedir. Bu kapsamda Üniversitelerarası Kurul ve Üniversitelere bağlı bilimsel araştırma ve yayın etiği komisyon veya kurulları oluşturulmaktadır. Yükseköğretim Kurulu bünyesinde, araştırma ve yayın etiğine ilişkin düzenlemelere bakıldığında, “Doçentlik Yönetmeliği” ve “Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında bilimsel araştırma ve yayın etiğine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Doçentlik Yönetmeliğinin Üçüncü Bölüm başlığı, “**Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırılık, Doçentlik Komisyonu**” olup bu bölümde, 7. maddede “**Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık**” halleri düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre, “*Üniversitelerarası Kurul, bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık... bakımından doçentlik değerlendirmesine başvuran adayların durumlarını, kendi bünyesinde oluşturacağı veri tabanından kontrol eder (m.7)*”. Eser incelemesi yapan jüri üyeleri, başvuru dosyasında yer alan herhangi bir eserde bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık tespit ederse, bu durumu hazırlayacağı gerekçeli bir raporla ve iddiaya konu olan eserlerle birlikte Üniversitelerarası Kurula bildirir. Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık iddiası hakkında gerekli işlemler, Üniversitelerarası Kurul tarafından belirlenecek usul ve esaslar çerçevesinde yapılır. Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık iddialarını incelemek ve sonuçlandırmak amacıyla Üniversitelerarası Kurul bünyesinde Fen ve Mühendislik Bilimleri, Sağlık ve Spor Bilimleri, Sosyal ve Beşeri Bilimler ile Güzel Sanatlar alanlarından olmak üzere üç adet **Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Komisyonu** kurulmuştur. Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırılık iddiası hakkında yapılacak inceleme neticesinde etik ihlalde bulunduğu karar verilen aday, doçentlik değerlendirme başvurusunda başarısız sayılır. Adayın idarî, cezaî ve hukukî sorumluluğuna ilişkin hükümler saklıdır.

29.08.2012 tarihli Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kaldırılarak yerine Üniversitelerarası Kurul

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kabul edilmiştir. Bu noktada tartışmalı konulardan birinin, Üniversitelerarası Kurul'un kendi adına yönetmelik ve yönerge çıkarıp çıkaramayacağı olduğu görülmektedir. Danıştay 8. Dairesi 12.10.2015 tarih ve 4040 sayılı kararında, Yükseköğretim Kurulu ile Üniversitelerarası Kurulun yasal statüsünü 2457 sayılı Kanun kapsamında tartışarak, **bu yetkinin her bir ayrı tüzel kişilik olan iki kurum arasında paylaştırıldığına karar** vermiştir. Danıştay'ın bu kararına katılmak mümkün değildir. Ne Anayasa'da ne de 2547 sayılı Kanun'da Üniversitelerarası Kurul'un kamu tüzel kişiliğine sahip olduğu düzenlenmemiştir. Sorun 2547 sayılı Kanun'un Üniversitelerarası Kurul'a yönetmelik çıkarma yetkisi vermesinden kaynaklanmaktadır. 2547 sayılı Kanun'un 65. Maddesinin b fıkrasında, "Aşağıdaki hususlar Üniversitelerarası Kurul tarafından çıkarılacak yönetmeliklerle düzenlenir" denilmektedir.

Anayasa'nın 124. Maddesine göre yönetmelik çıkarma yetkisi kamu tüzel kişiliklerine tanınmış bir yetkidir. Aynı Kanun'un "Üniversitelerarası Kurul" kenar başlıklı 11. Maddesinin b fıkrasına göre, "Üniversitelerarası Kurul **akademik bir organ** olup aşağıdaki görevleri yapar" demekte ve aynı fıkranın 3. bendinde, "Üniversitelerin tümünü ilgilendiren eğitim - öğretim, bilimsel araştırma ve yayım faaliyetleri ile ilgili **yönetmelikleri hazırlamak veya görüş bildirmek**", ifadesi geçmektedir. Bu bentte dikkat edilirse Yönetmelik **çıkarmak değil, hazırlamak ifadesi** kullanılmıştır. Dolayısıyla, kamu tüzel kişiliğine sahip olmayan Üniversitelerarası Kurul'a yönetmelik çıkarma yetkisi veren, 2547 sayılı Kanun'un 65. Maddesinin b fıkrası Anayasa'nın 124. Maddesine aykırıdır. Üniversitelerarası Kurul kendi adına yönetmelik çıkaramaz, Kurul tarafından hazırlanan yönetmelikler ve yönergeleri Yükseköğretim Kurulu tarafından çıkarılmalıdır.

Türk Yükseköğretim alanında etik hukukunun daha çok bilimsel araştırma ve yayın etiği konusuna odaklandığı, eğitim ve öğretim, personel ve yönetim vb. diğer alanları kapsayacak şekilde,

Yükseköğretim Etik Yönetmeliği hazırlanması ve Yükseköğretim Etik Komisyonunun oluşturulması ve yükseköğretim alanının tümünü kapsayacak şekilde, etik davranış kodlarının hazırlanması yararlı olacaktır. Bu kapsamda yükseköğretim alanına ilişkin uluslararası etik ilkelerine uyumun gözetilmesi de önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Avrupa Hâkimleri Danışma Konseyi (CCJE) Strazburg, 19 Kasım 2002 CCJE 3 (2002) Op. No 3.
- Avrupa Savcıları Danışma Konseyi (CCPE) Strazburg, 20 Kasım 2015, CCPE(2015)3. AYM Kararı, Esas Sayısı : 2004/60, Karar Sayısı : 2005/33, Karar Günü : 1.6.2005 AYM Kararı, Esas Sayısı : 2007/98, Karar Sayısı : 2010/33, Karar Günü : 4.2.2010 Danıştay 10. Dairesi, E. 2009/3329 K. 2011/52 T. 18.1.2011 Danıştay 8. Dairesi, E. 2015/4040 YD. T. 12.10.2015
- Özmen, Fatma; Güngör, Ali, (2008) Eğitim Denetiminde Etik, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt: 9 Sayı: 15 s. (137–155).
- <http://etik.gov.tr/tr-tr/Ba%C5%9Fvuru-%C5%9Eartlar%C4%B1> (Erişim: 09.05.2018)
- <http://www.oecd.org/gov/ethics/ethicscodesandcodesofconductinoecdcountries.htm> (Erişim: 05.05.2018)
- <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/comest/> (Erişim: 04.05.2018)
- Donnelly, Jack, (1989) Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, (Türkçesi: Mustafa Erdoğan-Levent Korkut), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ile Avrupa Birliği Uyum, İçişleri ve Anayasa Komisyonları Raporları, (1/705) Dönem:22, Yasama Yılı : 2, T.B.M.M. (S. Sayısı : 432)
- Recommendation Rec(2000)10 of the Committee of Ministers to member states on the status of public officials in Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 11 May 2000 at its 106th Session) bk. <http://workspace.unpan.org/sites/internet/Documents/UNPAN038306.pdf> (erişim:05.05.2018)
- İnceoğlu, Sibel, (2008), Yargı Bağımsızlığı ve Yargıya Güven Ekseninde Yargıcın Davranış İlkeleri, İstanbul: Beta Yayınları,.
- Siyasi Etik Kanun Teklifi, Teklif eden: Ayhan Sefer Üstün, Mehmet Naci Bostancı, Tarih:1.4.2016, Sayı:126;

- TBMM Başkanlığı Siyasi Ahlaksızlıkla Mücadele ve Siyasi Etik Kanun Teklifi, Teklifi veren: CHP İzmir Milletvekili Kemal Kılıçtaroğlu, 20.2.2017, sayı:1275.
- The Bangalore Principles of Judicial Conduct (2002), https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf (Erişim: 05.05.2018).
- Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği, Devlette Etikten Etik Devlete: Kamu Yönetiminde Etik, Kavramsal Çerçeve ve Uluslararası Uygulamalar, (Hazırlayan: Yrd.Doç.Dr. Cüneyit Yüksel) Cilt 1, Kasım 2005 (Yayın No. TUSAD-T/2005 - 11/412).

Silence as a Multi-Purpose Speech Act in Trauma Discourse: A Case Study

Erdem AKGÜN

Haliç University, Foreign Languages Department, Istanbul, Turkey

erdemakgun06@gmail.com

Abstract

This study investigates the pragmatic functions of silence in two trauma narratives as a case study. The contextual conversation analytic investigation is based on 376 tokens of silence and broadly draws on Jakobson's (1971) six Communicative Functions of Language, and the Relevance Theory focusing on the study of illocutionary force of silence and the corresponding speech acts at a communicative level in inter and intra turn pauses. Based on my data, the analysis revealed that silence has three main functional categories: cognitive, affective, and communicative/cooperative. Cognitive functions help remember the details of the trauma, and re/structuring the ideas before expressing them verbally. Affective ones are employed in order to intensify the preceding or succeeding judgment, an evaluative opinion, or emotional statement in addition to creating narrative expectancy in the story narrated. Silence is, additionally, functional while achieving communicative/cooperative purposes such as topic shift, distancing through indirect speeches, calling for shared information, turn-taking, and improving the narrativization. The data also showed that there are such linguistic patterns as following or being followed by discourse markers or fillers, and positional changes depending on the environment as in the cognitive function and the affective function respectively.

Keywords: silence, discourse, pragmatics, contextual linguistics

Travma Söyleminde Çok İşlevli Bir Söz Eylemi Olarak Sessizlik: Örnek Olay İncelemesi

Özet

Bu çalışmada örnek olay incelemesi olarak biri travmayı yaşayan kişinin doğrudan olan, diğeri üçüncü bir kişinin travması hakkında konuşan üç kişinin konuşmasından bir parça olan iki travma anlatısında sessizliğin pragmatik işlevleri incelenmiştir.

Yapılan inceleme verideki 376 sessizlik göstergesine dayanmakta ve Jakobson'un (1971) Dilin İletişimsel İşlevleri'ni ve 'Bağıntı (Relevance) Kuramı'nı temel almaktadır. Ayrıca, sessizliğin 'eyleyici güç (illocutionary force)' yönünü ve bu bağlamda konuşma-içi ve konuşmalar-arası iletişimsel işlevlerini analiz eder. Araştırmanın dayandığı veriyle sınırlı olarak, yapılan analizde sessizlik anlarının üç temel işlevsel kategorisi olduğu görülmüştür: bilişsel, duygusal ve iletişimsel/işbirliğine dayalı. Bilişsel işlev travma detaylarının hatırlanmasında ve fikirlerin dile getirilmeden yeniden şekillendirilmesinde kullanılmaktadır. Duygusal işlev öncesinde ya da sonrasında gelen yargıyı, duygusal bir ifadeyi, değerlendirmeyi güçlendirmek ve anlatıda bir beklenti ve heyecan yaratmak için kullanılmaktadır. Sessizlik anlarının iletişimsel/işbirliğine dayalı işlevi ise konu değiştirme, dolaylı cümlelerle anlatıyla anlatıcı arasına mesafe koyma, konuşma sırası alabilme ve anlatıyı geliştirme gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Ayrıca sonuçlar göstermiştir ki sessizlik anlarının bilişsel işlevde görülebileceği üzere çeşitli söylem işaretçilerinden önce veya sonra gelmesi ve duygusal işlevde görülebileceği üzere bulunduğu sözdizimsel ortama göre cümle içerisinde yer değiştirmesi de mümkündür.

Anahtar Kelimeler: sessizlik, söylem, edimbilim, bağlamsal dilbilim

1. Introduction

“Silence is one of the great arts of conversation”

Marcus Tullius Cicero

Deborah Tannen (1985) entitled one of her publications as “Silence: Anything but” implying that silence is anything but devoid of meaning. Silence, therefore, serves various interaction-contextual functions which is of a clear pragmatic use value as also argued by Sobkowiak (1997) by claiming that silence is best defined acoustically, and/or pragmatically. Thus he lists five definitions of silence in the Webster Collegiate which fall neatly (though unevenly) into those two rubrics. These five functions are: 1. the state or fact of keeping silent; a refraining from speech or from making noise (pragmatic/acoustic) 2. absence of any sound or noise; stillness (acoustic) 3. a withholding of knowledge or omission of mention (pragmatic) 4. failure to communicate, write, keep in touch etc. (pragmatic) 5. oblivion or obscurity (pragmatic).

As argued above, silence¹ might sometimes mean more than words do, and thus have critical interaction-contextual functions. Doubtless to say, it carries myriad of meanings and serves many purposes depending on the topic, interacting parties, and culture in which communication takes place. For example, “silence is considered as an auditory signal (pause) in a linguistic theory, as a pragmatic and discursive strategy, as a realization of a taboo, as a tool of manipulation, as part of listener’s work in interaction, and as an expression of artistic ideas” (Jaworski, 1997: 3); thus, it is possible to see silence as a discursive phenomenon within the scope of this paper performing such diverse functions as linguistic, discursive, sociocultural, and meta-communicative. To exemplify, it is possible to claim that a short or long pause in discourse, sometimes unanswered questions, and refusal of greeting in first contact with someone, or avoiding a specific topic in a conversation can be considered as different instances of silence as mentioned here.

2. Theoretical Background

Silence began drawing attention in linguistics in two different paths. The first, influenced by philosophy and literature, stemmed from preliminary study of the eloquent silence from a functional viewpoint (Jensen, 1973; Bruneau, 1973) with no direct impact on the discipline. The second one was acoustics, and thanks to this path, silence began as a separate subject of study. In this acoustic path, silence developed along two sub-paths. In the chronometrical analysis of speech, something (speech) and nothing (the silences between words) were counted; such analyses indicated the standard maximum silence in conversations. The second sub-path was on discourse analysis as a new field of study in linguistic pragmatics. In this path, Sacks et al. (1974) argued that silence is, for instance, an interactive tool for turn-taking. Although

¹ For the sake of convenience, the word “silence” is used in this paper to cover both pauses and eloquent silences

they may function differently, in the existing literature, silence and pause are used interchangeably in linguistics².

The first concepts of silence that were studied in linguistics in the 1970s were associated with negativity, passiveness and so on. It was considered as absence, absence of speech, the absence of meaning, or ‘intentionlessness’. Saville-Troike (1994) claims that the reason for such a perception is the fact that the first studies were conducted by specifically Western linguists who focused on lexicography and grammar. According to Bruneau (1973), much of the manner in which we have studied language function has denied the functioning of silence. It was only the 1990s, with the increasing interest in pragmatics, did the linguistic study of silence show a slight improvement. What Poyatos (2002: 299) wrote completes what it says above: “Linguistics has wasted many research opportunities offered by silence... rarely have linguists referred to silence as a component of interaction”.

Therefore, there has been a great amount of research on the functions and meanings of silence from various perspectives in communication. Similar to the previous classifications, for example, also (Nakane, 2005) lists four functions of silence: cognitive, discursive, social, and affective functions. Cognitive function focuses on the speakers’ cognitive process during the interaction, discursive function refers to the contextual and interactive dimension of the dialogue, in terms of social function, silence is thought to affect or organize social relations as also argued by Halliday (1994); in that the idea of considering interpersonal functions based on persona, social distance and relative social status is emphasized, and affective function deals with the emotions involved in the interaction. In addition, from the viewpoint of politeness theory, silence is utilized as a strategy to avoid from face threatening acts, or minimize them as much as possible. For instance,

² e.g.: Goffman, 1981: 25

disagreement, refusals, and rejection are frequently practiced speech acts through silence in Japanese society, as an “off record politeness strategy” instead of going bald-on record, for the fear of face-loss for the speaker (Nakane, 2007: 58).

In some African cultures, silence can also be used as a mechanism for social control and an indicator of power; however, while the powerful can be silent to show superiority, the silent one can also be the suppressed to show submission (Agyekum, 2002: 42). The way silence operates in speech is also a matter of conversational style as argued in Tannen’s study (1985). There she found out that New Yorkers have different uses of and perceptions on silence, considering slow speakers (Californians) “withholding and uncooperative“. (ibid.) In parallel, from the perspective of the Relevance Theory, it is a must to analyze the assumptive and observed functions of silence as part of non-verbal communication in two categories of intentionality: informative intention to indicate a set of information to the listener; and communicative intention to show mutual recognition of this informative intention by the listener. In other words, when the speaker’s intended or hidden meaning encoded through silence is recognized by the listener, communication is regarded to be achieved.

As one of the baseline theories in this paper, Roman Jakobson (1971) defines six communicative functions of language: referential, emotive, conative, phatic, metalingual, and poetic. Briefly, the six functions above can be explained as follows:

“(1) the referential function is oriented toward the context (the dominant function in a message like ‘Water boils at 100 degrees’); (2) the emotive function is oriented toward the addresser (as in the interjections ‘Bah!’ and ‘Oh!’); (3) the conative function is oriented toward the addressee (imperatives and apostrophes); (4) the phatic function serves to establish, prolong or discontinue communication [or confirm whether the contact is still there] (as in ‘Hello?’); (5) the metalingual function is used to

establish mutual agreement on the code (for example, a definition); (6) the poetic function (e.g., ‘Smurf’), puts ‘the focus on the message for its own’” (Jakobson, 1960: 19).

Secondly, the Relevance Theory is based on a broad definition of the term, and its two sub-principles. ‘Relevance’ is used to mean that the new information is transmitted to the listener(s) in that specific context with the least amount of effort required to convey it. While finding the most relevant meaning in a given conversation, the speakers make use of inferences, and implicatures which bind them to the current theme of conversation and ensure that they continue their communication as it goes. The two sub-principles of relevance are the ‘cognitive principle’ which assumes that the listeners are cognitively competent to comprehend the maximum relevance; and the second ‘communicative principle’ asserts that utterances operate in relevance to one another and the theme of conversation.

As clear from the principles, basic characteristic of the theory is the existence and comprehension of the implicit inferences and implicatures from the contexts of conversation; the listener grasps the best possible interpretation of the speaker’s utterance using the ostensive clues which lead to the interpretation the listener has at the end. Briefly, the Relevance Theory emphasizes the pragmatic value of language beyond its referential meanings because it is produced and utterances are exchanged in particular contexts; therefore, Sperber and Wilson (1986) argue that the truth of linguistic items may have temporary or ad hoc meanings that are shaped by the contexts they are used in. In this analysis of the functions of silence in trauma, Relevance Theory is clearly one of the most effective since silence may function as such ‘ad-hoc non-linguistic items’ with various possible interpretations in different contexts (ibid.).

With the attempt of contributing to the functions attributed to the use of silence in various contexts, this study tries to analyze ‘silence’ as discourse marker in a case study on trauma discourse.

2.1. Method

This paper is based on a case study which investigates the pragmatic functions of silence in a particular example of trauma. The analysis will broadly draw on Jakobson’s (1971) six Communicative Functions of Language (with references to Nakane’s categories as well), and the Relevance Theory by Sperber and Wilson (1986).

Methodologically, a discursive interpretation of silence is attempted in two trauma narratives; an excerpt from a conversation by three people talking about someone else’s trauma, and the second one is a direct narration. To calculate the duration of the pauses, a screen timer has been used. At first, all the inter- and intra-turn pauses were identified. Afterwards, based on the context and the other linguistic elements such as words, and fillers, I found out that some of the pauses were loaded with illocutionary force. Following that, I investigated the discursive connections between pauses. In the analysis, both inter and intra-turn pauses have been taken into account because the communicative/ cooperative function of turn-taking and allocating the floor by the speaker itself occur in transition relevance places (TRPs). For the sake of convenience, the word “silence” is used in this paper to cover both pauses and eloquent silences, which is important in the sense that a pause can simply be a pause to breathe (intra-turn), or a pause of inter-turn. Again a pause of intra-turn could also have a specific function of restructuring or calling for collaboration; thus, also consider “silence” as inter and intra-TCU pauses with illocutionary force.

Based on the data, the analysis revealed that silence has three main functional categories: cognitive, affective, and communicative – most

of the functions defined separately by Jakobson (1971) fall into the third category. In its broadest sense, where I observed silence, I realized that the narrator of the trauma employed it to realize specific speech acts to maintain the flow of the conversation. However, it is a must to state prior to the analysis that such corresponding acts as approving, seeking for approval, and turn-taking are context dependent interpretations of the silences observed; other examples or contexts apart from trauma may indicate contradictory or additional uses for silence.

3. Results and Discussion

The analysis is based on 375 tokens of silence, and the following categories of functions have been observed: cognitive function, affective function, and communicative/cooperative function. The rough distribution of the tokens is as follows: 200 of the affective function, 110 of the communicative/cooperative function, and 65 of the cognitive function. The rationale behind this classification is based on the thematic groupings of all the 375 tokens of silence in the data. The majority (200/375) of all the tokens of silence is of affective function as the data suggests; however, this does not necessarily mean that in general, silence is mostly used with an affective function. This might have resulted from the theme itself; in other words, the theme of the narrative is, first of all, a trauma; it includes many references to emotional judgments and emotional states as the event itself is an emotional one. If the interview had been a statement at a police station about a criminal experience witnessed, then the key point could have been transmitting the correct time order of events really occurred; in such a case, remembering the details, giving information – thus cognitive function – would be dominant. Secondly, it is a narrative; this means that the narrator makes a story out of a traumatic event and emotionally loads it. In so doing, as the examples will show later in the paper, there exists a step-by-step narrativization. In line with this, I realized that a specific silence

might be multi-functional, and open to interpretation; besides, it can also be employed for another function elsewhere; therefore, it can be argued that environment of the silence is closely associated with the function attributed to it. For example,

(1) “[...] hani hava karardı akşam saatleri (.) dokuz falan (2.0) dokuz dokuz buçuk (1.8) da olabilir, (1.6) saatten çok emin olamıyorum, (2.0)” (B:75-76)³

If this example were only “[...] hani hava karardı akşam saatleri (.) dokuz falan (2.0) [...]”, then the silence of 2.0 seconds at the end of a TCU could also be interpreted as an affective function to highlight how late it was, or that the narrator was already stuck in the middle of the chaos. However, in the utterance above, following estimations of time such as “dokuz dokuz buçuk (1.8) da olabilir, (1.6) saatten çok emin olamıyorum, (2.0)”, and also the loss of eye-contact (towards the sky in a hesitant way) give interpretive clues for the listener to understand that these pauses can be the moments of cognitive task, trying to remember while guessing out-loud.

3.1. The Cognitive Function

In the cognitive function, the duration of silence can vary depending on the particular use of a pause with an average of .6 seconds; it also includes such sub-functions as remembering some details, and re/structuring ideas to put into words while gaining time. Silence in this function has a position of mid-utterance as an intra-TCU use. In both these sub-functions, silence either precedes or is preceded by two kinds of other linguistic elements: other discourse markers (hani, işte, şey), and fillers (ıı:). The examples are as follows:

³ B stands for the transcription coded with the letter B, and the other numbers indicate the lines.

(A) Restructuring:

- (1) “[...] çok konuyu açmamaya çalıştım bana da detaylı anlattı, (.) herhalde hani **(1.0)** sonuçta ankarada yeni bi düzen kurdu seda (.)” (A: 154-55)
- (2) “[...] bu kısımlar da iş biraz da: şeydi (..) hani belirsiz ve heyecan vericiydi” (B:183-84)
- (3) “[...] çok hani dehşet bi tepki de vermedim şey: **(1.2)** dedim hani (.) bunu demek bile çok saçma bence, (0.7) heralde köprüde bomba falan patlıyo” (B: 95-97)

(B) Remembering:

- (1) “akşamüzeri hani **(.5)** üç dört gibi diyelim” (B: 49)
- (2) “[...] demeyi düşündüm **(.5)** ı: **(1.5)** her detayı da hatırlamıyorum şimdi [...]” (B:121-22)
- (3) “beni (..) en çok etkileyen olarak yazınki darbe girişiminden bahsedebilirim şu an (3.0) ı: **(2.0)** ondan özellikle bahsetmek istememin sebebi de [...]” (B:8-9)

In these examples, the speaker pauses to think and restructure his or her ideas, how to say what to say next, and form sentences; or to remember some details of the experience because otherwise the narrative may either be not expressive or inclusive enough as the speaker desires in his/her narrative.

Silences in this cognitive function do not necessarily have to be in isolation; they might as well be followed by further verbal explanations as the data suggests:

A. In isolation:

- (1) “akşamüzeri hani **(.5)** üç dört gibi diyelim” (B: 49)
- (2) “[...] belki hiç kimseyle konuşmasam **(.5)** daha kötü olabilirdi (.) yani **(2.0)** bu şekilde (2.0)” (B: 360-361)

B. Followed by further verbal explanations:

- (1) “[...] hani hava karardı akşam saatleri (.) dokuz falan (2.0) dokuz dokuz buçuk (1.8) da olabilir, **(1.6) saatten çok emin olamıyorum, (2.0)**” (B:75-76)
- (2) “[...] demeyi düşündüm **(.5) u: (1.5) her detayı da hatırlamıyorum şimdi [...]**” (B:121-22)

Silence in these examples function as an opportunity to gain time for cognitive processes for the speaker; during these pauses, the speaker gives a second thought to his/her ideas before expressing them verbally in a proper way (properness according to his/her own perception). That the speaker uses such discursive markers as ‘hani’ or ‘şey’, with silence in this function also indicates to the existence of self-monitoring among the speaker’s cognitive communicative abilities.

3.2. The Affective Function

In the affective function, just like that of the cognitive function, the duration of silence can vary depending on the particular use of a pause; nevertheless, the calculated average duration of silence here is 1.7 seconds. This function also includes such sub-functions as intensifying the preceding or succeeding a judgment/an evaluative opinion, and creating narrative expectancy/curiosity. Interestingly, in both these sub-functions, there are tendencies of two linguistic patterns regarding its use. Firstly, although there are counter examples (outnumbered by the latter tendency), silence in this function has almost always the position of TCU-final, with only highly rare exceptions of mid-TCU, which is parallel to the former in the sense that it follows the end of the first part of the whole TCU. Secondly, the position of CS (communicative silence) changes when used with nouns, verbal predicates, predicate nouns, attributive adjectives etc. to be elaborated below. The narrator also maintains eye-contact during silences here. The examples are as follows:

A. The function of intensifying the preceding or succeeding a judgment/ an evaluative opinion can be exemplified as follows:

- (1) “ben hani tekim (.) no:lca:m belli değil falan **(3.0)**” (B:262)
- (2) “hani kafama bomba atıldığını falan düşünüyorum öyle sesler (.) hani ölüyorum sandım **(3.0)**” (B:265-66)
- (3) “ilginç hani normaldeki gibi değil **(2.0)**” (B:136)

Silence in this function serves for the purpose of highlighting the previous or following evaluation; in the examples above, pauses create TRPs, thus an opportunity for the listener to comment on the evaluation. Moreover, in all the examples above is ‘hani’, which is a discourse marker pointing to the shared information or common ground with the listener who is assumed to be capable of evaluating the importance and emotional density of the experience and situation. This way, the emotional intensity, the importance, and the attention aimed by the speaker to be aroused might be actualized.

B. The function of creating narrative expectancy/curiosity can be exemplified as follows:

- (1) “bi tedirginlik var belli (1.4) **vapur hareket edince de (3.0)** havada askeri <heli-> helikopterleri gördüm (.7)” (B:91-2)
- (2) “**bi de tabi en büyük tedirginlik (1.5) u: (3.0)** kimse yok (.) evde tekim, istanbuldayım (2.5) bu var [...]” (B:173-4)
- (3) “[...] hani etkileyici ve **(1.0)** korkutucuydu benim için (2.0)” (B: 295-296)

Silence, in these examples, function as an interval where the expectancy by the listener is increased by the narrator. For the second pause in the second example, both functions of ‘raising curiosity’ (affective) and ‘restructuring’ (cognitive) are possible interpretations of silence; during the second pause, the speaker might also be thinking and restructuring the next sentence to come. However, when the context and the fact that adjacent parts of an utterance should be relevant to

each other and to the other elements of the verbal interaction – as the Relevance Theory suggests –, emotional density and curiosity potential of the word (tedirginlik) the first pause follows, and the filler ‘ıı.’ coming right afterwards are realized. Thus, when these are taken into consideration, it is possible to argue that the dominant function in the second pause can be ‘raising curiosity’ (affective). The reason behind this can be to draw more attention to the importance (according to the narrator) of what will follow, or to something unexpected for the listener; narratives with silence in this function are similar to stories, in other words, they are ‘narrativized’ stories in the sense that stories are events, they are answers to the question of ‘What happened?’; however, narrative is the choice of a specific design of the representation or manifestation of a story. In this regard, the points that narrator emphasizes and expects the listener to relate more may change from one person to another involved in the experience, from one narration of the story to another. Narrative here is an inclusive concept affecting thought, meaning and decision-making regarding the way a story is told.

The aforementioned second linguistic pattern in the affective function is about the position of CS. There is a specific pattern of CS position for the following each. While CS succeeds noun phrases, verbal predicates, predicate nouns, and adjectival predicates; it precedes attributive adjectives. The detailed pattern for each is as follows:

A. When used with noun phrases, only nouns, and also with an ‘adjective+noun’-, CS (communicative silence) succeeds them:

- (1) (“[...] seda diyorum hani (.) **annesini** (.) yeni kanserden kaybetmiş insana kanser ameliyatı [...]” (A:119)
- (2) “yakın arkadaşları var ama **biz kadar eski arkadaşları** (1.0) yok (.)” (A:157)

B. When used with verbal predicates, CS succeeds them even in inverted sentences - a noun comes after the predicate:

- (1) “=**ağlıyo** (.) <sonra> o ağla>yınca<ben konuyu değiştiriyorum↑
o geri dönüyo anlatıyo” (A:139-40)
- (2) “ya işte hani (.) nereye defnedildiğine kadar **konuştuk kadının**
(.) ben hani [...]” (A: 147)

C. When used with predicate nouns, CS succeeds them:

- (1) “bi arkadaşım ertesi gün amerikaya gitcekti, (.7) ıı: **özel bi arkadaşım (1.9)** onla buluşçaktık” (B:30-31)
- (2) “[...] onlara gidiyodum hem seminerler↑ (..) **neyse istanbuldaydım (1.8)** o gün de [...]” (B:27-28)

D. When used with attributive adjectives, CS precedes them:

- (1) “(.) senin için (..) travmatik olan bi olayı anlatabilirsene sevinirim” (B:4)
- (2) “[...] ve benim için (1.0) ekstra korku ve (.7) [...]” (B:12)

E. When used with adjectival predicates (because they are eventually predicates), CS succeeds them:

- (1) “**seda çok garipti** (.) yani [...]” (A:114)
- (2) “açıklama da yapılmadı uzun bi süre **no:ldu: belirsiz (3.5)**”
(B:240-41)

However, there is one contradictory example to this in the data:

- (1) “yürüyorum falan, **ortalık bi (.6) ilginç** [...]” (B:135)

The data indicates a generalizable pattern regarding the position of CS in the affective function.

3.3. The Communicative/Cooperative Function

In the communicative/cooperative function, just like that of the cognitive, and affective functions, the duration of silence can vary depending on the particular use of a pause; nevertheless, the calculated average duration of silence here is .7 seconds. This function also includes such sub-functions as intra-TCU topic shift, cooperative/shared information, turn-taking, and narrativization. Silence in this function has an intra-TCU position, and the narrator maintains eye-contact during silences here except for the ones in turn-taking where eye contact is sometimes lost. The examples are as follows:

A. Intra-turn topic shift:

- (1) “[ama] hani oğulcan bey nerde diye sormadım. (1.0) işte şey (.) seda çok garipti (.)” (A:112)
- (2) “aslında yüksek lisans derslerim de vardı yaz okulu, hem onlara gidiyodum hem seminerler↑ (..) neyse istanbuldaydım (1.8) o gün de (1.0) cuma” (B: 27-8)
- (3) “[...] her detayı da hatırlayamıyorum şimdi tabi biraz zaman geçti üzerinden **(1.8)** hı: işte özellikle bi arkadaşım yüksek lisanstan (.5) sürekli yazıyo bana (.5) ve [...]” (B: 122-124)

In this sub-function, the speaker uses those silences to change topic during them. However, although there are longer pauses of 1.0, or 2.0 seconds with this function, the majority of them are short (around .5 sec.).

B. Preceding/succeeding indirect speeches:

This is a two-way function. Here CS both signals an indirect speech and direct speech shift; however, by preceding or succeeding an indirect speech, it signals a perspective shift and provides enough time for the listener to process that perspective change clearly as follows:

- (1) “şey dedi (.) hani bana iyi geldi dedi (..) benzer şeylerden bahsetmek paylaşmak dedi” (A: 166-7)
- (2) “[...] hani hep şey dedi (.5) ya: burda ekşim bitmiyo, hani orda rahat rahat okurum [...]” (B:64-5)
- (3) “[...] aradı ve şey dedi (.8) ya: istersen buluşmayalım (.5) ben de evden çıktım geliyorum ama her yerde polis var (1.0) bence hiç hani (.5) gelme bişey var heralde falan dedi (.6) ben de artık dedim çıktık yola (..)” (B: 42-46)

In these examples, silence is employed to signal the speaker shift. Interestingly, when to quote another person, the speaker uses silence in spoken language as quotation marks of the written language. Interestingly, the speakers uses silence even when to quote themselves with complete sentences as in the following example:

- (1)“helikopteri görünce (.) bi de boğazda görünce (.7) direk şey dedim ben de (.5) hani köprüyü patlattılar heralde bomba patladı dedim (1.0)” (B:104-5)
- (2)“ [...] bazı şeyleri o kadar kanıksamışız ki normal de gelmedi değil hani (.7) yine bi olay var heralde (.8) dedim, geçtim (1.0)” (B: 37-39)

The aim behind using this function might be to distance him/herself from the narration while providing direct sentences from other people in order to increase the overall effectiveness of what is being told at that moment. Although it might seem different to quote him/herself, it might be functioning in a similar way to quoting others in the sense that by using direct sentences, the speaker somehow portrays the way he/she was at the moment of the event accounted; this can make the listener feel like a direct witness by positively contributing to the ‘authenticity’ of the narration.

C. Cooperative function:

In this function, silence is used by the narrator as a call for cognitive support, or bringing the shared information in from the listener. Silence here serves as an opportunity to call for cooperation by the narrator from the listener. As communication is two-sided, according to the Relevance Theory, what is said and how it is said are contextual and can be interpreted by the listener; hence, the listener complements the meaning with the references to the shared information in between. This two-sided interacting meaning-making process constructs and maintains the communication.

- (1) “bi de çok komik bi şekilde annannem falan da tabi aradı **(1.5)**” (B:194-5)
- (2) “=yok hiç uyumadım zaten bi de (.5) hani yaz sıcağı olması ve odada olmam **(1.5)**” (B:302)
- (3) “[...] vatan caddesine daha yakın bi (.) oturan arkadaşım var deren **(1.5)** biliyosun sen de (.)” (B: 255-256)

In the first example, giving a pause after “bi de KOMİK bi şekilde annannem falan DA tabi aradı” serves for this purpose in the sense that komik does not mean its literal meaning but means something similar to ‘garip bir şekilde ilginç’ (weirdly interesting), and ‘da’ means ‘bile’ (even she called); the speaker was aware that I (as the listener) knew that her grandmother was recently operated from her heart and barely capable of talking on the phone let alone communicating which is not stated overtly in the utterance. That’s why when she gave a pause, she called for the information I already knew and waited for me to deduce the importance of this sentence by combining it with my shared information, and gave time to me – the listener – so that I can complete the gap which is that she can hardly communicate and too weak to talk to.

The second example is also very similar to the first one in that the pause after “yaz sıcağı olması ve odada olmam **(1.5)**” is an interval for

me – the listener- to deduce the unsaid which is the negative effects of being in a room not opening directly to fresh air in such a hot weather and in a terribly-shocked mode; besides, I as the listener know her room which she might have referred to as well. This sub-function perfectly corresponds to what Relevance Theory claims while saying that communicative intention is employed to show mutual recognition of the informative intention by the listener. In other words, when the speaker’s intended or hidden meaning encoded through silence is recognized by the listener, communication is regarded to be achieved.

The third one also shows the same function of calling for shared information just like ‘hani’ as a discourse marker. I, as the listener, know Deren, where she lives, how she might have been affected by such a serious incident due to the location of her home etc. Interestingly and differently when compared to the other two examples, here is also a further direct verbal explanation following that pause “bilyosun sen de”, which is clearly a sign of expecting communicative cooperation, shared knowledge by the speaker from the listener as can also be justified by the Relevance Theory.

D. Narrativization function:

In this function, silence is used by the speaker in order to link sentences in a way to compose a narrative together like a story of successive inter-related events: it was when they ..., then this happened ... then that ... look what ... and I was ... Here silence serves as an interval where the narrator waits for the listener to catch up and be on the same page with her/himself. Silence in this function oftentimes follows a highly crucial moment of the narrator’s experience; therefore, during these breaks, silence becomes the place where the listener feels almost the same as narrator, sees what she sees. It also contributes to the climax of the narrative, and guarantees almost the full transfer of not only the storyline but also the overall effect of the experience on the narrator to the listener.

- (1) “merak ediyorum ama (.8) çok da şey olmadı. neyse indim **(1.0)** tramvaya binmem gerekiyor işte eve gelmek için” (B: 113-4)
- (2) “[...] da: ben televizyonu açarken benim telefon <zaten> annem arıyo babam arıyo abim arıyo (..) hani aileden başlayıp bütün akrabalar tek tek aramaya başladı **(1.8)** .hh televizyonu açtım (..) direk haberler zaten (..) köprü kapatıldı (.) darbe girişimi bişeyler **(.6)** şok oldum (.)” (B:150-5)
- (3) “hani o üzüntü: ayrılık şeyiyle **(.8)** internete girmedim **(.7)** müzik açtım, kulaklığı taktım, (.) vapurun da dışına oturdum **(2.4)** neyse hareket etti falan **(1.7)**” (B: 85-88)

These examples present a unified impression of action, tone, color, emotion, and effect. It also presents a decisive moment of the narrator’s life; these sentences provide a snapshot of his/her in which the listener almost feels the same way the narrator feels, almost sees what the narrator sees. The plot of the narratives here is not very complex but it still creates a unified impression and leaves the listener with a vivid sensation rather than a number of facts to remember. However, this is an account of a trauma; therefore, it can be expected that it will be emotionally-loaded which has the potential to affect the listener.

E. The last one, TRP function:

In this function, silences work as transition relevance places (TRPs) in conversation analytic terms. Especially when the pauses are longer than 1.0 seconds, turn-claimer thinks that it is the end of the TCU of the speaker and now it would be the right time to claim the floor.

- (1) “senin için (..) travmatik olan bi olayı anlatabilirsene sevinirim **(2.0)**” (B: 4-5)
- (2) “[...] daha kötü olabilirdi (2.0) bu şekilde **(2.0)**” (B: 306)
- (3) “[...] öyle bişey bekliyoruz yani hayattan ma:lesef **(1.6)**” (B: 106-108)

While silence can do all the work by signaling the availability for turn change by itself, it may also be overtly and verbally supported as in the first example with a direct address to the target listener “anlatabilirSEN sevinirim (2.0)”, or in the second and third examples with “bu şekilde (2.0)” implying that I have said it all, that’s all, or the floor is yours. Finally, although this function is common to almost all types of conversations, I thought it should be noted here along with the other functions because it is, still, one of the functions I observed in the data.

The last point I want to emphasize is that some silences can be multi-functional and they can function in more than one way in only one place. The examples are as follows:

- (1) “bi daha görüşmeyebiliriz vesayre, o bi **(2.0)** ı: hh. onun bi mutsuzuğu var (2.0)” (B:83-4)
- (2) “bi de tabi büyük tedirginlik (1.5) ı: (3.0) kimse yok (.) evde tekim (.) istanbuldayım (2.5) bu var [...]” (B:173-4)
- (3) “böyle normalde hiç sallamıyan bi arkadaşımıdır hani rahattır **(1.0)** yine (..) hani beni vapura bırakçaktı (.7)” (B: 67-68)

In the first example here, the silence of 2.0 seconds has both a cognitive and an affective function. As the cognitive function, combined with the following filler which is a recurrent pattern in this function as emphasized before, the speaker might be thinking on how to formulate her next sentence in a best way to express her ideas as intended; maybe she was about to say “o bi mutsuzluk” or “o bi hüznü” but then changed her mind to this version. Besides, the silence might also be working as a pause to intensify the emotional density of the sentence by delaying the focus part of the sentence in a way that “o bi, o bi (...) .hhhhh onun mutsuzluğu, hüznü var (...)”.

In the second example, the silence of (.) less than .5 seconds has both the Function 1, and the Function 2; in other words, it might have both a

cognitive and an affective function. As the affective function, it might have been used with the intention of intensifying the emotional-state-informing expressions of “büyük tedirginlik”, “kimse yok”, and “evde tekim”; all are emotionally strong, attention-drawing, and empathy-requiring sentences. Putting silence between them intensifies the emotional effect felt by the speaker as more like a rhetorical strategy. As the cognitive function, during the second pause following a filler “ıı: (3.0), the speaker might also be thinking and restructuring the next sentence to come. However, this might as well have a little communicative function. When the lengths of the preceding and succeeding silences are taken into account, the length of this pause is highly remarkably short; the reason which led to me to consider this pause also as a communicative one is that there are already many long silences and the turn-beginning has left far behind, therefore, the risk of being interrupted mid-TCU has increased. This silence might have been intentionally held short not to lose the turn to the listener for the fear of its being perceived as a potential TRP.

In the third example, both affective and communicative/cooperative functions exist. For the affective function, it can be argued that the pause following “böyle normalde hiç sallamıyan bi arkadaşımıdır hani rahattır” serves an interval where the curiosity is increased about the questions “What did he do or say despite being a very relax person?”, and “What was the unexpected thing from that person?” Moreover, it can also be put forward that the same pause serves a cooperative function through which shared information is required by the speaker while implying that the listener knows the person mentioned enough to appreciate the importance and unexpectedness of his move or remark with such an indirect message by the speaker as: “You know, he is always relax and not concerned about anything much but now that he did or said that the circumstances must be exceptional and urgent.”

4. Conclusions

In a broad sense, silence can be seen as a discursive phenomenon serving diverse interaction-contextual functions with a pragmatic value. It can, therefore, sometimes mean more than words do. Thus, depending on the topic, interacting parties, and culture in which that interaction takes place, it has such diverse critical interaction-contextual functions as linguistic, discursive, sociocultural, and meta-communicative. At the end of the analysis of the available data, among all these and many other potential functions, the affective function has been observed as a highly frequent and pragmatically-laden one. The reason behind this could be the nature of the theme of communication which is trauma; as trauma is an emotionally high potential subject in many various aspects, it can be an expected result.

Specifically as the data has shown, silence has a wide array of functions in this case study of trauma discourse. These functions include cognitive ones which are helpful while remembering the details of the trauma, and re/structuring the ideas before expressing them verbally. They also include affective ones - as emphasized before - which the speaker uses in order to intensify the preceding or succeeding judgment, an evaluative opinion, or emotional statement in addition to creating narrative expectancy/curiosity in the story narrated. Silence is, additionally, functional in terms of achieving communicative/cooperative purposes such as topic shift, distancing through indirect speeches, calling for shared information/cognitive support, turn-taking, and contributing to the effectiveness of narrativization. The data also showed that there are such linguistic patterns as following or being followed by discourse markers or fillers, and positional changes depending on the environment as in the cognitive function and the affective function respectively.

Being a relatively limited data set as a case study, despite providing my analysis with approximately 375 tokens, it makes impossible to make inclusive generalizations on the uses and functions of silence in trauma discourse. Moreover, it needs to be emphasized one more time that these functions are open to different interpretations within different contexts. Much research is, hence, needed to be done with more trauma recordings; in my opinion, it would not be too difficult to reach people who volunteer to provide trauma narratives because the deadening effect of past traumata may be reversed by an analytic process of re-remembering and re-speaking as Ritter (2014) argues. Silence is full of meaning more than one can imagine. ‘Speech is silver, but silence is golden’ reveals the underlying assumption on the rarity of it namely the CS; and as known, rare is valuable.

References

- Agyekum, K. (2002). The Communicative Role of Silence in Akan. *Pragmatics* 12 (1), 31-51.
- Bruneau, T. J. (1973). Communicative silences: forms and functions. *The Journal of Communication*, 23, 17–46.
- Goffman, E. (1981). *Forms of Talk*. University of Pennsylvania Press: Philadelphia.
- Halliday, M.A.K. (1994). *Introduction to functional grammar* (2nd ed.). London: Edward Arnold.
- Jakobson, R. (1960). Linguistics and Poetics. In Thomas A. Sebeok (Ed.). *Silence: Interdisciplinary Perspectives* (pp. 350-377). The Hague: Mouton.
- Jakobson, R., & Halle, M. (1971). The Speech Event and the Functions of Language. *Fundamentals of language*. The Hague: Mouton.
- Jaworski, A. (1993). *The Power of Silence: Social and Pragmatic Perspectives*. Sage Publications: Newbury Park, CA.
- Jaworski, A. (1997). *Silence: Interdisciplinary Perspectives*. New York: Mouton.
- Jefferson, G. (1989). Preliminary notes on a possible metric which provides for a ‘standard maximum’ silence of approximately second in conversation. In Reger, D., Bull, P. (Eds.). *Conversation: An Interdisciplinary Perspective* (pp. 166–196). Multilingual Matters: Clevedon and Philadelphia.
- Jensen, V. J. (1973). Communicative functions of silence. *ETCA Review of General Semantics*, 30, 249–257.

- Nakane, I. (2005). Negotiating silence and speech in the classroom. *Multilingua*, 24, 75-100.
- Nakane, I. (2007). *Silence In Intercultural Communication*. John Benjamins: Amsterdam.
- Poyatos, F. (2002). *Nonverbal Communication Across Disciplines*. John Benjamins: Amsterdam and Philadelphia.
- Ritter, M. (2014). Silence as the Voice of Trauma. *The American Journal of Psychoanalysis*, 74(2), 176–194.
- Sacks, H., Schegloff, E. A., Jefferson, G. (1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 50, 696–735.
- Saville-Troike, M. (1994). Silence. In Asher, R.E., Simpson, J.M.Y. (Eds.). *The Encyclopedia of Language and Linguistics* (pp. 3945–3947). Pergamon Press: Oxford.
- Sobkowiak, W. (1997). Silence and markedness theory. In Adam Jaworski (Ed.). *Silence: Interdisciplinary Perspectives* (pp. 39-61). Berlin; New York: Mouton.
- Sperber, D. & Wilson, D. (1986). On defining relevance. In R. Grandy & R. Warner (Eds.). *Philosophical Grounds of Rationality: Intentions, Categories, Ends*. Oxford: OUP.
- Sperber, D. & Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and Cognition* (2nd ed.). Oxford: Blackwell.
- Tannen, D. (1985). Silence: Anything but. In Tannen, D., Saville-Troike, M. (Eds.), *Perspectives on Silence*. Norwood, NJ: Ablex.
- Tritsmans, B. (1987). Poétique. In M. Delcroix and F. Hallyn (Eds.), *Méthodes du texte. Introduction aux études littéraires* (pp. 11-28). Paris: Duculot.

Annex 1 and Annex 2

Transcript excerpt (supplementary) – coded A and Focal Transcript – coded B

Transcription (Annex) A

Date: 05.11.2016 - Time: ~18:00 – 19:00

Place: Home, Levent/Istanbul - Participants: Ercan, Afife

Excerpt starts at: 31:14

111. hani oğulcan bey nerde diye
 112. sorma[đım]. (1.0) işte şey (.)
 113. Elvan: [hhh]
 114. Ercan: seda çok garipti (.) yani dediğim gibi çok

115. güler yüzlüydü, biz iki buçuk saat filan işte
 116. vakit geçirdik ama (1.0) devamlı şey işte (.)
 117. ameliyatı soruyo mesela ne ameliyatıydı diyo işte
 118. <kötü bi ameliyat> seda diyorum hani (.) annesini
 119. (.) yeni kanserden kaybetmiş insana kanser ameliyatı
 120. filan demek istemedim .hh işte şey miydi köt- kanser
 121. miydi diyo öyle işte iş: boşver konuşmayalım ya
 122. senin nası okul filan diyo okul iyi? peki ameliyat
 123. iyi miymiş? (.) diyo tekrar ameliyata [bağlıyo] .hh
 124. Afife: [ya:]
 125. Ercan: ondan sonra (öhö öhö) annesini (.) anlatma ihtiyacı
 126. duyuyo aşırı şekilde [.hh]
 127. Elvan: [↓ya:]
 128. Ercan: hani o zamanlarını, <işte> benim annem de şöyle oldu
 129. filan diyo işte babamla ilgili bişeyler soruyo
 130. benim babam da böyleydi de neyse güzel şeylerden
 131. bahsedelim <armada uzak ya:> sen hep geliyo musun
 132. buraya etimesguttan filan dedim, .hh <↑buraya> da
 133. geliyorum dedi orda işte optimum diye bi yer var
 134. oraya da gidiyorum dedi (.) ama işte ya ben mesela
 135. annem de şöyle olmuştu dedi tekrar bağladı.
 136. ben konuyu değiştiriyorum çünkü ağılyo anlatırken=
 137. Elvan: =[ya:]
 138. Afife: [ağladı] mı?=
 139. Ercan: =ağılyo (.) <sonra> o ağla>yınca< ben konuyu
 140. değiştiriyorum↑ o geri dönüyo anlatıyo
 141. <istersen> konuşmayalım diyorum, yok yok diyo (.)
 142. devam ediyö tekrar anlatmaya neyse sonunda başardım
 143. başka bişeyden konuşmaya başladık hani nereye
 144. dokunsam bi şekilde <ya- ba-> yalnız kalan babasına
 145. bağlıyo, ya annesine bağlıyo, ya kardeşlerine, (2.0)
 146. ya işte hani (.) nereye defnedildiğine kadar
 147. konuştuk kadının (.) ben hani konuyu değiştirmeye
 148. çalışsam da ben <hani hiç> başınız sağolsun bile
 149. demi:cektim ben
 150. Elvan: ya: şey ama hani yeni oldu (.) bilmiyorum tabi ben
 151. de bişey diyemezdim de
 152. Afife: bi de muhtemelen şey olmuş olabilir ya: ben

153. telefonda konuştuğumda da çok konuyu açmamaya
 154. çalıştım bana da detaylı anlattı, (..) herhalde hani
 155. (1.0) sonuçta ankarada yeni bi düzen kurdu seda (.)
 156. yakın arkadaşları var ama biz kadar eski arkadaşları
 157. (1.0) yok (.) hani a- anlatma ihtiyacı duymuş
 158. ola[bilir]
 159. Elvan: [evet] bence hani ailesiyle zaten <mesela> çok
 160. detaylı konuşamaz gibi (.) diye tahmin ettim hani
 161. daha (.) da şey oluyodur belki kötü oluyodur
 162. ailesiyle konuşurken, (..) hani arkadaşlarla
 163. konuşmak belki daha mı iyi geliyo bilmiyorum=
 164. Afife: =[bi de] tabi hani (.) aramızda kalsın ama bana
 165. Ercan: [ıı:]
 166. Afife: şey dedi (.) hani bana iyi geldi dedi (..) benzer

Excerpt ends at: 33:22

Transcription (Annex) B

Date: 27.12.2016 and Time: ~16:00 – 17:00

Place: Café, Taksim/ISTANBUL and Participants: Ercan, Afife

Transcription starts at: 00:00

1. Ercan: meraba ı: benimle bi anımı (..) travmatik anımı
2. paylaşmayı kabul ettiğin için teşekkür ederim biraz
3. önce de söylediğim gibi ıı: (..) istediğin(..) bi
4. (.) senin için (..) travmatik olan bi olayı
5. anlatabilirsen sevinirim. (2.0)
6. Afife: tabi aslında ilk sen bahsettiğinde aklıma
7. birkaç tane şey geldi (1.0) ama: sanırım en yakın ve
8. beni (..) en çok etkileyen olarak yazınki darbe
9. girişiminden bahsedebilirim şu an (3.0) ıı: (2.0)
10. ondan özellikle bahsetmek istememenin sebebi de hem
11. daha <nispeten yakın> bi zamanda olması (.) ve benim
12. için (1.0) ekstra korku ve (0.7) panik yaratması
13. oldu (1.0) biliyosun yaşımız itibariyle öyle bişey
14. görmedik ama duyduk (0.6) onları bi anda yaşıyo
15. olmak (.5) kötü bi histi (2.0) ve: ben istanbulda
16. yalnızdım yazın (0.7) o zaman denk geldi ve (.5) o
17. da ekstra bi (.) sıkıntı yarattı ben de kalıcı etki

18. de bırakmış olabilir bilemiyorum (0.8) o günü
 19. anlatıyım istersen sana biraz?
20. Ercan: tabi memnun olurum.
21. Afife: (.9)ı: öğretmen olduğum için (.) yazın seminerler
 22. vardı (..) yeni öğretmen olduğum <için de> tüm yaz
 23. vardı aslında o yüzden de normalde ailem ıspartada
 24. yaşıyo her yaz ıspartaya giderim ama şans bu (0.7)
 25. seminerler sebebiyle istanbuldaydım (.5) aslında
 26. yüksek lisans derslerim de vardı yaz okulu, hem
 27. onlara gidiyodum hem seminerler↑ (..) neyse
 28. istanbuldaydım (1.8) o gün de (1.0) cuma günüydü
 29. (0.7) yine seminere gittim falan↑ ama erken çıktım
 30. bi arkadaşım ertesi gün amerikaya gitcekti, (0.7)
 31. ı: özel bi arkadaşım, (1.9) onla buluşçaktık (.9)
 32. ama seminerden çıktım onla buluşmadan önce eve
 33. uğradım hani üstümü değiştirip hazırlancaktım, (0.8)
 34. daha keyjuul (.) şeyler giycektim (1.0) ı: seminer
 35. yerinden eve giderken her yerde polisler vardı,
 36. ekstra bi durum (.9) hissettim endişelendim ama bi
 37. taraftan da bazı şeyleri o kadar kanıksamışız ki
 38. normal de gelmedi değil hani (.7) yine bi olay var
 39. heralde (.8) dedim, geçtim.(1.0) daha sonra evden
 40. (0.6) çıktım, kadıköyde buluşçaktık (1.1)
 41. eminönünden (..) vapur bekliyorum işte bu buluşça:m
 42. arkadaşım (1.0) aradı ve şey dedi (.8) ya: istersen
 43. buluşmayalım (.5) ben de evden çıktım geliyorum ama
 44. her yerde polis var (1.0) bence hiç hani (.5) gelme
 45. bişey var heralde falan dedi, (.6) ben de artık
 46. dedim çıktık yola,(..) bi de hani onu bi da:
 47. göremeyebilirdim amerikaya gitcekti işte, (.7)
48. Ercan: saat kaçtı (1.0) tahminen?
49. Afife: akşamüzeri hani (.5) üç dört gibi [diyelim]
50. Ercan: [hı:]
51. Afife: o civarlarda (0.6) neyse buluştuk
 52. biz gayet (.5) hani hoş vakit geçirdik,
 53. (.5) yemek yedik bişeyler içtik falan (.)
 54. kadıköyde güzel vakit geçirdik, (..) o gün de
 55. hep böyle şey konuştuk tabi: o amerikaya gitçeği

56. için eğitim amaçlı gitcekti ama bu ilk gidiş: ilk
57. gidişi değil orayı çok iyi bilen biri, (1.8) hep
58. gitmek istediği için de hayalini gerçekleştiriyoy
59. mutlu, ama bi taraftan da hani tedirginlikleri var
60. ev tutması gerekiyordu falan onları anlattı bana,
61. (.7) onları anlatırken de↑ hep böyle tesadüfen
62. türkiye amerika kıyaslaması yapmış olduk ister
63. istemez (1.0) hani hep şey dedi(.5) ya: burda ekşin
64. bitmiyo, hani orda rahat rahat okurum vesayre neyse
65. güldük eğlendik yerine göre (.5) sonra ayrılma
66. vaktimiz geldi (1.0) böyle normalde hiç sallamıyan
67. bi arkadaşımıdır hani rahattır (1.0) yine (..) hani
68. beni vapura bırakçaktı (.7) şey dedi (.) ya: hani
69. gündüzkünden daha fazla polis olmuş, (1.0) bişey var
70. heralde falan dedi, (1.2) ben seni eve bırakıyım
71. dedi ben de ya: saçmalama hani sabah (.5) amerikaya
72. gidiyosun git evine (.5) vesayre diyince zorla
73. vazgeçirdim (1.0) neyse ben vapura bindim (.7) artık
74. hani hava karardı akşam saatleri (.) dokuz falan
75. (2.0) dokuz dokuz buçuk (1.8) da olabilir, (1.6)
76. saatten çok emin olamıyorum, (2.0) çünkü hani onla
77. güzel vakit geçirdik, ben hiç hani telefona saate
78. falan bakmadım o sırada (..) neyse vapura bindim
79. ama çok geç bi saat değildi çünkü vapurlar
80. bitiyoy diye de hani vakitli ayrıldım ordan (1.5)
81. vapura bindim, (.5) tabi biraz üzgünüm arkadaşım
82. gidiyo falan (.) bi da: görüşmeyebiliriz vesayre,
83. o bi (2.0) ıı: hh. onun bi mutsuzluğu var, (2.0) bi
84. taraftan da kendime şaşırıyorum ben hep hani
85. <internete sık sık> bakarım (.5) ama hani o üzüntü:
86. ayrılık şeyiyle (.8) internete girmedim (.7) müzik
87. açtım, kulaklığı taktım, (.) vapurun da dışına
88. oturdum (2.4) neyse hareket etti falan (1.7) ama
89. (..) iskelede dehşet polis vardı hani (.8) bişey
90. var (.) bi tedirginlik var belli (1.4) vapur hareket
91. edince de (3.0) havada askeri <heli-> helikopterleri
92. gördüm (.7) kulaklığı falan çıkardım, allah allah
93. oldum yani, (1.0) sonra da (1.0) yani kendime şu an

94. (..) anlatırken de şaşırıyorum (0.6) çok hani dehşet
 95. bi tepki de vermedim şey: (1.2) dedim hani (.) bunu
 96. demek bile çok saçma bence, (0.7) heralde köprüde
 97. bomba falan patlıyo, bişey oluyo hani (.5) babam da
 98. asker biliyosun (.) hani bize hep şey öğretildi (.5)
 99. askeri helikopterdir tanktır kolay kolay (.7) sokağa
 100. çıkmaz bi olay varsa çıkar, (.) hani askeri ortamda
 101. büyüdüm zaten bunları da biliyorum,(..) askeri
 102. helikopteri görünce (.) bi de boğazda görünce
 103. (.7) direk şey dedim ben de (.5) hani köprüyü
 104. patlattılar heralde bomba patladı dedim (1.0)
 105. bunu demiş olmak da saçma hani (..) öyle bişey
 106. bekliyoruz yani hayattan,=
 107. Ercan: = e alıştık tabi=
 108. Afife: =ma:lesef (1.6)
 109. neyse biraz tedirgin oldum ama yine de (1.2) hani
 110. gündüz de zaten bissürü polis görmüştüm,
 111. helikopterler orda falan (.) merak ediyorum ama
 112. (.8) çok da şey olmadı neyse indim (1.0) tramvaya
 113. binmem gerekiyor işte eve gelmek için (1.0)
 114. arkadaşlarım sürekli mesaj atıyo bana (..) nerdesin
 115. işte afife napıyosun (..) işte özellikle de şey
 116. arkadaşlarım hani kadıköye gitçe:mi bilenler akşam
 117. geç önce:mi bilenler (.8) biraz da kızdım açıkçası
 118. hani (1.1) sürekli bi rahatsız edilme durumu var
 119. (1.0) iyi ki de terslememişim hani şey demeyi
 120. düşündüm ya ne va(h)r fa(h)lan (..) demeyi düşündüm
 121. (.5) ır: (1.5) her detayı da hatırlayamıyorum şimdi
 122. tabi biraz zaman geçti üzerinden, (1.8) hı: işte
 123. özellikle bi arkadaşım yüksek lisanstan (.5)
 124. sürekli yazıyo bana (.5) ve şey diyo (.8) hani eve
 125. ne zaman varcaksın bilmem ne sanki böyle (1.0) hani
 126. beni sıkıştırıyor gibi falan, (.8) ben de ne var
 127. hani da: yoldayım falan dedim (.) ya sana ödevle
 128. ilgili bişey sormam lazım eve gidince kitaptan
 129. bişeye baktırcam falan dedi (..) ben daha da
 130. sinirlendim (.7) çünkü cuma akşamı (.) hani ödev
 131. bi sonraki haftaya (.5) daha hafta sonu var <hani>

132. cuma akşamı neden oturup (.6) bana şeyi soruyo ki
 133. diye düşündüm (1.0) neyse tramvaydan indim eve
 134. yürüyorum falan, ortalık bi (.6) ilginç hani
 135. normaldeki gibi değil (2.0) yine (..) ben (..)
 136. tepkisiz bi şekilde yürüyorum bu arkadaşım aynı
 137. arkadaş (1.0) şey yazdı (..) hala varmadın mı eve
 138. yazdı (2.2) ben tabi uyuz oldum hani (.5) ne ödevmiş
 139. ya dedim hani (..) kendi oturup yapıyo, benim
 140. dışarda olduğumu biliyo, bi de sıkıştırıyor falan
 141. oldum (1.5) neyse apartmana çıktım falan (.5) daha
 142. merdivendeyken bi da: (..) afife nerdesin (2.0) hiç
 143. de şüpeye düşmüyorum hani bişey oldu gibi düşünmedim
 144. (.5) en sonunda ben biraz <hani> atarlı bi biçimde
 145. (.8) girdim eve şimdi söyle (..) neye bakcaz falan
 146. yaptım (1.0) sonra ss- beni aradı (.5) işte (..)
 147. sakin ol falan filan dedi (..) televizyonu aç: dedi,
 148. (2.0) sesimden de sanırım bilmediğimi fark etti (.)
 149. ben televizyonu bi açtım (.7) da: ben televizyonu
 150. açarken benim telefon <zaten> annem arıyo babam
 151. arıyo abim arıyo (..) hani aileden başlayıp bütün
 152. akrabalar tek tek aramaya başladı (1.8) .hh
 153. televizyonu açtım (..) direk haberler zaten (..)
 154. köprü kapatıldı (.) darbe girişimi bişeyler (.6)
 155. şok oldum (.) hani (1.2) şok olma sebebim: hem olay
 156. zaten başlı başına şok oluncak bişey hem de
 157. dışardaydım (..) tepemden helikopterler geçti
 158. olay yerine çok yakındım (1.8) hani belki bi yarım
 159. saat sonra ayrılısak (.8) orda kalcaktım ben de hani
 160. bunu düşünüp durdum sürekli (1.8) neyse o arkadaşım
 161. falan da o da (.) bi şekilde şoka girmiş hani
 162. nerdesin (1.2) inanamıyorum ya (..) işte (..) falan
 163. filan modunda, (2.0) tabi uzun bi telefonla görüşme
 164. durumum oldu babamla konuştuk falan babam asker
 165. olunca (.) durumu daha detaylı ele aldı tabi (..)
 166. işte (.5) dedi noldu: belli değil ama (.) sakın
 167. evden çıkma (.) vesayre (2.0) beni bi şekilde (.)
 168. sakinleştirmeye çalışsa da normalde babamı tanırsın
 169. çok rahat bi tiptir ölüyom desen aman bişey olmaz

170. der (.) ama sesi tedirgindi o da beni (.8) daha
 171. tedirgin etti (.5) bi de tabi en büyük tedirginlik
 172. (1.5) ıı: (3.0) kimse yok (.) evde tekim,
 173. istanbuldayım (2.5) bu var daha da ilginç yaz
 174. okulundaydım (.8) istatistik fina- midtörmü ya da
 175. finalini attı hocam meyil olarak teslimi de o
 176. pazartesiydi (..) hani bi taraftan (1.0) hani
 177. hocanın da haberi yok heralde olaylardan (1.0)
 178. bi taraftan meyiller geliyo eğitimle ilgili
 179. şeyler geliyor bi taraftan da (2.0) .hh noldu:muz
 180. belli de(h)ğil ülke gidiyo falan (.7) işte haberleri
 181. açtım sürekli telefonla konuşuyorum falan bu
 182. kısımlar da iş biraz da: şeydi (..) hani belirsiz ve
 183. heyecan vericiydi oo: öyle mi darbe mi şimdi hani(.)
 184. duyduğumuz şey bu mu çocukluğumuzdan beri
 185. dinlediğimiz şeyler bu mu falan (1.0) şeklindeydi
 186. (.5) sonra sokağa bakmaya başladım hiçbi insan
 187. kalmadı (.5) camdan bakıyorum (.7) insanlar torba
 188. torba bişeyler taşıyo sanki hani eve kapancaklar
 189. bişey olcak çok belli (1.0) öyle bi durum var (.7)
 190. babam bana sakın evden çıkma diyo (.5) hatta
 191. mümkünse şeyde durma diyo (.) salonda durma arka
 192. odalara geç diyo hani (.5) daha kuytu tarafa (.8)
 193. ben iyce hani kötü oldum (1.2) bi de çok komik bi
 194. şekilde annannem falan da tabi aradı (1.5) o (.)
 195. yaşlı olunca şey diyo (..) hani evinde ekmeğin var
 196. mı kızım (.8) yağın tuzun var mı seni idare etçek
 197. (.5) hani gülesim de geliyo çok ilginç (.) ve işin
 198. garibi evde hiçbi şey yok (..) hani şey diye
 199. düşünüyodum (1.0) ertesi gün cumartesi çıkar
 200. alışveriş yaparım falan diye <düşünüyodum> evde de
 201. hiçbi şey yok (.8) yine saçma bi biçimde babamı geri
 202. aradım ben şimdi markete gitsem nolur falan diyorum
 203. böyle hani (.) ölür müyüm fa(h)lan diyorum (1.2) neyse
 204. o kısım çok ilginçti babam da tabi (.) şey olduğumu
 205. fark etti heralde (.) hem sesimden (..) hem sorduğum
 206. saçma sorulardan (1.5) şey (..) ıı: üst komşumuzu
 207. aramış onlar da avukat karı koca (.7) kapı çaldı

208. kapı çalınca ben (.5) panik atak oldum zaten hani
 209. (.) beni almaya gel(h)diler şeklinde (1.0) neyse
 210. komşuyu görünce biraz rahatladım o bi de espriye
 211. vuruyo tabi yaşça büyük olduğu için (.5) duyduğuma
 212. göre biraz korkmuşsun biraz sohbet edelim mi falan
 213. diye geldi (1.0) bi de babam evde bişey olmadığını
 214. söylemiş: işte elinde torbalar bissürü makarna almış
 215. su almış ekme almış falan onları getirdi (..) biraz
 216. benle oturdu muhabbet ettik falan (.) hani olayı
 217. biraz analiz etti bi avukat gözüyle beni
 218. sakinleştirdi (.5) sonra biraz iyi hissettiğimi
 219. fark edince (.) çıktı ama hani dedi (..) bize
 220. çıkarsın falan (1.2) ben de hani (1.0) rahatladım bi
 221. nebze (..) işte: yine akrabalar arıyo falan onlara
 222. anlatıyorum tamam ya: iyiyim bişey yok yatıp uyucam
 223. yorgunum zaten falan diyorum (3.2) işte internetten
 224. yazıştığımız arkadaşlar var, telefonla
 225. konuştuklarımız var (.) baktım bi süre sonra espriye
 226. de vurmaya başladık hani olay belirsiz: haberler
 227. absürd-leşmeye başladı falan (..) birbirimize
 228. şey diyoruz işte hani (.) gündüz bulduğum
 229. arkadaş arıyo falan (.6) yaa benim de diyo sadece
 230. sosis var evde (..) başka hiçbi şey yok diyo (.5)
 231. ben de şey bende beş torba falan makarna oldu komşu
 232. getirdi hani falan diyorum (1.0) o da diyo işte
 233. aynı yerde olsak sosisli makarna yapardık şimdi (.5)
 234. hiçbi şey yapamıyoruz falan diyo (.7) işi şeye
 235. vurduk iyice,
 236. Ercan: yani (.) böyle (.) streten sinirleriniz bozuldu
 237. gibi bişey mi?
 238. Afife: biraz oyle tabi olayı anlayamadıkça (1.0) bi
 239. açıklama da yapılmadı uzun bi süre noldu: belirsiz
 240. (3.5) ilginçti yani hem korkutucuydu hem ilginçti
 241. (1.0) ıı: ama (.) en kötüsü ben artık hani gece
 242. oldu: saat baya: ilerledi (.7) hani annemgile falan
 243. da tamam ben yatcam artık hani arayıp durmayın tarzı
 244. şeyler dedim (.8) ben de (.5) çapada oturuyorum (.5)
 245. millet caddesi vatan caddesi yakın (1.0) hani tabi

246. bi iki adımlık yerler değil ama (..) böyle bi
 247. olayda çok yakınlaştı çünkü (.7) bi anda silah
 248. sesleri: (1.8) çatışma sesleri: (.5) helikopterler
 249. onlar bunlar (.) dehşet sesler başladı (.7) şeye
 250. bakıyorum televizyona internete işte vatan caddesi
 251. kapatıldı (.) emniyet orda çünkü asıl (.5) olayların
 252. yeri yani merkezi (.7) vatan caddesi ka<patıldı
 253. diyo> e vatan caddesi bana çok yakın hani olayın
 254. dibindeyim (.5) bi de hava (..) olayını düşün yani
 255. çok yakınsın (1.0) vatan caddesine daha yakın bi (.)
 256. oturan arkadaşım var deren (1.5) biliyosun sen de (.)
 257. o mesaj atıyo (..) bizim apartmanın bahçesine
 258. helikopter indi (.5) işte hakkınızı helal edin
 259. arkadaşlar falan yazıyo (.8) ben iyice gerildim hani
 260. o en azından ailesiyle (.) ben hani tekim (.)
 261. no:lcam belli değil falan (3.0) neyse babam da
 262. uyarıyo hani (.5) cet sesleri olmaya başladı ama (.)
 263. nasıl bişey anlatamam ercan sana hani (1.0) ben (..)
 264. hani kafama bomba atıldığını falan düşünüyorum öyle
 265. sesler (.5) hani ölüyorum sandım (3.0) salondaki cam
 266. çatladı (.5) o da olunca ben iyice ↑alla:h dedim
 267. (..) hani gidiyom ben artık (.) falan (.) dedim (.)
 268. sonra tabi babam(..)gile diyorum (.) napca:mı da
 269. bilemedim hani orayı arıyorum bişeyler oluyo falan
 270. (.8) babam da sükûnetle şey diyo camın birini açık
 271. tut diyo yoksa hepsi pa- hani kırılır parçalanır diyo
 272. cet geçiyosa diyo (1.0) hani o da askeriyeden olan
 273. tecrübesiyle hani (.) bilimsel açıklamasını yapıyo
 274. bana olayın hani .h (.5) ben daha da gerildim (1.0)
 275. sonra dedi hani (..) silah sesleri duyuyorum baba
 276. dedim hani bu normal mi tamam ceti anladık falan sen
 277. dedi o odada durma (..) arkaya geç falan dedi bana
 278. ben o yaz sıca:nda (.5) işte penceresi olmayan arka
 279. odaya gittim (1.0) telefonu bilgisayarı alıp oraya
 280. sığındım (.) ama hani (.5) gözümden yaş falan
 281. geldiği çok oldu yani çok korktum (.) sürekli (.)
 282. hani patlama sesi oluyo (.5) tabi yaşamadığımız için
 283. daha da korkutucu (.7) hani bilen insanlar şey

284. demiş (.) hani bu (.) cet sesi (1.0) ıı (.8) bişey
 285. patlayıcı diyolar (1.8) ne diyolar hani (..)
 286. geçtikten sonra belli bi süre sonra sesi çıkıyo
 287. falan (2.0) sonik mi diyolar o tarz bişey sanırım
 288. (2.0) oymuş falan ama ben o esnada onu bilmiyorum
 289. tabi hani bomba falan atılıyo tepeme zannediyorum
 290. (1.0) bi taraftan şeyler başladı (.5) zaten fatihe
 291. bağlı çapa da (.8) hani bütün camilerden (.) işte
 292. seslenişler, toplanıyoruz bilmem neler (1.0) dini
 293. şeyler okunuyo (.5) hani (.5) ki insanı ezan bile
 294. okunduğunda etkileyen bişey (..) düşünsene hani her
 295. yerden (.5) aynı anda yayın (2.0) böyle çok (.) hani
 296. etkileyici ve (1.0) korkutucuydu benim için (2.0)
 297. sanki böyle ölüme çağırılıyomuşum gibi hissettim o an
 298. (2.0)
 299. Ercan: başka bişey olmuş muydu gece? (..) rahat
 300. geçirebildin mi sonrasını?=
 301. Afife: =yok hiç uyumadım zaten bi de (.5) hani yaz sıcağı
 302. olması ve odada olmam (1.5) dehşet bayıcı bişeydi
 303. hani çıkamıyorum da ve sürekli saate bakıyorum hani
 304. hava kararınca acaba geçer mi falan (1.5) işte (.)
 305. şey:i düşünüyosun ister istemez alt katımızdakiler
 306. yoktu mesela (.5) bi üst katımdaki avukat vardı
 307. onun da karısı falan (.5) datçadaydı yaz olduğu için
 308. (1.0) diyorum apartmanda da kimse yok hani (..) ölüp
 309. kalcam burda heralde apartmanda sığınak yok bişey
 310. yok hani gidebilceğin hiçbi yer yok ve bunlar oluyo
 311. (..) işte şeyleri (..) çok şiddetli bi patlama
 312. duyuyorum mesela (..) bizim orda oldu zannediyorum
 313. sonra bakıyorum internette atıyorum (.5) taksimde
 314. bi yer patlamış ama ses o kadar yakın geliyo ki
 315. sanki benim evin önünde olmuş gibi oluyo (1.8) tabi
 316. gecenin sessizliği de var ortada hani normal (.5)
 317. hayatın akışı değil (1.5) o da etkiliyo (2.5) benim
 318. için çok korkunçtu yani ve şeyi fark ettim bi de
 319. belki o da benim korkumu artırdı, üst kattaki (.5)
 320. komşu hani bana gelip (.5) alaya aldı biraz
 321. yatıştırdı demiştim ya=

322. Ercan: =hıhı
323. Afife: baktım onun ışıkları yanıyo (.5) o da o odaya
324. sığınmış hani (..) normalde çok sıcak oluyo ve o
325. odayı çok kullanamıyoruz yazın onlar için de geçerli
326. bu (.5) o da orda ve telefonla konuşmalarını
327. duyuyorum (..) şey diyo (.) hani (.) ölcez heralde
328. burda ya: falan diyo (.5) e beni rahatlatan adam da
329. öyle düşünüyö (1.5) iyice korktum tabi (2.5) sabah
330. altı buçuk gibi falan hani avcılarda oturan bi
331. arkadaş vardı sedat o yazıyo burda hala patlamalar
332. devam ediyö falan filan diye (.5) işte şurda şu
333. kadar ölü varmış, şu şöyleymiş herkes bişey yazıyo
334. bi de (3.5) o şekilde .h (2.0) devam etti gece ve
335. şey (1.5) hani sesler bitmedi bi türlü (.8) en son
336. sabah altı buçuk gibi falan zaten şarjım da bitti
337. (.5) şarj aletim salonda (.) oraya gitmeye korktum
338. inanır mısın (..) hani (2.5) çok acayip bi şeydi ya
339. (1.0) hava karar- aydınlanınca artık gittim (2.0)
340. baktım hani sesler dindi ama bi (.) beş altı saatim
341. böyle geçti yani o odada (1.0) sonra yine telefon
342. görüşmeleri falan filan herkes arıyo tabi (.5) hani
343. beni rahatlatmak için annem şey diyo (..) ıspartada
344. da öyle (..) hani korkma falan diyo (.5) ama eminim
345. (.8) benim o gece yaşadığımın binde biri olmamıştır
346. ıspartada yani istanbul (1.0) apayrıydı (.5) vatan
347. caddesine yakın olmam ekstra (.) bi (.) şey yarattı
348. bence (1.0) e: hani kuş uçuşu mesafeyi düşününce
349. havayı düşününce atatürk havaalanı falan da yakın
350. oluyo (1.0) bence bunlar hani ekstra şey yarattı
351. (1.0) öyle işte sonra artık mecburen (1.8) şey
352. yapmayı (.) düşündüm (1.5) hani bi yerden güne
353. başlıcam falan (..) bakkala gittim (.5) ama dışarıya
354. çıkmak falan bi macera tabi hani kimse çıkmıyo (..)
355. bakkalımız açtıktı camdan bakmıştım (.) oraya gittim
356. (.8) bişeyler aldım falan o da beni rahatlattı biraz
357. hani (..) dün gece öyleydi ama bitti falan filan
358. diyip (1.0) şey çok önemli hani (.5) çevredeki
359. insanların duruşu, sana sahip çıkmaları (2.0) belki

360. hiç kimseyle konuşmasam (.5) daha kötü olabilirdi (.) yani
361. (2.0) bu şekilde (2.0)
362. Ercan: vallahi ne denir bilmiyorum yani tek basına (.5)
363. olayların merkezine yakın bi yerde olmuş olmak (..)
364. senin için (..) daha zorlu geçmiş olmasına sebep
365. olmuş (1.0) umarım bi da: yaşamazsın böyle bişeyi
366. diyorum, teşekkür ediyorum anılarını paylaştığın
367. için
368. Afife: rica ederim.
Transcription ends at 19:28.

Kanatlı Et Pazarlaması ve Oluşan Pazarlama Kanalları

Rauf ARIKAN^{1*} Buket BULUT²

¹ Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi, İstanbul, Türkiye

² Haliç Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

raufarikan@halic.edu.tr

Özet

Kanatlı etleri, gıda sanayiinin alt sektörü durumundadır. Kanatlı et sektörü, üretim koşullarının karmaşık olması, pazarlamasının riskli olması ve tüketim özellikleri bakımından sorunlu bir alandır. Bu makalede önce, literatür çalışmasıyla sektörün genel yapısı ve işleyişi ortaya konulmuş, daha sonra, anket verileri yardımıyla kurumsal müşterilere yönelik pazarlama incelenmiş, farklı özellikleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kanatlı etler, pazarlama kanalı, ürün çeşitlendirme.

Poultry Meat Marketing and Existing Marketing Channels

Abstract

Poultry meat is a sub-sector of food industry. This sector has been facing a lot of problems due to the complexity of its production, marketing and consumption. This article first presents a literature review and then, using survey data on organisational buyers, buyers' behaviour and practices are evaluated.

Keywords: Poultry meat, marketing channels, product diversification.

1. Giriş

Et ve et ürünleri; tarım sektöründe, gıda sanayiinde ve insanların beslenmesinde vazgeçilmez yeri bakımından ele alınmak durumundadır.

Başlıca gıda maddeleri arasında yer alan et ürünleri; kırmızı et, kanatlı etleri ve balıketi olarak üç grup oluşturmaktadır. Kanatlı etleri denilince tavuk eti (piliç eti ve iskarta tavuk eti), hindi eti, ördek, kaz ve diğer kuş etleri anlaşılmaktadır. Türkiye’de kanatlı etinin tamamına yakını tavuk eti ve hindi etinden ibarettir. Hindi etinin payı %1 civarında olduğu için, ülkemizde kanatlı eti, tavuk etinden oluşuyor denilebilir. Hormonlu ve GDO’lu etler, kuş gribi vb. konuların zaman zaman yaygın ve sık konuşulur olması tüketimi etkilemektedir. Bu sektörün en başat sorunları arasında üretim ve tüketimdeki istikrarsızlıklar ile yerli üretimin dış rekabete karşı korunması gelmektedir. Sektörün geleceği ve karşılaşılan toplumsal yönelimler nedeniyle, konuyla ilgili AR-GE faaliyetleri de ihmal edilmemelidir.

Geleneksel gıda maddesi olduğundan, et ve et ürünleri tüm Dünyada milyonlarca insanı üretim, ticaret veya beslenme açısından bir şekilde ilgilendirmektedir. Bilhassa kanatlı etlerinin son yıllarda insan sağlığı, çevre sorunları, genetiği değiştirilmiş yemlerin ve hormonların kullanılması, piliç üretiminin 4-6 hafta gibi kısa sürelerde etik olmayan koşullarda üretilmesi vb. gibi sorunlara yol açtığı da bilinmektedir. Bu sorunların toplum üzerinde yarattığı olumsuz etki nedeniyle son yıllarda ABD’de yılda kişi başına taze et tüketiminin 5-6 kg kadar arasında azalış gösterdiği bildirilmektedir (Güneş, 2018).

Tablo 1. Dünyada ve Türkiye’de Et Ürünlerine İlişkin Bir Kısım Göstergeler (2016) (Kişi başına tüketimler kg’dır)

ÜRÜN ADI	DÜNYA(Milyon Ton)	TÜRKİYE(Bin Ton)
Toplam et üretimi	311.6	2805.0
BB hayvan eti üretimi	68.3	
KB hayvan eti üretimi	14.0	
Domuz eti üretimi	116.1	
Kümes H. eti üretimi	115.8	2102.0
Piliç eti üretimi	89.5	1900.0
Diğer	5.6	---
Kanatlı eti ihracatı	13.4	314.4
Kişi başına yılda et tüketimi	94.9 (ABD ort.)	37.4
Kişi başına yılda et tüketimi	68.3 (AB ülkeleri ort.)	18.6
Kişi başına kanatlı eti tüket	42.9	23.2

Kaynak: BESD-BİR, 2010 ve TÜİK,2017.

Türkiye’de köy ve bahçe tavukçuluğu şeklinde uzun yıllar devam eden geleneksel ve geri teknoloji, üretimin düşük düzeyde kalmasına yol açmıştır. 1940’larda Akara’da kurulan Merkez Tavukçuluk Araştırma Enstitüsü ve daha sonra 1956’da Yem Sanayii T.A.Ş. nin kurulması önemli dönemeçlerdir. Pazara yönelik büyük ölçekteki kanatlı et işletmelerinin oluşmasında önce 1980’lerde başlatılan SÖZLEŞMELİ ÜRETİM uygulamaları, sonrasında da 1990’larda sektörde başlatılan YATIRIM TEŞVİKLERİ önemli rol oynamıştır. Bu uygulamalar sayesinde üreticiler teknik bilgi, tedarik zinciri ve pazarlama yetenekleri bakımından donanımlı hale getirilmiş ve tavuk eti üretimi çeyrek milyon tondan, iki milyon tona kadar yükselmiştir. Sektörün büyüklüğünü göstermek bakımından halen ülkemizde kanatlı et üretim sektörüne ilişkin aşağıdaki verileri ortaya koymak mümkündür (BESD-BİR, 2010 ve TÜİK, 2017):

- Toplam işletme sayısı: 10 000
- Kuluçkahane sayısı: 62
- Damızlık işletme sayısı: 357
- Ticari etlik piliç işletme sayısı: 7834
- Ticari yumurta tavuğu işletme sayısı: 1698
- Yaratılan toplam istihdam: 600 000 kişi

O halde kanatlı et üretim sektörü çok yönlü ve geniş bir sektördür. Paydaşları yakından ilgilendiren içsel ve dışsal faktörlerin ve sorunların izlenmesi ve araştırılması gerekmektedir.

2. Kanatlı Et Pazarlama Sorunsalı

Çabuk bozulabilen gıda maddesi niteliğindeki et ürünlerinin pazarlamasının her aşaması risklidir ve her açıdan itina gerektirmektedir. Yeni teknolojiler sayesinde ülkemizde ve tüm Dünyada kanatlı et üretimi artmıştır. Ancak, talep ve tüketim tarafında yetersizlikler ve dalgalanmalar ortaya çıkmıştır. Bu nedenlerle pazarlamasını da genelde pazarlama ilkeleri ve pazarlama stratejileri bağlamında ele almak zorunluğunda bulunmaktadır. Yaygın olarak bilinen tanımıyla pazarlama, işletmenin amaçlarını gerçekleştirmek üzere; ürünlerin geliştirilmesi, fiyatlandırılması, dağıtılması ve tanıtılıp tutundurulmasına yönelik planlama ve uygulama sürecidir. Normal koşullarda bir işletmenin amacı, satış ve kârlarını artırmak ve büyüme sağlamaktır. Pazarlama anlayışındaki tarihsel gelişim içerisinde gıda maddelerinde de ilkin sadece üretim önemsenmiş, sonra satış ve satabilmek amaçlanmış, tüketici ihtiyacı ve tüketici tatminini dikkate alarak pazarlama yaklaşımı ondan sonra gündeme gelebilmiş, daha sonraki evrede de rekabetin de yaygınlaşmasıyla toplumu ve çevreyi de gözetilen sosyal sorumluluk anlayışı öne çıkmıştır. En son aşama olarak tılsımlı ve efsane kavram olan küreselleşme yaklaşımı ile karşılaşmıştır (Mucuk,

2014:6-15). Bu sürecin kanatlı et pazarlamasına ilişkin kısa yorumları şöylece yapılabilir:

Üretim Yaklaşımı: Öz tüketimin amaçlandığı, ticarileşmenin başlamadığı ve ürün arzının yetersiz olduğu devirlerde üretimi gerçekleştirmek yeterli sayılmıştır. Çünkü satamamak gibi bir sorun yoktur. Köy tavukçuluğu dönemi böyledir. Ticari tavukçulukla beraber yığın üretim, ürün çeşitlendirme ve markalaşma ön plana çıkmaya başlamıştır.

Satış Yaklaşımı: Kâr sağlayacak şekilde üretimi verimli kılmak ve reklamlar yardımıyla uygun fiyatlarla satışını yapabilmek. Yeni tavuk ırkları ve fenni yemlerle üretim verimli kılınabildiği.

Pazarlama Yaklaşımı: Tüketicinin istek ve ihtiyaçlarını dikkate alarak ve en uygun pazarlama karmasını oluşturmak suretiyle kâr sağlamak. Kanatlı et ürünlerinde uygun gramaj, paketleme, dağıtım ve soğuk zinciri yardımıyla tüketiciyi memnun etmek.

Sosyal Pazarlama Yaklaşımı: Tüketici istek ve ihtiyaçları yanında toplumsal refah ve sorumluluk anlayışı içerisinde toplumun tatmininden doğan kâr elde etmek amaçlanır. Kanatlı et üretiminin GDO (genetiği değiştirilmiş organizma)'dan ve hormondan uzak, organik gıda anlayışı içerisinde, çevreyi koruyan, tüketicileri bu bağlamda koruyucu ve bilgilendirici olan bir yaklaşım söz konusudur. Piliç yetiştiriciliğinde hayvanlara etik davranmak, paketleme, dağıtım, depolama ve soğuk zincirin tüm aşamalarında sağlık ve hijyen koşullarına/standartlara uymak bu yaklaşımın gereğidir.

Küresel Pazarlama Yaklaşımı: Küresel tüketicilerin istek ve ihtiyaçları ve Dünya refahı ön plana çıkmış, pazarlama bileşenlerinin oluşturulmasında küresel sorumluluk ve memnuniyetin esas alınması gereği benimsenmiştir. Küresel tüketicilerin tercihleri ve

memnuniyetleri esas alınmış, dünyanın her köşesinde benzer et ürünlerinin talep edilmesi ve tüketilmesi teşvik edilmiş ve mümkün hale getirilmiştir. Fast food zincirleri bu gelişmenin sonucudur. Pazarlamanın yukarıda verilen tanımı ve **ürün, fiyat, tutundurma ve dağıtım** gibi pazarlama karması yaklaşımı kanatlı et grubuna kısaca aşağıdaki gibi uyarlanabilir:

Ürün: Kanatlı et ürünleri dayanıksız, çabuk bozulabilen, taşınması ve depolanması riskli ve masraflı olan, sık tüketilen, ikamesi olan, lüks sayılmayan ve sıradan bir gıda maddesi durumundadır. Ayrıca temel ürün vasfından başlayarak; çeşitlendirme, standartlama, boyutlama, paketleme, dondurma, raf ömrünü uzatma vb. yollarla potansiyel ürüne doğru geliştirme yolları daima açıktır. Ürün geliştirmeye ve yeniliklere daima açıktır (Gıda T. ve H. Bak.,2012). Kanatlı et ürünlerine ilişkin ürün bilgileri ve ürün düzeyleri aşağıdaki tablodaki gibi ortaya konulabilir:

Tablo 2. Kanatlı Etlere İlişkin Ürün Düzeyleri

1.ÖZ ÜRÜN	2.SOMUT ÜRÜN	3.BEKLENEN Ü.	4.ZENGİNLEŞTİRİLMİŞ ÜRÜN	5.POTANSİYEL ÜRÜN
<ul style="list-style-type: none"> • Piliç eti • Iskarta tavuk eti • Hindi eti • Kaz eti • Ördek eti • Av kuşları eti 	<ul style="list-style-type: none"> • Bütün gövde • Parçalanmış gövde • But • Göğüs • Kanat • Ciğer • Ayak 	<ul style="list-style-type: none"> • Üretim tarihli • Son tüketim tarihli • Taze • Pişmiş • Dondurulmuş • Ambalajlı • Hijyenik • Damgalı 	<ul style="list-style-type: none"> • İade imkanı • Kredili satış • İndirimli satış • On-Line satış • Eve teslim • Soslu • Baharatlı • Sebzeli • Vitamin katkılı 	<ul style="list-style-type: none"> • Yerli/ithal • Organik ürün mü? • Üretim belgesi • Irkı • Yaşı • Kalori değeri • Pişirme klavuzu • Hazır yemek • Helal ürün

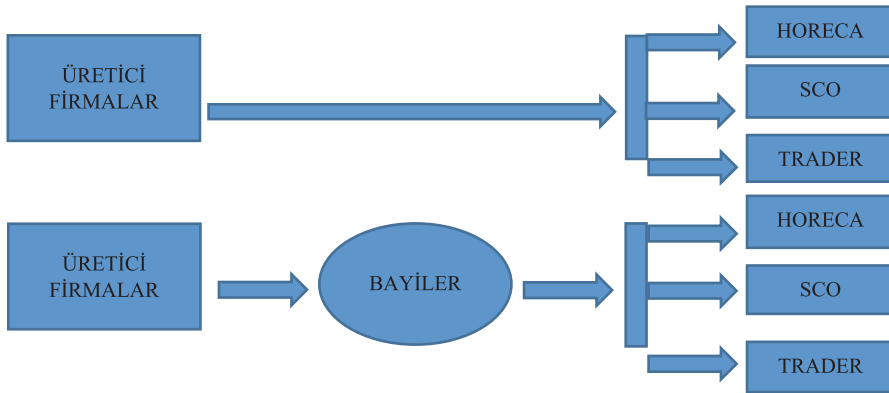
Tavuk eti ürünlerinin çeşitliliğine ve ürün düzeylerine ilişkin bir fikir vermek üzere halen piyasadaki firmaların taze veya dondurulmuş aşağıdaki ürün adları saptanmıştır: 1.Bütün piliç, 2. Sakatat, 3.Kanat, 4.But, 5.Göğüs, 6.Soslu et, 7.Piliç sticks, 8.Piliç schnitzel, 9.Piliç köfte, 10.Piliç kebab, 11.Piliç nugget, 12.Piliç cordon bleu, 13.Piliç

burger, 14.Piliç kadın budu köfte, 15.Piliç döner. Ayrıca, 44 çeşit tavuklu yemek tarifi de verilmektedir.

Fiyatlandırma: Temel prensip olarak, maliyetlerin üstünde belirli bir kâr bırakacak fiyat düzeyini belirlemek esastır. Zira işletmenin kârlılığı bir yandan maliyetlere, diğer yandan da satış fiyatlarıyla ilişkilidir. Ürünün maliyetine veya talebine dayalı ya da rekabete yönelik fiyatlandırmalar yapılabilir. Tüketicinin ürüne biçtiği değer ve ödemeye hazır olduğu fiyat önemli bir göstergedir. Tüketici her fiyatı ödemeye hazır değildir. İkame ürünlere yönelmemesi için ürünün tanıtımının yapılması ve tüketicinin ikna edilmesi gerekebilir. Ayrıca pazarın kaymağını alma, ya da imaj yaratmaya yardımcı yüksek fiyat stratejileri ya da pazara nüfuz etmeye, girişleri engellemeye veya pazarda tutunmaya yönelik düşük fiyat stratejileri uygulanabilir. Söz konusu olan ürünün yaşam seyri aşamasına göre (örneğin pazara giriş, gelişme, olgunluk ve düşüş dönemleri), ya da pazarın büyüme, durgunluk veya gerileme durumuna göre fiyatlandırma stratejileri farklı olabilir. Sayılan bu seçenekleri de kapsamak üzere kanatlı et ürünlerinde aşağıdaki başlıca fiyat uygulamaları pazarlama prensipleri içerisindedir:

- İndirimli fiyat uygulaması: Müşteri çekmek, eldeki stokları tüketmek, rakiplere göre fark yaratmak amaçlı olabilir.
- Coğrafik fiyat uygulaması: Farklı bölgelerde farklı fiyat uygulaması.
- Garantili fiyat (sabit fiyat) uygulaması: Belirli bir dönem fiyatın değiştirilmemesi.
- Psikolojik fiyat uygulaması: Küsurlü fiyat, gramajı düşürmek, prestij için benzer ürün veya markalardan daha yüksek fiyat uygulaması.
- Fiyat farklılaştırılması: Farklı pazar bölümleri veya tüketici grupları için farklı fiyat uygulamak. Amaç, farklı talep özelliklerinden yararlanıp satışları veya kârı arttırmaktır.

Dağıtım: Pazarlamanın iki ayağı vardır: a) Talebin yaratılması, b) Talebin karşılanması. Talebin yaratılması, tanıtım ve tutundurma çalışmalarıyla ürünü satın alacak müşterinin bulunması demektir. Talebin karşılanması ise, **dağıtım sistemi** sayesinde yerine getirilir. Dağıtım sisteminde de, önce dağıtım kanallarının belirlenmesi, sonra dağıtım kanalının harekete geçirilerek kullanılması gerekmektedir (İslamoğlu, 2002:256-313). Ürünlerin, tüketicilerin istediği yerde ve zamanda bulundurulması; tedarik, depolama ve dağıtım hizmetleri yerine getirilmektedir. Bu hizmetler, dağıtım kanalı üyeleri olan perakendeciler, toptancılar, bayiler, marketler, mağazalar, franchising vb. işletmeler yardımıyla yerine getirilir Bu yapıyı yansıtan Şekil 1, alandan elde edilen verilere ve gözlemlere dayanarak düzenlenmiş özgün bir şemadır. Pazarlama planlaması yapılırken hedef pazarlarda bunların hangisinden yararlanılacağı önceden belirlenir.

Şekil 1. Kanatlı Et Pazarlamasında En Yaygın Olan Kanal Yapısı

(HORECA: Otel-restoran-kafeteya. SCO: Hizmet-firma-ofis. TRADER: Market-bakkal-kasap)

Pazarlama kanallarındaki maliyet ve rekabet şartlarına göre en uygun kanaldan yararlanmak gerekir. İşletmenin kendi dağıtım ve bayi sistemini oluşturmak da bir seçenektir. Kanatlı et dağıtım kanalının belirlenmesini etkileyen faktörler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Kanatlı Et Dağıtım Kararlarını Belirleyen Başlıca Faktörler

ETKİLEYİCİ FAKTÖR ADI	KAPSAMI VE ÖZELLİKLERİ
1.Pazar ve tüketiciler	Kanatlı etleri çok çeşitli yerlerden satın alınmakta, çok sayıda tüketici satın almakta; çoğunlukla kasap, şarküteri, market, alışveriş merkezlerinde yoğunluk olmakta, kanatlı eti konusunda tüm tüketiciler yüksek bilgi düzeyine sahip, alınan hizmetin itinalı ve hijyenik olmasına önem verilmektedir. Mangal ve piknik gibi yaygınlaşan alışkanlıklar tüketimi teşvik etmiştir.
2.Üreticiler veya firmalar	Üretici birimler çokça küçük ve orta boy firmalar olup, çok uzun ömürlü eski firmalar azdır. Finansal kaynakları sınırlıdır. Pazarın ve firmaların denetimi iyi düzeydedir. Firmaların pazar bilgisi ve yönetim gücü yüksektir. Yerli damızlık kullanma, organik ürüne geçme ve yenilikçilik gayretleri çok sınırlıdır.
3.Çevresel faktörler	Sektörde rakiplerin sayısı sınırlıdır ve sektörün durumu durgunluk göstermekte, pazara giriş serbestliği olmakla birlikte, hizmet edilen pazar homojen olmayıp, dağınık yapıdadır. Kentler, kırsal kesim, Doğu ve Batı Anadolu farklı yapıdadır.
4.Malın durumu	Etler çabuk bozulan, dayanıksız, malın hacmi ve ağırlığı orta düzeyde, fiyatı oldukça ucuz olan, koruma, saklama ve tüketim için çok fazla bilgi gerektirmeyen, tüketimi riskli olmayan bir gıda sanayi ürünüdür.
5.Satış ve pazar durumu	Kolay satın alınan, her yerde bulunabilen, sık sık satın alınan, kırmızı etlerle kolayca ikame edilebilen, çeşitli türde yemekleri yapılabilen, kâr marjı düşük sıradan bir üründür. Kasap, şarküteri, market, süpermarket ve AVM'ler üzerinden ürünler tüketicilere ulaştırılmaktadır.

Dağıtım kanalının belirlenmesinde en az maliyet, kanalın doğrudan ve kısa olması ve aracı sayısının en az olması ve etkin çalışması ön koşuldur. Böylece fiziksel dağıtım hizmetleri bağlamında; a) Teslim alma, b) Paketleme, c) Taşıma, d) Depolama kararlarının verilmesi ve yerine getirilmesi mümkün olur. Bu kararlar gerek maliyetler açısından, gerekse başarılı lojistik yönetimi açısından önemlidir.

Tutundurma: Ürünün çeşitli özellikleri ile tüketicilere tanıtılması ve benimsetilmesi, tutundurma faaliyetleri olarak bilinmektedir. Tutundurma bir iletişim faaliyetidir ve temel amacı bilgi vermek, ikna etmek ve hatırlatmaktır. Tutundurma ürüne değer katar. Bunun için eldeki ürünü dikkate alarak hedef kitlenin tanımlanması, tutundurma amaçlarının belirlenmesi, mesajın tasarlanması, iletişim kanalının seçilmesi ve tutundurma bütçesinin seçilerek uygulamaya geçilmesi gerekir. Sektördeki rekabet ve çeşitli et ürünleri arasındaki yüksek ikame olanağı nedeniyle, kanatlı etlerde de tanıtım önemli hale gelmiştir. Tutundurma faaliyetlerinde kullanılan araçlar beş grup altında toplanmaktadır:

- a. Reklam: Herkese açık tanıtım ve bilgilendirme yapmaktır.
- b. Satış geliştirme: Kişisel satış ve reklam çabaları dışında kalan ve sürekli olmayan; eşantıyon, kupon, prim, ikramiye veya avans verme gibi tüketicilere ya da aracılara yönelik teşviklerdir.
- c. Kişisel satış: Satış amacıyla potansiyel müşteriyle konuşmak ve görüşmektir.
- d. Halkla ilişkiler: İşletme çevresi ile olumlu ilişkiler kurmak ve bir maliyet ödemedi ticari haber, röportaj, sergi vb. yollarla tanıtım yapmaktır. Tanıtım yaparak ve iletişim kurarak pazarlama yapılmaktadır.
- e. Doğrudan pazarlama: Seçilmiş tüketicilerle telefon, faks, e-mail vb. yollarla direkt iletişime geçerek pazarlama yapmaktır. Posta

ile pazarlama, telefonla pazarlama, online pazarlama gibi çeşitleri vardır. Genele yönelik olmaması, hızlı olması, mesajın müşteri için özel olması ve interaktif olması gibi dört temel ortak özelliği bulunmaktadır.

3. Materyal ve Metot

Yukarıda Anlatılan Karmaşık yapı içerisinde İstanbul ve Türkiye’de kanatlı et piyasasında oluşan ve kurumsal pazarlama kanallarının yapısı ve işleyişi, alan çalışması yoluyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Önce geniş kapsamlı bir literatür incelemesi yapılmış, soruna ilişkin yaklaşımlar ve sorunlar belirlenmiş, daha sonra kurumsal müşterilere yönelik pazarlama uygulamaları anket yöntemiyle alandan elde edilmiştir. Mevcut pazarlama kanallarını kullanan 37 kurumsal müşteri ile anket yapılmış, her birine sekiz sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Alan çalışması 2018 Ocak ayında tamamlanmıştır.

4. Araştırmanın Bulguları

Kanatlı et pazarlamasında hangi kanalların kullanıldığını ve bu kanallarda faaliyet gösteren kurumsal müşterilerin satın alma özelliklerini belirlemek amaçlanmıştır. Uygulamalı alan araştırmasında Marmara ve İstanbul bölgesi seçilmiş ve yapılan ön araştırmalarda, sistemde aracı olarak bayi olsun veya olmasın tüm üretici firmaların üç kurumsal müşteri grubuna yönelik çalıştığı saptanmıştır:

- I. HORECA: Otel-Restoran-Catering zincirine yönelik pazarlama kanalı,**
- II. SCO: İşletme-Firma-Büro zincirine yönelik pazarlama kanalı,**
- III. TRADER: Market-Bakkal-Kasap-Toptancı zincirine yönelik pazarlama kanalı.**

Bu kanalları kullanan kurumsal müşterilerden anket yoluyla elde edilen bilgiler analiz edilmiştir. Araştırmanın başlıca bulguları, pazarlama kanalları itibariyle aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 4. Kurumsal Müşterilere Yönelik Pazarlama Kanalları ve İşleyişi

ANKET SORULARI	HORECA Kanalı	SCO Kanalı	TRADER Kanalı
1.Ürünleri satın alırken dikkat edilen ilk üç husus sıralaması	1Ambalajdaki parça ad. 2Fiyat 3Kalite	1 Kalite 2 Marka 3 Fiyat	1 Fiyat % 100 2 Diğer % 0
2.Tercih edilen ilk iki marka	1 Beypiliç 2 Banvit	1 Banvit 2 Beypiliç	1 Marka ter. Yok % 97
3.Parça gramajı önemli mi?	*EVET % 73 *Hayır % 27	*HAYIR % 78 *Evet % 22	*HAYIR % 78 *EVET % 22
4.Piliç grubu etlerini tedarik yeri sıralaması	1 Bayiler 2.toptancı marketler	1 Toptancı marketler 2 Süper marketler	1 Toptancı marketler 2 Bayiler
5.Haftada satın alma sayısı sıralaması	1 Haftada iki % 57 2 İki günde bir % 30 3 Haftada bir %11	1 Haftada iki % 50 2 İki günde bir % 27 3 Haftada bir % 24	1 Haftada iki % 57 2 İki günde bir % 38 3 Haftada bir % 5
6.Piliç ürünlerinden parça tercih sıralaması	1 Piliç bonfile % 46 2 Piliç but % 30 3 Piliç baget % 11	1 Piliç bonfile % 35 2 Piliç but % 22 3 Piliç baget % 19	1 Piliç bonfile % 49 2 Bütün piliç % 28 3 Piliç but % 14
7.Üretici firmadan piliç satın almak için isteklerinizin sıralaması	1 Fiyat % 49 2 Sevkiyat hızı % 19 3 Kalite % 16 4 Gramaj çeşitliliği %16	1 Kalite % 70 2 Fiyat % 24 3 Sevkiyat hızı % 3 4 Gramaj çeşitliliği%3	1 Fiyat % 94 2 Sevkiyat % 3 3 Gramaj çeşitliliği%3
8.Piliç ürünlerini teslim alma şekliniz	1 İşyerime sevk %54 2 Kendim giderek %46	1Kendim gider. %100 2 İşyerime sevk % 0	1 Kendim gider. % 89 2 İşyerime sevk % 11
9. Ödeme şekli sıralaması	1 Kredi kartı % 51 2 Açık hesap % 38 3 Nakit % 11	1 Kredi kartı % 84 2 Nakit % 16	1 Kredi kartı % 84 2 Nakit % 11 3 Açık hesap % 5

Anket verilerinden elde edilen yukarıdaki özgün tablonun yorumundan aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir:

- Kanatlı etler pazarlamasında kısa adları HORECA, SCO ve TRADER diyebileceğimiz üç önemli pazarlama kanalı ve müşteri grubu olduğunu belirtmek mümkündür.

- Kurumsal müşterilerin kanatlı et satın alma, tedarik ve ödeme tercihleri hususunda tabloda yer alan soruların işaret ettiği sekiz adet öge öne çıkmaktadır.
- HORECA kanalında ve müşteri grubunda nihai tüketicilerle daha yüz yüze kalındığı için, parça adedi, gramaj ve fiyat gibi hususlar öne çıkmaktadır.
- Daha çok kâra yönelik ve pazar marjı odaklı TRADER kanalında marka önemsenmeyip, fiyat daha öne çıkmakta, alım ve satım arasındaki farka odaklandığı anlaşılmaktadır.
- Kalitenin öne çıktığı kanal ve müşteri grubu ise, iş yeri ve firmaların oluşturduğu SCO kanalıdır.
- Piliç bonfile ilk sırada tercih edilen tavuk eti türüdür.
- Tümünde kredi kartı ile ödeme en yaygın olanıdır.
- Tüm kanallarda ve müşteri grubunda en yaygın olan satın alma sıklığının haftada iki gün olduğu anlaşılmaktadır.

5. Sonuç

Kanatlı et pazarlamasını ve dağıtım kararlarını etkileyen faktörlerin başında ürünün çabuk bozulabilir olması, üreticilerin dağınık ve küçük ölçekli olması, sık satın alınan yaygın bir tüketim malı olması ve özgün dağıtım kanalları gibi özellikler bulunmaktadır. Kanatlı eti pazarlamasında HORECA, SCO ve TRADER kısa adlarıyla anılan üç müşteri grubuna yönelik pazarlama sisteminin işlediği saptanmış ve başlıca özellikleri ortaya konulmuştur. Sınırlı verilerle yapılan bu çalışmanın daha geniş anket hacmiyle ülke çapında yapılmasında yarar vardır. Sektöre devletin yaptığı desteklemelerin koordineli şekilde devam etmesi ve tavuk eti tüketimine ilişkin kamuoyunu yanlış bilgilendirmelerin önlenmesi yolunda önlemler alınması beklenmektedir.

Kaynakça

- BESD-BİR (2014), *Tavuk Eti Sektör Raporu* (www.besd-bir.org.tr; erişim: 16.01.2014).
- BESD-BİR (2010), *Kişi Başına Düşen Beyaz Et Tüketimi Oranları* (www.besd-bir.org.tr; erişim: 01.16.2018).
- DİE (2013), *Türkiye Et Üretim Raporu*, Ankara.
- Güneş, E. (2018), Türkiye’de Beyaz Et Sektöründe Tedarik Zinciri Yönetimi Uygulamaları, *Dünya Gıda*, Mart 2018 Sayısı, E-Dergi.
- Gıda, Tarım ve H. Bakanlığı (2012), *Türk Gıda Kodeksi Et ve Et Ürünleri*, Resmi Gazete 5 Aralık 2012 tarih ve 28488 sayılı.
- Keskin, B. ve Demirbaş, N. (2012), Tavuk Eti Üretimi ve Sorunları, *U.Ü. Ziraat F. Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, Sayfa 117-130.
- İslamoğlu, A.H.(2013), *Pazarlama Yönetimi*, 6. Baskı, İstanbul, Beta Yayım.
- Mucuk, İ.(2014), *Pazarlama İlkeleri*, 20. Baskı, İstanbul, Türkmen Kitabevi.
- TÜİK (2017), *İstatistik Yıllığı*, Ankara.

Anket Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme

Rauf ARIKAN

Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi, İstanbul, Türkiye

raufarikan@halic.edu.tr

Özet

Bilimsel araştırmaların kalitesi, büyük oranda kullanılan yöntemin ve verilerin amaca uygunluğuna ve tutarlılığına bağlıdır. Gerek nicel, gerekse nitel verilerle yapılan sosyal araştırmalarda anket yöntemi ağırlıklı olarak kullanıldığı için, bu yöntemin bilimselliği ve uygunluğu daha sıklıkla irdelenir hale gelmiştir. Anket sorularında uygun ölçeklerin kullanılması, geneli temsil edebilen örnekleme ulaşılması, doğru yanıtların alınması ve dönüt oranının yeterli olması anket yönteminin başlıca sorun alanlarıdır. Araştırmacıdan veya anketörden kaynaklanan sorunlar yanında, yanıtlayıcıdan veya çevresel ortamdan kaynaklanan hatalar da olabilmektedir. Literatür taramasına ve alan tecrübelerine dayanarak hazırlanan bu yazıda, genç araştırmacılara ve öğrencilere faydalı olacağı düşüncesiyle, anket sorularında kullanılan başlıca ölçekler irdelenecek, az bilinen bazı ölçek türleri tanıtılacak ve anket yönteminin olumlu ve olumsuz yönleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Anket yöntemleri, Ölçme ve Ölçekler.

A Generale Review on Interview Techniques

Abstract

Scientific value of a research is widely based on the reliability and validity of the method and data used. Survey methods have been extensively used in social research. Therefore, reliability of interview techniques is seriously questioned: whether appropriate scales, sampling methods, sample size, response ratio are applied is the common problem area. This paper is a literature review and mostly focusing on some aspects of survey questions and types of scales.

Keywords: Interview techniques, Measurement and Scales,

1. Giriş

Anket, bireylerden sözlü veya yazılı olarak bilgi almak için yapılır. Bireyden istenen bilgiler kendisi, çevresi veya kurumuyla ilgili değişik türden nicel ve nitel veriler olabilir. Bu bilgiler esas itibariyle yüz yüze görüşerek, posta ile yazılı olarak, telefonla veya internet ortamında sorarak elde edilir. Bu tekniklerin biri veya bir kaç birliktede kullanılabilir; yani, aynı araştırmada hem yüz yüze anket yapılır, hem de internet ortamından da yararlanılabilir. Araştırma konusu, anket yöntemini her zaman gerektirmeyebilir. Zira, anket dışında başkaca veri elde etme yolları vardır. Anket yöntemi, aşağıdaki koşullardan biri veya birkaçı oluşursa gerekli olabilir: a) Mevcut yayınlarda veya raporlarda ihtiyaç duyulan veriler yoksa, b) Mevcut veriler yeterli veya güncel değilse, c) Gerekli olan verileri deney, gözlem veya başkaca yollardan toplamak mümkün değilse.

Gerek akademik çalışmalarda, gerekse iş ve siyaset, eğitim, sağlık vb. gibi uygulamaya yönelik çalışmalarda anket yönteminin sık kullanıldığı bir gerçektir. 1994-2012 dönemine ait pazarlama alanındaki 184 doktora tezinin % 59'u, eğitim alanında 2003-2007 dönemine ilişkin 211 tezde de %58 oranında anket yöntemine başvurulmuştur. Yurt içinde ve yurt dışında anket yöntemi üzerinde zengin bir literatür bulmak mümkündür. Özellikle bilgi teknolojilerinin çok gelişmiş olması, büyük anketler ve mega analizler yapabilmeyen yolunu açmıştır(Bakır, 2013 ve Karadağ, 2010).

Anket yoluyla hem nicel, hem de nitel ölçümler ve analizler yapılabilmektedir. Yatırım, üretim, tüketim, gelir, ücret, maaş, harcama, hane halkı, işletme, istihdam, işsizlik vb. gibi kantitatif veriler yanında; zeka, başarı, hoşgörü, vatanseverlik, memnuniyet, beklenti, stres, tükenmişlik, taciz, mobing vb. nitel özellikler de anketler yoluyla ölçülmektedir. Gelir dağılımı, yoksulluk, insan hakları, kadın ve çocuk hakları, demokrasi, adalet, eşitlik, azınlıklar vb. gibi konularda

bireysel ve toplumsal davranışlar ve tutumlar öne çıkmış ve yapılan araştırmalarda kullanılan yöntemler önem kazanmıştır.

Anket yöntemini kullanmak için önceden bazı hususların netleşmiş olması gerekir. Önemli hususlar arasında; araştırma konusunun anket yöntemine uygun olması, konunun anket yoluyla kişilerin bilgi verebileceği olgular olması, sorulan soruların konuyla ilgili olması ve uygun ölçekle ifade edilmiş olması, yasak ve sakıncalı bilgiler istenmemesi, kişilerin bilgi vermeye zorlanmaması ve yönlendirici olmaması, yeterli sayıda bireylerden bilgi alınmış olması, anket hatalarını azaltmak için gerekli eğitim, iletişim ve örgütsel önlemlerin alınmış olması, anket yöntemiyle alınan bilgilerin mümkünse deney, gözlem ve literatür verileri ile takviye edilmesi ve irdelenmesi, elde edilen verilerin, bilgisayar ortamında veri girişine, analizlere ve testlere olanak tanınması gerekir. Özetle, uygun bir anket formu (ölçek) kullanarak elde edilen GEÇERLİ ve GÜVENİRLİ verilerin ANALİZİ ve RAPORLAŞTIRILMASI ile amaçlanan araştırma tamamlanmış olacaktır.

2. Anket Çeşitleri

2.1. Bilim Dallarına / Konularına / Alanlarına Göre Anketler

Her bilim dalında kendine özgü anketler gerçekleştirilebilmektedir. Sosyoloji, psikoloji, eğitim, ekonomi, pazarlama ve politika alanında farklı yapılarda anketler yapılmaktadır. Sanayi ve ticari işyerlerine ilişkin anketler, hane halkı gelir ve tüketim anketleri, tarımsal anketler, beklenti anketleri, kamu oyu vb. gibi anketler böyledir.

2.2. Kullanılan Yöntemlere Göre Anketler

Yüz yüze anketler: Klasik anket yöntemidir. Evde, işyerinde, işletmede, sokakta önceden randevu alınarak veya alınmadan yapılan

anketlerdir. Görüşmeler, anket kâğıdına, kameraya veya kasete alınarak, sonradan çözümlenir.

Posta yoluyla yapılan anketler: Önceden hazırlanan anket sorularının, belirlenen adreslere posta ile gönderilerek yanıt istenmesidir. Yanıtların tekrar posta ile iadesi veya elden toplanması da mümkündür. Bir ön mektup veya açıklama ile anketin amacı ve cevaplama şekli konusunda açıklamalar yapılabilir. Yüz yüze anketin avantajları burada söz konusu değildir ve yanlış anlama veya yanılamama oranı yüksektir.

Telefon anketleri: Soruların telefonda sorularak, yanıtların soru kâğıdı üzerinde işaretlenmesi veya ses bandına kaydedilmesi ile gerçekleştirilir. Az sayıda soru sorulabilmesi ve soruları kimin hangi içtenlikle yanıtladığının bilinmemesi nedeniyle, bu yöntem, doğruluk derecesi düşük ve dönüt oranı az bir yöntemdir.

İnternet üzerinden yapılan anketler (WebSurvey): Soru kâğıdının web adresine yollanarak yanıt istenmesidir. Diğer özellikleri telefon anketleri gibidir.

Bilgisayar destekli kişisel görüşme tekniği (CAPI): Bilgisayar üzerinden web kameraların da yardımıyla, anket sorularının sorularak yanıtların alınması ve kaydedilmesidir. Her iki tarafta da gerekli aygıtların olması şartı vardır.

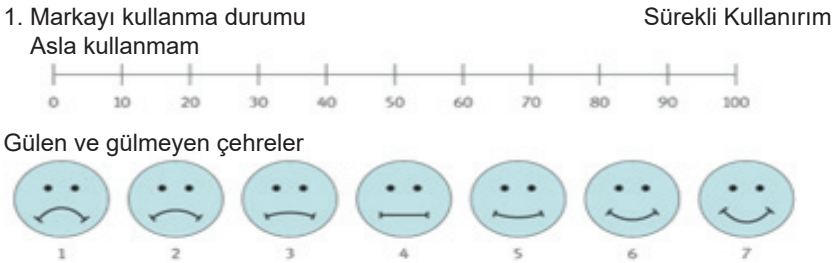
Bilgisayar destekli telefonla görüşme tekniği (CATI): Deneklere bilgisayar üzerinden iletilen soruların telefonla alınarak kaydedilmesidir.

Kiosk anketler: Kamuya açık yerlerde, alışveriş merkezlerinde veya mağaza önlerinde kurulan standlarda hazırlanmış anket masaları tertibiyle etraftaki kişilere soruların hemen yanıtlanıp otomatik olarak sisteme kaydedilmesiyle gerçekleşir.

Odak grup görüşmeleri: Bu yöntem, oluşturulan odak grupta yapılan tartışmaların ve varılan sonuçların kaydedilmesiyle gerçekleşir. Bir moderatör yönetiminde ve uygun şekilde seçilmiş 6-8 kişilik bir grup içerisinde yapılan yüz yüze görüşmelerden ve tartışmalardan en uygun çözüme ulaşılmaya çalışılır.

Panel Anketler: Bir panel grubu oluşturarak, muhtelif dönemlerde veya gerek duyulduğu dönemlerde, ihtiyaç duyulan konularda bilgilerine ve görüşlerine başvurmak suretiyle veri toplamak. Odak gruplar belirli bir konuda ve zamanda toplanılarak görev yerine getirilir. Panel grubu ise daha süreklilik arz eder ve her konuda tekrar tekrar görüşlerine başvurulabilir. Gruptaki kişiler birbirlerini tanımazlar ve aynı mekânda bir arada olmaları söz konusu değildir.

Projektif teknikler: Kelime çağrıştırma, resim yorumlama, cümle tamamlama, üçüncü kişi tekniği, rol oynama, karikatür yöntemi, analogi yapma ve gelecek senaryosu yöntemi gibi, klasik anketlerin dışında kalan bilgi toplama yöntemleridir(Şekil 1). Cevaplayıcılar için hassasiyet taşıyan ve çekimserlik gösterebilecekleri konuların aydınlatılmasında projektif teknikler yararlı olmaktadır. Ancak, bu yöntemlerin yerli yerince uygulanabilmesi ve alınan bilgilerin doğru yorumlanması oldukça deneyim gerektirmektedir.

Şekil 1. Grafikleri Anlamlandırma Anketleri

GSP veya Uydu temelli anketler: Coğrafik konum belirlemeye yarayan sistem ve araçları kullanarak yapılan örnek seçme ve görüşmeye dayanan anketlerdir.

Yukarıda sıralanan anket çeşitleri, geleneksel anketler ve elektronik anketler olmak üzere iki kategoriye ayırarak, aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1. Geleneksel ve Elektronik Anketler

GELENEKSEL ANKETLER*		ELEKTRONİK ANKETLER**	
ÇEŞİTLERİ	ÖZELLİKLERİ	ÇEŞİTLERİ	ÖZELLİKLERİ
YÜZYÜZE GÖRÜŞME	Anketör ile denek görüşmesi. Doğru bilgi, maliyetli, yavaş.	CATI: Bilgisayar destekli telefon anketi	Anketör yönetir ve uygular
TELEFONLA GÖRÜŞME	Hızlı, maliyetli, sınırlı veri.	CAPI: Bilgisayar destekli. yüzyüze görüşme.	Anketör veya denek uygular
POSTA İLE GÖRÜŞME	Dönüt az, hatalı ve eksik yanıt	TI: Pc ve modemli telefon anketleri	Denek uygular
ODAK GRUP GÖRÜŞME	Uygulama /yönetme zor-pahal	PDE: Hazır veri gönderme	Denek uygular
PANEL ANKETLER	Uygulamak güç ve maliyetli	TDE: Dokunmatik veri girişi	Denek uygular
PROJEKTİF ANKETLER	Teknik tasarım ve deneyim şarttır.	VRE: Ses tanımla veri girişi	Denek uygular

* Kağıt formların kullanıldığı, maliyetleri oldukça yüksek, zaman alıcı, veri girişi ve analizleri güç olan anketlerdir.

** Kağıt formlar yerine elektronik ortamın kullanıldığı, ucuz, hızlı ve kaliteli verilerin elde edildiği, analiz sonucunun çabuk alındığı anketlerdir. Elektronik anket sorularının hazırlanması ve uygulanması belirli bir uzmanlık gerektirmektedir.

2.3. Amaçlarına Göre Anketler

Sosyal ve ekonomik hayatın her alanında anketler yapılmakta ise de son yıllarda en çok öne çıkanlar: Kamuoyu anketleri, memnuniyet anketleri, beklenti anketleri, stres anketleri ve yoksulluk anketleri olarak belirtilebilir.

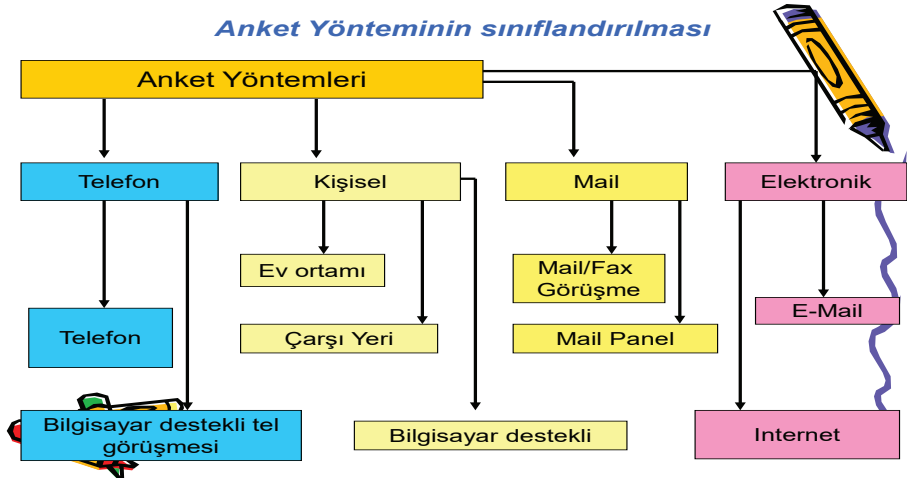
2.4. Sorulan Sorulara Göre Anketler

Açık Uçlu Sorular(Yapılandırılmamış Sorular): Açıklama, yorumlama ve bilgi almayı amaçlayan ve deneklerin cevaplarında daha serbest olduğu anketler. Yanıtlamak için biraz düşünmek gerekebilir ve bu zaman alır.

Kapalı Uçlu Sorular(Yapılandırılmış Sorular): Cevap seçeneklerinin önceden belirlendiği sorulardır. Denek için yanıtlaması nispeten kolaydır. Ancak bu durum denek için bir sınırlamadır, zira verilen seçeneklerin dışına çıkılamaz.

Karma Sorular: Yapılandırılmış ve yapılandırılmamış sorular birlikte yer alır.

Anket yönteminin kullanıldığı ortamlar ve uygulanan teknolojiler konusunda Şekil 2’de oldukça sistematik bir şema verilmiştir.

Şekil 2. Anket Tekniklerinin Sınıflandırılması

2.5. Anketlerin Dayandığı Varsayımlar:

Anket **bilgileri** kişilerden elde edilen, hatırlamaya, bilgi düzeyine ve isteye bağlı beyan edilmiş bilgilerdir. Bu bilgileri değerlendirirken ve analiz ederken ister istemez bazı hususların var ve geçerli olduğunu kabul ederiz. Böyle yapmakla işimizi kolaylaştırmış ve sonuçları genelleştirmede kendimize bir çerçeve çizmiş oluruz. Bu varsayımlardan bazıları aşağıda sıralanacaktır. Araştırmacılar, anket yöntemiyle ilgili olarak genellikle bu varsayımlardan hareket ederler ve bu varsayımlar verilerin analizinde ve yorumlanmasında araştırmacıya kolaylık sağlar (Foddy, 1993 :22):

- Denekler (ankete cevap verenler) yanıtlarında samimi ve tarafsızdırlar.
- Denekler rasyonel ve akılcı bir tavır içindedirler.
- Denekler, araştırmacının sorduğu konuyla ilgilidirler ve istediği bilgilere az çok sahiptirler.
- Denekler, araştırmanın yapıldığı koşullarda istenen verilere erişim olanağına sahiptirler.
- Denekler, her bir soruyu, araştırmacının kastettiği şekilde anlamaktadırlar.
- Denekler bilgileri isteyerek ve bir zorlama olmadan vermektedirler.
- Araştırma ortamı, denek tarafından verilen yanıtları etkilemez.
- Soruları yanıtlama süreci, deneğin inançlarını, fikirlerini veya alışkanlıklarını değiştirecek bir durum yaratmaz.
- Belirli bir soruya farklı deneklerin verdiği yanıtlar, birbiriyle anlamlı şekilde mukayese edilebilirler.
- Bir sorunun soruluş amacı açıklanmadan veya soru hakkında herhangi bir imada bulunulmadan alınan yanıtlar, aksi durumdaki yanıtlardan daha geçerlidir.
- Araştırmacı, hangi bilgilere ihtiyaç duyulduğunu açık ve net olarak tanımlamıştır.

- Denekler, araştırmacıya, anketöre veya anketi yapan kuruma büyük oranda güven duymuşlar, itimat göstermişler ve konuya inanmışlardır.

3. Anketlerde Ölçme ve Ölçekler

3.1. Ölçme

Ölçme: Araştırmak ve anlamak istediğimiz şeyleri ölçmemiz gerekir. Ölçme, anlamaya ve açıklamaya yardımcı olur. Ölçme, araştırılan veya incelenen nesnelerin ve olayların niteliklerinin, belli ilkeler çerçevesinde rakam, sembol, şekil ve kavramlara dönüştürülmesidir. Varlıkların nitel ve nicel özelliklere sahip olma derecelerini ölçeriz. Yapılan ölçümler sembollerle ortaya konulur. Sembol, ölçümün miktarını, büyüklüğünü veya konumunu göstermelidir. Amaçlanan husus ile ölçüm arasında uyum yoksa gerçeği yansıtmakta yetersiz kalır ve anlam kaybı oluşur. Ölçek gerçeği yansıtmalıdır. Tahtanın boyu, eğitimin kalitesi, müşterinin davranışı ölçülür. Mevcut bir niteliğin, anlam kaybına uğramadan en uygun bir araçla ölçülmesi gerekir. Nesnelerin kendilerini değil, niteliklerini ölçeriz. Sınıflama, gruplama, kategorilere ayırma, sıralama veya adlandırma da ölçme demektir. Gruplar veya sınıflar birbiriyle örtüşmeyecek şekilde net ve açık tanımlanmış olmalıdır. Numaralama veya sembollere dönüştürme, önceden belirlenmiş ilkelere göre yapılır. Bu ilkeler standart olmalı ve zamanla değişmemelidir. Bu nedenle ölçme işinin bir tanımı yapılmalı, bir başlangıcı olmalı, sıralama, mesafe vb. gibi esaslardan hareket etmelidir. Bunlara ilişkin aşağıdaki örnekler verilebilir:

SAYISAL: Ahmet'in boyu 170 cm'dir. Arabanın hızı 100 km'dir.

ŞEKİLSEL: Grafik, resim, şekil vb. yoluyla anlatımlar(Şekil 2).

SÖZEL: Ayşe, Veli, zengin, dindar, öğrenci, vb.

SINIFSAL: Köylü, kentli, sıcak, soğuk, taraftar, muhalif, vb. gibi.

Bu ölçümlerden bir kısmını fen bilimlerinde olduğu gibi metre, litre, cetvel vb. araçlar kullanarak DENEYSEL şekilde ölçeriz. Bir kısmını GÖZLEM yoluyla ölçer ve değerlendiririz. Bazen, başkalarının görüşüne başvurarak YANITLAMA yoluyla ölçme ve değerlendirme yaparız. Bazen de GRUPLARA AYIRMA, SIRALAMA veya MUKAYESE yaparak bir sonuca ulaşmaya, yani ölçmeye çalışırız. Yağış miktarını ölçme, gelen turist sayısını belirleme, havanın kirlilik düzeyini anlama, beyaz ekmek tüketimindeki azalmanın nedenlerini sıralama, halkın hangi renkleri tercih ettiğini saptama, halkın yaşam memnuniyetini ölçme, toplumun hoşgörü düzeyini ölçme vb. gibi hususlar deney, gözlem, gruplama, sıralama veya mukayese yöntemlerinden herhangi birisiyle ortaya konulması gereken ölçümlerdir. Ölçümlerin bazıları doğrudan yapıldığı için daha kolay ve anlaşılabilir: Uzunluk ve ağırlık gibi. Bazıları ise dolaylı ölçümlerdir ve hata içerebildikleri için kuşku uyandırabilirler: Deprem şiddeti, zeka, başarı, hoşgörü, memnuniyet durumu ve ağırlık gibi.

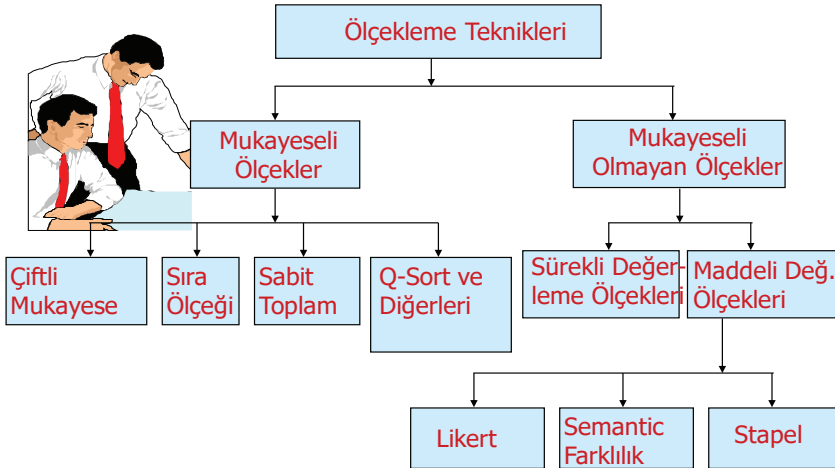
Tablo 2 de, çeşitli düzeylerde yapılan ölçümlerle elde edilen bilgilere bir örnek olması bakımından düzenlenmiştir. Tablonun birinci sütununda bir ülkede tüm ülke ve iller düzeyinde yapılan ölçümler ve elde edilen başlıca bilgiler verilmiştir. İkinci sütunda firmalar veya işletmeler bazında yapılan ölçümler ve elde edilen bilgiler ana gruplar itibariyle verilmiştir. Üçüncü sütunda hane halkı düzeyindeki başlıca veri grupları sıralanmıştır. Sonraki sütunda ise, kişilere özgü veriler yer almaktadır. En son sütunda ise, bir eğitim kurumu olarak örneğin bir Lise ile ilgili hangi verilerin ilginizi çekeceğini göstermektedir.

Tablo 2. Farklı Düzeylerde İhtiyaç Duyulan Bazı Ölçümler ve Göstergeler

ÜLKE ve İLLER DÜZEYİNDE	FİRMALAR DÜZEYİNDE	HANE (Aile) DÜZEYİNDE	BİREYSEL DÜZEYDE	EĞİTİM KURUMU (LİSE)
Yüz ölçümü	Firmanın ünvanı ve adresi	Oturduğu İl-İlçe-St-Köy	Adı ve soyadı	Adı
Enlem ve boylamı	Yasal statüsü	Apt-Daire-Ev No	Yaşı	Adresi
Dağlar ve Yükseklikler	Kuruluş yılı	Kişi adları ve soyadları	Cinsiyeti	Türü:kamu-özel-meslek
Akarsuları	Kurucuları	Hanedeki kişi sayısı	Eğitimi	Öğrenci sayısı
Gölleri	Şimdiki ortakları ve hisseleri	Aile reisi	İşi	Öğretmen sayısı
Adaları	Kuruluş amacı	Eşi	Medeni durumu	Derslik sayısı
Kıyı uzunlukları	Kuruluş sermayesi	Oğlu	Aylık geliri	Laboratuvarları
İklim: sıcaklık-nem-yağış-karlı-güneşli gün sayısı	Şimdiki sermayesi vesermaye yapısı	Kızı	En son bitirdiği okul	Lisenin kuruluş yılı
Çevresel ölçümler	Firma ölçeği: işçi-ciro-kar- pazar payı-ihracatı	Büyük baba	Askerlik yaptığı yer	Okulun personel sayısı
Nüfus ve demografik veril.	Üretim alanı ve ürünleri	Büyük Anne	Oto ehliyeti var mı?	Yabancı dil eğitim duru.
Sağlık istatistikleri	Blanço durumu	Diğer.....	Arabası ve markası	Okulun derneği var mı?
Eğitim ve kültür	Firma imajı ve markalaşma	Diğer.....	Düzenli tatil yapar mı?	Derneğin başkanı kim?
Ekonomi ve ticaret	Ar-Ge ve İnovasyon yapısı	Eğitim durumu	Yazlık evi var mı?	Derneğin yıllık bütçesi
Kamu yönetimi	Büyüme ve yatırım seyri	Ekonomik durum	Parti üyeliği	Okulun yıllık bütçesi
Gelir ve yoksulluk	Firmanın misyonu ve vizyon	Çalışanlar	Dernek üyeliği	Dernek bağış alıyor mu?
Bilim ve teknoloji	Sosyal sorumluluk projeleri	Emekli Olanlar	Bildiği yabancı diller	Okula kayıt koşullu mu?
Zaman kullanımı	Toplam borçları	Konutun nitelikleri	Sosyal medya kullanımı	Okula rağbet nasıl?
Yaşam memnuniyeti	Toplam net aktifler	Konut kirası	Hobileri	Mez. Üniv. kazanmaları?

Bu tabloyu Türkiye bağlamında yorumlayacak olursak, firma sayısı, hane sayısı ve birey sayısının milyonlarca olduğu ve bunlara ilişkin verilerin de sürekli bir değişim içerisinde olduğu aşikârdır. Örneğin, yüzbinleri aşan ticaret şirketi, bir milyonu geçen KOBİ, 16 milyon kadar hane ve 80 milyon kadar nüfus Türkiye'ye ilişkin başlıca ölçüm sonuçlarıdır.

Ölçekleme Tekniklerinin Sınıflandırılması

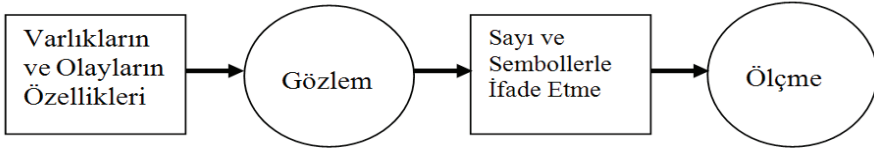

Şekil 3. Ölçekleme Teknikleri

Bu örneklerden ve Şekil 3'den de anlaşılacağı gibi, ölçme, günlük hayatımızla ve bilgilenme-anlama çabalarımızla yakından ilgilidir. Uzayla, yer küresiyle, kıtalarla, ülkelerle, bölgelerle, kentler ve köylerle, kamusal ve ticari örgütlerle (şirketler ve firmalar gibi), hane halklarıyla, bireyler ve birey grupları ile (anneler, çocuklar, gençler, işsizler, yaşlılar, emekliler, hastalar, engelliler, protestocular, destekçiler, muhalifler) ilgili birçok ölçekler kullanılır ve ölçmeler

yaparız. Eğitim kurumları dahil, ülkedeki tüm kamu ve sivil toplum örgütlerini de benzer verilerle ölçmek ve değerlendirmek mümkündür. Sonuçta, yukarıda verilen örneklerden araştırma hipotezini irdelemeye yarayan birçok veri elde edilmiş olur.

Yukarıda verilen örneklerde, ölçülmesi en zor olanlar, tutum, davranış ve kavramlarla ilgili olan durumlardır. Çünkü burada sayılan nitelikler çok değişken olan, herkes tarafından aynı şekilde anlaşılmayan, belirgin tanımları ve ölçekleri olmayan durumlar ve niteliklerdir.

Şekil 4. Ölçme Süreci

Şekil 4’deki şemaya göre, varlık ve olayların niteliklerini gözlemlemek ve gözlem sonucunu sayı veya sembollerle ifade etmek ÖLÇME demektir. Ölçme aynı zamanda, varlık ve olayların belli bir özelliğe sahip oluş derecesini belirleme işlemidir. O halde ölçme işleminin yapılabilmesi için üç hususun var olması gerektiği ortaya çıkmaktadır:

- Üzerinde durulan bir özelliğin mevcut olması ve bu özelliği ölçmeyi amaçlamak,
- Bu özelliğin gözlemlenebilir ve fark edilebilir olması,
- Fark edilen veya gözlemlenen hususların amaç doğrultusunda sayı veya sembollerle gösterilmesi.

Ölçme aracının niteliği ile ölçülecek özellik aynı ise buna DOĞRUDAN ÖLÇME, eğer uyuşmuyorsa DOLAYLI ÖLÇME yapılıyor demektir. Alan, hacim, ağırlık, hız, vb. doğrudan ölçümdür. Tablo 10’daki

verilerin büyük bölümü doğrudan ölçmelerdir. Doğrudan ölçmede, ölçme aracı nesneyi doğrudan yansıtır, arada bir dönüştürme olmaz ve ölçüm sonucu kesindir. Zeka veya başarı dolaylı ölçümdür, zira bunlar ayrıca göreceli olarak geliştirilmiştir. Her ikisinde de ölçme aracı vardır. Doğrudan ölçmede araç niteliği gösterir. Dolaylı ölçmede ise, niteliğin araç üzerindeki yansımaları veya belirtisi ölçmedir (Karaca, 2010:3-6).

Doğrudan Ölçme: Ölçme aracı ile ölçülen nitelik arasında doğrudan bağlantı varsa ve niteliği aynen yansıtıyorsa doğrudan ölçme yapıyor demektir: Cm, metre, ton, litre vb. araçlar nitelikleri doğrudan ölçer. Nitelik ile araç aynı türdendir ve kaç birim ölçülmüşse nitelik o kadardır. Araç, doğrudan doğruya niteliği ölçer, arada bir dönüştürme, aktarma veya yorumlama gerekmediği için anlaması kolay ve kişiden kişiye değişmeyen bir objektiflik vardır.

Dolaylı Ölçme: Ölçülecek nitelik ile ölçme aracı arasında doğrudan ilişki veya bire bir uyum yoksa bu dolaylı ölçmedir. Hayranlık, dindarlık, nefret, zeka, başarı, hastanın çektiği ağrı, depresyon derecesi dolaylı ölçümlerdir. Burada sayılan nitelikleri doğrudan değil de dolaylı belirtileri veya etkileri ile ölçer ve anlayabiliriz. Tutum ve davranışlar da dolaylı yoldan ölçülür. Dolaylı ölçmeleri herkesin aynı şekilde anlaması ve benimsemesi beklenmez.

3.2. Ölçek

ÖLÇEK: Ölçme işinde kullanılacak araçların, sembollerin veya birimlerin belirli esaslara göre önceden kararlaştırılan düzenlenmiş haline de ölçek adı verilir. Ölçme, ölçek yardımıyla yapılır. Ölçme yaparken kullanılan araca ölçek denir, ölçek ölçme aracıdır. Ölçekte bir başlangıç noktası ve belirli birimle tanımlanmış aralıkları vardır. Böylece, üzerinde durulan özellikten kaç ölçek birimi olduğu, ölçümün sonucunu verir. Bu da ölçülen niteliğin büyüklüğünü gösterir. Ölçme

aracının en küçük parçasına BİRİM adı verilir. Birimler, doğal veya tanımlanmış olabilir. “Bekçi” doğal birimdir. Sekreterin saatteki yazı yazma hızını gösteren “harf” sayısı da böyledir. Buna karşılık, kg, ton, metre, saat, kw/saat gibi birimler kendiliğinden olmayan ve insanlarca tanımlanmış birimlerdir.

Hangi birim olursa olsun, birimin üç özelliği önemlidir:

- * EŞİTLİK: Bir birim her durumda birbirine eşittir. Kullanıldığı her durumda hepsi eşittir.
- * GENELLİK: Aynı iş için, ya da aynı ölçme için her zaman aynı birim kullanılır.
- * KULLANIŞLILIK: Anlaşılması ve uygulanması kolaydır. Birimlerin pratik ve kolay lması, ölçülen nitelikleri daha kolay yorumlamamızı sağlar.

Ölçme işleminin sonunda bir ölçü elde edilir ve bu bir sayıdır: İkinci gelen yarışmacı, en çok beğenilen renk gibi. Ölçekler, belli veriler baz alınarak deneklerin sınıflandırıldıkları araç ve mekanizmalardır. Ölçeklerin matematiksel özellikleri bellidir. Her bir özelliğin büyüklüğünü ölçmeye yarayan ölçekler birbirine benzer olabildiği gibi, farklı da olabilir(Özdamar, 2002). Ölçülen özellik; kişiye, nesneye, zamana ve mekâna göre değişebilir. Ölçme araçları her zaman aynı derecede başarılı sonuçlar vermeyebilir: Arsanın boyunu km yerine metre ile ölçmek daha doğrudur. Altın kg ile değil de gr. veya mgr. ile ölçmek daha hassas ve duyarlıdır. O nedenle, görme, duyma, dokunma, işitme, koklama gibi duyu organlarıyla doğru veya yeterli şekilde ölçülemeyeceği için ölçme araçlarından yararlanılır. Ağırlık, hacim, boy, hız ölçümlerinde standart ölçme araçları kullanılır. Buna karşılık, iki günlük mesafe, karış, kulaç, adım, bir avuç dolusu gibi örnekler, standart olmayan araçlardır. Öğretmenin sınavdan önce hazırladığı test soruları da, standart olmayan araçlardandır. Belirli aşamalar halinde uzmanlar tarafından hazırlanan ve her yerde kabul gören

testler ise, standart ölçme aracıdır. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, ölçek çok yönlü bir konudur ve ölçek geliştirme aşağıdaki gibi birçok aşamayı içermektedir:

3.3. Ölçek Geliştirme

Ölçek oluşturma önemli düzeyde temel bilgi ve deneyim gerektirmektedir. Zira teorik esaslar yanında pratik düzeydeki uygulamaları ve örnekleri de yakından takip etmiş olmak icap eder. Bilimsel araştırmalarda sınıflamaya çok sık başvurulur.

Bilim, bir bakıma sınıflama demektir. Çünkü sınıflama anlamayı kolaylaştırır. Ölçme de sınıflamanın belirli şartlara ve kurallara uyularak yapılması demektir. Gerek sağlık ve fen bilimlerinde, gerekse sosyal bilimlerde birçok ölçekler kullanılarak ölçümler yapılmaktadır. Hastaları, hastaneleri, ilaçları, sağlık uygulamalarını değişik araçlar kullanarak ölçeriz. Fiziksel ve doğal olayları, iklimi, bulutları, toprakları, iç suları ve denizleri de ölçekler yardımıyla değerlendiririz. Aileler, memurlar, işçiler, patronlar, öğrenciler, öğretmenler, seçmenler, tüketiciler, turistler, üretimler, gelirler, harcamalar, tepkiler veya tutumlar için de ölçekler kullanırız. İyi geliştirilmiş ölçekler kullanılarak yapılan ölçümler, daha gerçekçi ve daha detaylı analizlere ve genellemelere yol açar. Ölçülecek niteliğin tanımı, ölçme yönteminin ve aracının belirlenmesi / yoksa geliştirilmesi, ölçme aracı ile ölçülecek niteliğin uyumlaştırılması, ölçme sonucunun ifade edilmesi ölçek geliştirmede sırayla yapılması gerekli işlemlerdir. Ölçek geliştirme süreci daha temelden başlamak suretiyle aşamalar halinde ele alınacaktır.

Ölçek geliştirmede aşağıdaki aşamalar izlenmelidir:

- Teorik esaslar ayrıntılı şekilde ortaya konulmalıdır. Araştırılacak ve ölçülecek konu bilimsel açıdan açıklanmalı ve aydınlatılmalıdır.

Konunun gerektirdiği kavramsal ve kuramsal esaslar açıklanmalıdır. Neyin ölçüleceğinin belirlenmesi ve tanımı yapılmalıdır. Bu aşama yeterli bir literatür çalışmasıyla da desteklenmelidir. Ölçek geliştirmenin amacını belirlemek ve süreci tanımlamak. Örnek: Çalışanların iş yerinden memnuniyet durumlarını saptamak ve böylelikle memnuniyeti etkileyen faktörleri belirleyerek, çalışanların memnuniyetini, dolayısıyla iş verimini veya firmanın karını artırma çarelerini ortaya koymak.

- Ölçülecek konuyla ilgili hipotetik değişkenler oluşturulmalı, nitelikler, isimlendirmeler, kavramlar, gruplar, kategoriler, anlayışlar, algılamalar, tutumlar ve olası seçenekler sıralanmalıdır. Böylece, ölçülecek hususlar ile bunlara tekabül eden sembol, sayı veya sözcükler belirlenerek, ölçümlerin nasıl yapılacağı netleştirilerek taslak ölçek ortaya çıkmış olur. Ölçülecek nitelikleri önermeler halinde sıralamak. Örnek: Ücret düzeyi, işte terfi koşulları, patronun veya üst düzey personelin tutum ve davranışları, kariyer geliştirme olanakları, çalışma ortamının ferahlığı, iş arkadaşlarından hoşlanma durumu, sağlık, ulaşım, işyeri yemekleri vb. gibi olanakların durumu, iş yeri ile ilgili beğendiği hususlar, beğenmediği hususlar, yeni bir iş arayıp aramadığı vb.
- Elde mevcut olan veya toplanan geçici verilerle ölçeğin bir ön testi yapılarak, mümkün olan istatistiksel analizleri tamamlanır. Bu önermelerden bir ayıklama yaparak, **önemli olanları** seçmek. Korelasyon analizi veya faktör analiz gibi teknikler yardımıyla daha çok önemli olanları belirlemek ve iyileştirme çabalarını bu yönlere yöneltmek.
- Ortaya çıkan duruma göre eklemeler veya çıkarmalarla gerekli düzeltmeler yapılır ve ölçek iyileştirilir. Ölçeği tasarlamak ve ön testleri yapmak. Seçilen nitelikleri hangi ölçek tipi ile ölçeceğimizi kararlaştırmak ve bu ölçeği hazırlamak. Puan vererek, sıralama yaparak veya likert tipi ya da kavram farklılığına dayanan araçlar kullanmak.

- Toplanan daha geniş ve kapsamlı verilerle yeni bir analiz yapılarak, yapılan ölçümlerin güvenilirlik ve geçerlilik (genellenebilirlik) düzeyleri kontrol edilir. Güvenirli ve geçerli ölçek geliştirmek için ölçülen niteliklerin iyi saptanması ve soruların iyi dizayn edilmesi gerekir. Gerekli istatistik analizleri tamamlamak. Elde edilen sonuçların dağılım durumlarını ve betimsel istatistik değerlerini analiz ederek ölçeğin kullanılabilirliği konusunu irdelemek ve yorumlar yapmak.
- Bu kontrolün sonucuna göre ölçeğin son şekli belirlenmiş olur. Son değerlendirmeleri yaparak, ölçeğe nihai şeklini vermek. Uzmanlarla son durumu tartışarak gerekli düzeltmeleri yapmak.

Başarılı bir örnek geliştirmek için belirli kurallar mevcuttur. Bu kurallar aşağıda kısa başlıklar halinde sıralanmıştır:

- Ölçülecek değişkenlerin belirlenmesinin isabetli olması,
- Kullanılan sembol, sayı veya sözcüklerle ölçülen karakterler/ nitelikler birebir uyumalıdır.
- Kullanılan sembol veya sözcükler, standart ve uniform olmalıdır. Sembol ve sözcüklerin herkesçe aynı şekilde biliniyor ve anlaşılıyor olması gerekir. Bunların kullanılması da herkesin bildiği veya beklediği kurallara uygun şekilde olmalıdır.
- Kurallar nesnelere veya zamana göre değişmemelidir.
- Ölçekleme, ölçülen nesnelere ıskala üzerinde yerleşiminde de bir devamlılık arz etmelidir.

O halde, amaca ve konuya göre değişen birçok ölçekleme yapılabilmektedir. Ölçek seçiminde dikkate alınması uygun olan faktörler, farklı bir bakış açısından aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Ölçek Seçiminde Dikkate Alınacak Faktörler

- Araştırmanın amaçları: Araştırmanın amacına uygun ölçek olmalı.
- Verilerin özellikleri: Nitel ve nicel veriler, tutum ve davranış verileri.
- Kategori veya grup sayısı: Uygun sayıda olmalıdır. Grup sayısı çok az tutulursa ölçüm gerçekçi olmaz. Çok sayıdaki gruplama ise yanıtlamalarda güçlüğü ve çakışmalara yol açar.
- Sorudaki olumlu ve olumsuz şıkların dengeli/dengesiz olması: Sorulardaki olumlu ve olumsuz kategoriler eşit sayıda ise dengeli ölçek, değilse dengesiz ölçek adı verilir.
- Cevap vereni taraf olmaya zorlamak: Bu durumda çift kategori yapılıır; EVET/HAYIR gibi. Denek taraf olmaya zorlanmadan tarafsız veya kararsız seçenek durumu önemli ise, EVET/HAYIR/KARARSIZIM gibi tekli kategori oluşturulur. Bu demektir ki, ölçeklerde zorlanmış ve zorlanmamış seçimler (cevap verip vermeme serbestliği) önemlidir.
- Tepki türü: Fikrim yok (kararsızım) seçeneğine yer verilmemiş ise zorlanmış ölçek, verilmiş ise zorlanmamış ölçek adı verilir.
- Kategorilerin gösterilmesi: Kategoriler; sayısal, sözel veya resimsel olarak gösterilebilir.
- Ölçeğin görünümü: Kategorilerin veya seçeneklerin sunulması; yatay konumda, dikey konumda, kutucuklar halinde, satırlar, sürekli veya kesikli çizgiler, sayılar, pozitif veya negatif değerler, olumlu ve olumsuz sıfatlar ile ortaya konulabilir.

Ölçeğin özellikleri, ölçümün seviyesini belirler: Adlandırma veya tasvir, sıra, aralık, başlama noktası orijin kullanma ölçmenin seviyesini ve kapsamını yansıtmaktadır. Adlandırma ölçeği en yalın ölçek, gerçek sıfırı olan rasyo ölçek ise en kapsamlı ölçektir. Sayıların ölçek olarak kullanılması, kuralların ve sonuçların kolay anlaşılmasını sağladığı

ve istatistiksel analizlere olanak verdiği için, ölçeklerde yaygın uygulanmaktadır. Bunun sonucu olarak, yukarıda da değinildiği gibi ölçekler, dört farklı düzeyde incelenmektedir:

Bu süreç içerisinde, hangi ölçek türü kullanılacak, ölçme aracını oluşturan birimlerin birbirlerine **eşit** olması, genel olarak **kullanılan ve benimsenen** birim olması, birimin ölçülecek niteliğe **uygun ve kullanışlı** olması, ölçeğin **simetrik** olup olmadığı, merkezi **eğilim ve yayılma** ölçütü olarak nelerin kullanılacağı gibi hususlar önemlidir. Hangi ölçek türü olursa olsun, tüm ölçekler aşağıdaki niteliklere sahiptirler:

Bir Ölçeğin (Dört) Niteliği:

- Her ölçeğin bir amacı veya işlevi vardır: **İŞLEV**.
- Bir sıra vardır ve bir sıralamayı gösterir: **SIRA**.
- Bir mesafe vardır ve ölçme aracındaki mesafeler birbirine eşittir: **MESAFE**
- Ölçekte bir başlangıç noktası vardır. Belirlenen başlangıç noktasının sıfır olması şart değildir: **ORJİN**.

4. Ölçek Çeşitleri

Ölçekleri, değişik açılardan gruplara ayırmak mümkündür:

- **Cevaplayıcı Merkezli Ölçekler:** Beyana dayalı ölçmelerde söz konusu olur. Ölçme, karşılıklı iletişim veya diyalogla gerçekleştirilir. Çoktan seçmeli testler, tutum ölçekleri ve anketler bu kategoriye dahildir. Katılımcı veya cevaplayıcı kişinin verdiği bilgiler yardımıyla ölçme gerçekleştirilir. Esas olan cevaplayıcının verdiği bilgilerdir. Test soruları veya anket formu, bu durumda kullanılan ölçme aracı, yani ölçektir.

- **Gözlemci Merkezli Ölçekler:** Gözlemlemeye veya tek taraflı bakışa dayanır. Gözlem formları ve Proje değerlendirme formları örnek olarak verilebilir. Burada gözlemcinin başarılı olması ve gerçeği yakalayabilmesi önemlidir. Gözlem formlarının uygun ve yeterli olması, devam eden veya tamamlanmış projelere ilişkin değerlendirme raporlarından gerçek durumun saptanması yapılır.
- **Mukayeseli Ölçekler:** Nesnelere doğrudan karşılaştırılmalarını hedefler. Karşılaştırma yoluyla anlamaya ve sonuç çıkarmaya çalışır. Nitelikleri veya tutumları mukayese yoluyla ortaya koyar. Sıralama ölçeği, sabit toplam puan ölçeği, çiftli mukayese ölçeği örnek olarak verilebilir. Anlaşılması ve uygulanması kolay, küçük farklılıkları belirleyebilme bu ölçeğin iyi yönleridir. Verilerin sırasal doğasının olması ve genelleme yapma gücü bu ölçeğin olumsuz yönleri arasındadır.
- **Mukayeseli Olmayan Ölçekler:** Mukayeseyi esas almayan ölçeklerdir. Her nesne bağımsız olarak ölçeklendirilir. Sürekli ölçekler ve maddelendirilmiş çoklu ölçekler (Likert ve semantik farklılık gibi) bu gruptadır. Bu ölçekte denekler, bir zamanda sadece bir nesneyi değerlendirirler. Bu yüzden net ve kolay uygulanan bir yöntemdir.
- **Sürekli Ölçekler:** Nitelikler iki zıt kutup arasında konumlandırılır ve iki kutup arası istenen sayıda bölmelere ayrılır ve bu bölmeler rakamlarla gösterilebilir: Olumlu=1, Olumsuz=100 gibi.
- **Tekli Ölçekler:** Tek madde veya tek soru halinde ifade edilir: Kategorilere ayırma, sıralama, çiftli karşılaştırma, sabit toplam puan, grafiksel/şekilsel ölçekler bu türdendirler.
- **Çoklu Ölçekler:** Nitelikler birden çok maddelerden meydana gelir. Tüm maddeler aynı ölçeğe göre değerlendirilir. Likert tipi ölçek, Semantik anlam farklılığı ölçeği ve Stapel ölçek bu grupta yer alır(Özel, 2004).

Hangi ölçek kullanılırsa kullanılsın, davranışsal özelliklerin ölçülmesi, bilgi ve beceri ölçümlerine göre daha zor ve karmaşıktır. Bu durum üç nedenden kaynaklanmaktadır: a. Davranışsal nitelikler değişken ve kararsız yapıdadırlar. b. Bunları ölçmek için çok elverişli ve yüksek nitelikli araçlar pek yoktur. c. Davranışsal nitelikler, ölçekler yardımıyla karşılaştırılmazlar veya karşılaştırmaya uygun değildirler(Özçelik,1998:9-25).

Böylece, test tipi seçenekleri olan, likert tipinde olan, nümerik, sıralamalı, sabit toplam üzerinden puanlamalı, stapel türü, çiftli mukayese türü veya grafiksel değerlendirme türü ölçekler geliştirilmiştir. Bu ölçeklerin tümünün dayandığı gerçek şu cümlede yatmaktadır: Anketlerde ve gözlemlerde, deneklerin tepkileri veya değerlendirmeleri farklı kalıplarda yer alır. Bu kalıplar aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Deneklerin algılarını / tepkilerini ölçme türleri

- *RATING = Değerlendirme
- *RANKING=Sıralama, dereceleme
- *SORTING=Ayıklama, seçme
- *CATEGORIZATION=Gruplama

Daha önce şema haline gösterilen ölçek türlerini, veri elde etme yöntemleri ile ölçme yöntemlerini bir arada göstermek üzere aşağıdaki gibi tablo halinde bir arada düzenlemek mümkündür. O halde, verilerin toplanması ve ölçeklendirilmesi birbiriyle yakından ilişkilidir. Adı geçen ölçekler arasında, **Temel Ölçekler** en yaygın kullanılanıdır.

Tablo 3. Veri Elde Etme ve Ölçme Yöntemleri İlişkisi

Ölçekte Esas Alınan Kıstas	Örnek Ölçekler ve kullanıldığı yerler	Örnek veriler
I.MUKAYESE	1.Mukayeseli ölçekler 2.Mukayeseli olmayan ölçekler	*Bogardus, Thurstone, Guttman vb. ölçekler *Likert, Semantik, Stapel, Maslach vb. ölçekl.
II. ÖLÇEK TÜRÜ	1.Rating: Değerlendirme ölçeği 2.Ranking: Sıralama ölçeği 3.Sorting: Ayıklama/seçme ölçeği 4.Categorization: Gruplama ölçeği	*Doğum yeri, forma numarası vb. *Atletlerin sıralanışı, küçük/orta/büyük. *İlk beşi, en iyisi, en karlısı. *Kan grupları, sosyal tabakalar, vb,
III. ÖLÇME ŞEKLİ	1.Beyana dayalı 2.Gözleme dayalı 3.Doğrudan ölçmeye dayalı	*Anketlere verilen cevaplar *Gözlem kayıtları *Ağırlık, uzunluk, satış geliri
IV. ÖLÇMENİN KONUSU	1.Somut varlıklar 2.Soyut kavramlar 3.Canlılar 4.Cansızlar	*Maddi varlıklar, eşyalar, vb. *Marka, imaj, şöhret, başarı, vb. *İnsan, hayvan, patron, işsiz, vb. *Madde, eşya, ürün, dağ, deniz, vb.
V.TEMEL ÖLÇEKLER	1.Nominal ölçekler 2.Ordinal ölçekler 3.İnterval ölçekler 4.Rasyo ölçekler	*İsim, cinsiyet, ırk, dil, din, kan grubu, vb. *Tercih, başarı, beğeni vb. sıralamaları, *Sıcaklık, başarı puanı, takvim verileri, vb. *Ağırlık, hız, hacim, gelir, vb.
VI. VERİ KAYNAĞI=BİLİM DALLARI	1.Fen bilimleri 2.Ekonomi 3.Eğitim 4.Sosyoloji 5.Psikoloji	*Fizik, kimya, biyoloji, vb. *Makro ekonomi, mikro ekonomi. *Eğitim yöntemleri, eğitim araçları. *Sosyal davranışlar, sosyal tabakalar. *Psikoloji kuramı, sporcu psikolojisi.

4.1. Temel Ölçekler

4.1.1. Nominal Ölçekler (Adlandırma Ölçekleri)

Nominal ölçekler; tanıma, adlandırma, gruplara veya kategorilere ayırarak, basitçe tanıma ve anlama amaçlı ölçeklerdir. Nesnelere tanımak için adlar, sayılar, kodlar veya semboller kullanılır. Bir sıralama, aralık mesafesi veya başlangıç sıfır noktası yoktur. Bir gruba ait olup olmayı gösterir. Benzeyenleri bir sınıfa koyma yolu izlenir.

Bu tür verilerin SİMETRİLİK ve GEÇİŞLİLİK şeklinde adlandırılan iki niteliği vardır: Bu nitelik, aynı isimde olanların ve aynı grupta olanların karşılıklı olarak birbirine benzemesidir. Nesnelere verilen sayıların anlamı yoktur, miktar belirtmez. Şahıs isimleri, firma veya marka adları, doğum yerleri, adresler, medeni hal, sporcuların forma numaraları, TC Kimlik Numaraları, göz rengi nominal ölçüğe örnek olarak verilebilir. Bu türdeki verilerin analizinde tablolar, grafikler, yüzde oranları ile MOD değerlerinden yararlanılır.

4.1.2. Ordinal Ölçekler (Sıralama Ölçekleri)

Ordinal ölçekler; sıralama ölçeği (ranking) olarak bilinir. Nesneleri belirli kurallara göre sıralar. Her bir sıraya sayı verilebilir. Sıra rakamının matematiksel bir anlamı yoktur. Sınıflama veya grupta amaçlı ölçeklerdir. Ağrı skoru, yanık derecesi, hastalık evresi, toplumdaki sosyal tabakalar, birinci- ikinci-üçüncü, soğuk-ılık-sıcak, küçük-orta-büyük, memur-şef-müdür, az gelirli-orta gelirli-yüksek gelirli, günde 1paket, 2 paket, 5 paket sigara içenler gibi örnekler ordinal ölçekleri yansıtır. Beş otomobil markasını, en beğendiğinizden başlayarak, 1'den 5'e kadar sıralamak da böyledir. Pistin başındaki koşucuların sıralanışı, yarışma devam ederken yarıştaki konumları da ordinal ölçektir. Sıfırın anlamı yoktur, sadece başlangıç noktası gibidir. Sıralar veya gruplar arasındaki aralıklar eşit değildir. Soğuk ile ılık arasındaki fark, ılık ile sıcak arasındaki farkla aynı değildir. Gelir sıralanışı için de aynı durum söz konusudur. Bu verilerin analizinde, nominal ölçekler için kullanılanlara ek olarak: MEDYAN ve değişim aralığından da yararlanılabilir. Sıra korelasyonu da hesaplanabilir.

4.1.3. İnterval Ölçekler (Eşit Aralıklı Ölçekler)

İnterval ölçekler; eşit aralıklı ölçektir. Hem sıralama, hem de mesafe aralığı özelliğini bulundurur. Göreceli bir başlangıç noktası vardır ve bu nokta keyfidir, başlangıç noktasının sağa sola kaydırılması sonucu

değiştirmez. Sıfır orijin değeri olarak kullanılabilir ve sıfırın bir değeri vardır, sıfır yokluk ifade etmez, yani sıfır gerçek sıfır değildir. Her zaman sıfırın olması şart değildir ve duruma bağlıdır. Aralık mesafesi, incelenen iki nesnenin birbirlerine göre mesafesini veya benzerliğini değerlendirmek için kullanılır. Bu aralıklar eşittir. Ölçek boyunca değişmeyen bir birim vardır. Bu özellik, ordinal ölçekten farkını oluşturur. Sıcaklık dereceleri, hastanın ateşi, kan şekeri, belirli bir toplam üzerinden verilen puanlar, likert ölçekleri, zeka puanları, her konuda kullanılan endeksler, takvimler vb. interval ölçeklerdendir. Beş farklı araba markasına 100 üzerinden puanlar verilerek, bu puanları kullanarak düzenlenen frekans tablosu da interval ölçeğe örnektir. Bu ölçekler, rasyo ölçekler gibi sürekli veri grubuna dahildir. Bu ölçekte toplama ve çıkartma yapılabilir, ancak, gerçek sıfır olmadığı için çarpma ve bölme yapılamaz. Yukarıdaki ilk iki ölçekte yer verilen analiz olanaklarına ek olarak, interval ölçekli verilere değişim aralığı, ortalama ve varyans analizi de uygulanabilir.

4.1.4. Rasyo Ölçekler (Oransal Ölçekler)

Rasyo ölçekler; oransal ölçek veya eşit oranlı ölçek adı ile de bilinir. Sıfır orijin noktası daima vardır. Başlangıç noktası gerçek sıfır ise ve birimler arasında eşitlik varsa bu tür ölçek rasyo ölçektir. Sıfır yokluk ifade eder. Sıra, aralık mesafesi ve orijin gibi özelliklerin tümüne sahiptir. Fen bilimlerindeki uzunluk, hacim, ağırlık, hız vb. gibi ölçümlerde kullanılır. Gelir, masraf, satışlar, insanların yaşları da bu gruptaki ölçeklerdendir. Bir koşu yarışmasında forma numarası veya sporcu adları nominal ölçekli, yarışmacıların sırası ordinal ölçekli, o anda kaç metrede olduğu interval ölçekli ve nihayet 100 metreyi kaç saniyede koştuğu ise rasyo ölçeklidir. Yukarıdan beri örnek verilen aynı sınıftaki beş araba markasının her birinin fiyatları da rasyo ölçeğine örnektir. Rasyo ölçekli veriler yukarıdan beri sözü geçen analiz yöntemlerine uygun olduğu gibi, diğer tüm matematiksel ve istatistiksel işlemlere de elverişlidir.

Diğer yandan, parametrik olan ve parametrik olmayan ölçekler ayırımı da yapılmaktadır. Genellikle, normal dağılım gösteren veriler için parametrik ölçekler, tutum ve davranışları yansıtan nicel veriler için de parametrik olmayan ölçekler geliştirilmektedir. İnterval ve rasyo ölçekleri PARAMETRİK ÖLÇEKLER grubuna girmektedir. Nominal ve ordinal ölçekler ile Likert, Semantik farklılık, Stapel ve sürekli ölçekler de parametrik olmayanlar grubuna girmektedir. Anlaşılmasının ve düzenlenmesinin kolay olması, skorlama yapılarak bilgisayar yoluyla işlem kolaylığı sağlaması ölçeklerin olumlu yönleri olarak kabul edilir.

Burada açıklanan temel ölçek düzeylerini aşağıdaki tablo yardımıyla özetlemek mümkündür.

Tablo 4. Temel Ölçek Türlerinin Karşılaştırmalı Tablosu

ÖLÇEK TÜRÜ	ÖZELLİKLERİ	ÖRNEKLER	ANALİZ YÖNTEMİ
1. Nominal	Ad belirterek, gruplama veya sınıflama yaparak nesnelere ve olgulara daha iyi tanınmış olur.	Cinsiyet, din, doğum yeri, meslek, şirket adı, İl kodları, forma no, Telefon no vb.	Grafikler, tablolar, oranlar, endeksler ve mod değerleri Ki kare.
2. Ordinal	Bir niteliğe göre sıralama yapılır. Kişi veya nesnenin sıralamadaki yeri belirlenir.	Sokak ve kapı numaraları, başarı, tercih, kalite, ağırlık, boy, hız vb. sıralamalar	Grafikler, tablolar, oranlar, endeksler, mod ve medyan değerleri
3. İnterval	Eşit aralıklı sıralama olur. Hem sıralama, hem de fark ortaya konulmuş olur.	Zeka puanları, sıcaklık dereceleri, gün, ay ve yıl gibi takvim verileri, sınav puanları	Yukarıdakilere ek olarak ortalama, st. sapma ve korelasyon katsayıları, ANOVA.
4. Rasyo	Sınıflama, sıralama, farklı ölçme ve oranlama yapılır.	Ağırlık, uzunluk, hız, hacim, gelir, vb. her gün kullanılan veriler	Tüm istatistiksel işlemler ve testler

Sosyal bilimlerde ölçekler genel olarak iki büyük kategori altında ele alınmaktadır. Mukayese dayanan ölçekler ve mukayeseye dayanmayan ölçekler:

4.1.5. Mukayeseli Ölçekler (Karşılaştırmalı Ölçekler)

Mukayeseli Ölçekler; kavram veya nesnelerin doğrudan mukayeselerini sağlar. Bir nesneyi diğer bir nesneyle, belirli bir nitelik açısından mukayese etmesi denekten istenir. Birbirleriyle veya başkalarıyla mukayese edilirler. Ordinal veya sıralama ölçeği türünde olurlar. Bir kavram veya bir nesne, bir emsal ile ölçmek istenir. “**İş yerinde sahip olduğunuz otorite, ideal otoriteyi yansıtıyor mu?**” sorusunun cevabı, bir mukayese tarzında şöyle düzenlenebilir:

ÇOK FAZLA YETERLİ ÇOK AZ

Anlaşılması ve uygulanması kolay bir ölçektir. Çünkü bu ölçek sayesinde küçük farklılıklar ortaya konulabilir ve karmaşık açıklamalar gerektirmez. Ancak, kolayca genelleme yapılamaması ve olgunun doğal sıralaması sorun olabilir. “Eğitim sistemimizi çağdaş buluyor musunuz?” sorusu da benzer bir ölçekle ele alınabilir.

***Çiftli Mukayese Ölçeği:** Ordinal bir tekniktir. Sürekli ve maddeleştirilmiş ölçeklerden oluşur. Her denek bir zaman dilimi içerisinde sadece bir nesneyi değerlemeye tabi tutabilir. Her nesne bağımsız olarak ölçeklendirilebilir. Kişiye aynı anda çiftli seçenekler sunulur ve belirli kriterlere göre birini seçmesi istenir. Bu yöntem, çeşitli nedenlerle kolaylık ve basitlik sağladığı için yaygın olarak kullanılmaktadır: Mukayese iki kalem/seçenek arasında yapıldığı için, farklı eğitim düzeyindeki denekler açısından da uygulanması kolay ve mümkün olmaktadır. Eğer 10 adet marka arasından ikişerli gruplar arasından tercih yapılacaksa;

$n(n-1)/2 = 10(10-1)/2 = 45$ adet farklı çiftin mukayesesi istenir.

45 adet çiftin sorgulanması denek açısından da uzun zaman alır ve bıktırıcı olabilir. Bu açıdan ürün veya marka sayısı sınırlı tutulur. Koca kola, pepsi kola, kola turka ve fanta gibi dört çeşit kola markasını ele alarak, aşağıda teorik bir örnek verilmiştir.

İkişerli altı seçenek sayısı = $4(4-1)/2=6$ şu şekilde olabilir(örneğin ilk soruda, koka kola ve pepsiden hangisini tercih edersiniz tarzında sorulur):

1. Koka kola/pepsi kola YANIT=pepsi
2. Koka kola/kola turka YANIT=koka kola
3. Koka kola/fanta YANIT=koka kola
4. Pepsi kola/kola turka YANIT=pepsi
5. Pepsi kola/fanta YANIT=pepsi
6. Kola turka/fanta YANIT=kola turka

Bir denekten elde edildiğini varsaydığımız bu yanıtlara ilişkin matris tablo aşağıdadır. Burada her sütundaki (1) rakamının, bu rakamın tekabül ettiği sıradaki ürüne tercih edildiğini göstermektedir. Örneğin, pepsi, koka kolaya tercih edilmiş, kola turka fantaya tercih edilmiş durumdadır. Sütun toplamındaki rakamlara göre ise, koka kola 2 kez, pepsi 3 kez, kola turka 1 kez tercih edilmiş, fanta ise hiç tercih edilmemiştir. Geniş bir denek grubundan alınan yanıtlar benzer bir tabloya dönüştürülerek daha detaylı analizler ve yorumlar yapmak mümkündür. Neticede nesnelere, bir kıstasa göre (kalite, ucuzluk, kolay erişilebilirlik vb. gibi) sıralaması elde edilmiş olacaktır.

Tablo 5. Dört Farklı İçecek İçin Çiftli Mukayese Tablosu

ÜRÜNLER	Koka kola	Pepsi	Kola turka	Fanta
Koka kola	-	1	0	0
Pepsi	0	-	0	0
Kola turka	1	1	-	0
Fanta	1	1	1	-
TOPLAM	2	3	1	0

***Rash Ölçeği:** Toplam puana dayalı aralıklı ölçümlerde kullanılır. Eğilimlerdeki bireysel farklılıkları analiz eder. Yetenek, tutum ve kişiliklerin ölçülmesinde ve değerlendirilmesinde kullanılır.

***Sıralama Ölçeği:** Yanıtlayan kişiye birçok isim verilir ve bir kritere göre sıralama yapması istenir. Böylece sıralı veri elde edildiği için ordinal bir ölçektir. Aşağıdaki eşyaları birden beşe kadar zorunlu ihtiyaç durumuna göre sıralayınız:

Masa, otomobil, ekmek, kalem, ev.

Aşağıda adı geçen beş deterjan markasını, size göre en kalitelisinden başlayarak 1'den 5'e kadar sıralayınız?

Persil Omo Alo Tursil Ariel

***Sabit Toplam Ölçeği:** Sıralama (Ordinal) türden bir ölçektir. Not, puan, para veya kredi cinsinden toplam sabit bir tutarın deneklerce farklı durumlara/nesnelere paylaşılması istenir. Söz konusu edilen bir ürünün çeşitli özelliklerinin 100 puan üzerinden skorlanması istenir. Ürüne ait bir özelliğin hiç önemi yoksa ona "sıfır" verilir. Çeşitli özelliklere verilen puanların toplamının 100 olması gerekir. X ve Y ürünlerinin, kalite, servis ve fiyat gibi üç nitelik açısından puanlanması, örnek olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo incelendiğinde, X ürünü kalite bakımından, Y ürünü ise fiyat ve servis açısından daha olumlu değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır. Tablodaki veriler, bir tek deneğe ait olabilir veya çok sayıda denekten alınan puanların ortalaması gibi düşünülebilir.

Tablo 6. Sabit Toplam Ölçeğine İlişkin Örnek

NİTELİK	X ürünü	Y ürünü
Kalite	60	25
Servis	10	25
Fiyat	30	50
TOPLAM PUAN	100	100

***Bogardus Sosyal Mesafe Ölçeği:** İşbirliği yapma ve yakın olma arzusunu veya toleransın derecesini ölçmeye yarar. “Söz konusu kişiyle veya grupla yolculuk yapmak, aynı dernekte veya partide çalışmak, komşu olmak, aynı arabayı paylaşmak veya akraba olmak ister misiniz?” vb. gibi, soruların yanıtlarına bakılır. İlk defa uygulanan tutum ölçme tekniğidir. 1925 yılında insanların, diğer ırklar, dinler ve sınıflardan olan kişilere ilişkilerinin kabul veya ret derecelerinin kıyaslanması amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin temel mantığına göre, “eğer sizinle aynı mahallede yaşamayı kabul ediyorsam, aynı zamanda aynı kentte, aynı ülkede yaşamayı da kabul ediyorum” demektir ve ilişkinin yoğunluğu veya tolerans bir sıralama /dereceleme tarzında ifade edilir.

Bu ölçek, herhangi bir grubun toplumsal bakımdan benimsenme derecesi ölçülmek üzere bir ön sınamadan geçirilmeden seçilmiş bazı maddelerden oluşmaktadır. Yabancı gruplar veya göçmenler için 1937 yılında geliştirilen ve hoşgörü ölçeği adı verilen ölçeğin düzeltilmiş halindeki maddeleri şu şekildedir:

1. Evlenebilirim, 2. Dost olabilirim, 3. Aynı ofiste çalışabilirim,
4. Komşum olabilir, 5. Yalnızca konuşurum, 6. Komşum olmasını istemem, 7. Ülkemden çıkarılmalıdır.

Burada görüldüğü gibi, en destekleyici veya en olumlu maddeye “evet” cevabını veren kişi, diğer tüm olumlu maddelere de “evet”, olumsuz

maddelere de “hayır” cevabını verecektir. Örneğin, bir kişi, bu gruptan biriyle evlenebileceği maddesine “evet” demişse, aynı zamanda onu yakın bir dost ya da komşusu olarak da kabul edecektir.

Aşağıda yapılan düzenlemenin amacı; ustabaşı, ustalar ve işçilerin, atölye şeflerine yönelik tutumlarını ölçmek üzere geliştirilmiş Bogardus tipi ölçeğe örnek vermektir:

1. Şef çok ideal bir yöneticidir. Onunla çalışmak gurur verir.
2. Şefin bilgisine güvenir ve ona itaat ederim.
3. Şef kısa sürede müdür muavinliğine terfi edecek.
4. Şefin daha üst kademeye terfi edeceğini sanmıyorum.
5. Şef işletmede çalışma huzuru bırakmamaktadır.
6. Şefin isten uzaklaştırılması hem örgüt hem de bizler için en uygun olanıdır.

Bogardus ölçeği bir bireyin, bazı etnik gruplarla toplumsal bir uzaklık içinde bulunmasını, yani onlardan ayrı yaşamak istemesini, o gruba ilişkin olumlu veya olumsuz tutumları aynı şey sayarak iki boyutu birlikte ölçmektedir. Bu durum, ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini olumsuz olarak etkilemektedir.

Bogardus ölçeğinde bir başka sorun, ölçekte kullanılan maddeleri nesnel olmamasıdır. Ölçek maddeleri deneysel bir işlemle değil, sağ duysal ya da mantıksal bir işlemle saptanmıştır.

Bir başka önemli sorun, ölçekte aşırı etnik duygular dile getirilerek tepki çekmesidir.

***Thurstone Ölçeği:** Bir konu veya bir olay hakkında kişinin görüş veya tutumunun bir ıskalada gösterilmesidir. Bu ıskalada ortaya konulan değer, kişinin tutumunu yansıtır. Eşit aralıklı ve ağırlıkları

farklı olan sorulara kişinin verdiği yanıtlara göre söz konusu değer (kişinin ıskaladaki yeri) belirlenir. Thurstone, tutumu, duygular ya da değerlendirmeler açısından ele almış ve tutum objesinde en olumsuzdan en olumluya doğru tutumun olası derecesini içerdiği düşünülen bir çok ifade hazırlamıştır. Bu teknikte birbirinden eşit derecelerle ayrılmış 11 ifadeden birini seçmesi istenir. Ölçekte yer alan 11 tutum ifadesi uzmanlar tarafından belirlenmektedir. Geliştirilmiş olan ölçekte cevaplayıcının ifadelerinin ortalaması 5 ten büyük olması kişinin tutum objesine yönelik olumlu tutumu olduğunu gösterirken, 5' ten az oluşu tutum olumsuz olduğunu gösterir.

Thurstone Ölçeğinin Değerlendirilmesi:

Thurstone tipi ölçeklere çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir:

1. Ölçeğin geliştirilmesi oldukça güç ve zaman alıcıdır.
2. Thurstone tipi ölçekleme tekniğinde ölçek değerlerinin hakem sayılan kişilerin yargılarına dayandırması.
3. Hakemlere başvurmanın yarattığı ikinci sorun, ölçek puanlarını, bu kişilerin toplumsal konum ve kültürlerinden etkilenme riskinin olmasıdır.
4. Son ölçeğe alınacak maddelerin seçiminde izlenen yol bakımından da eleştirilmiştir. Aynı ya da yakın ölçek puanına ve belirsizlik katsayısına sahip maddeler arasından ölçeğe alınacakların seçme işleminde objektif bir ölçütün kullanılmadığı öne sürülmüştür.
5. Thurstone tipi ölçekler çok fazla emek gerektirmesine rağmen, çok daha az çabayla gerçekleştirilen likert tipi ölçeklerin güvenlik kat sayısına erişememektedir.

***Q-Sort Ölçeği:** Tutum ölçekleri grubuna dahildir. Bir sıralama tekniğidir. Denek, kendisine verilen önermeleri mukayese ederek benzer özellikleri gruplandırmaya çalışır. Kendisine sunulan onlarca önermeyi, en çok onayladığından en az onayladığına doğru

sıralaması istenir. Daha sonra bu önermeler denek tarafından, birbirine benzerliklerine göre genel olarak 7 veya 11 grupta toplanması sağlanır. Ayrıca, her bir grupta kaç önerme bulunması gerektiği cevaplayıcıya (denek) önceden bildirilir. Grupların içereceği önerme sayıları, yanıtların uygun dağılımı (normal dağılıma benzer) gösterebileceği şekilde düzenlenmelidir. Bu gruplara birer numara verilir. Bu numaralar ölçek değerleri olup, en olumsuz olanı (sıfır), en olumlu olanı da 7 veya 10 olmak üzere belirlenir. Böylelikle, denekler için toplam değerler hesaplanabildiği gibi, ayrıca, yargı benzerliği bakımından denekler arasındaki farklılıklar ve benzerlikler saptanabilir. Bu durumlar, korelasyon analizleri ile de doğrulanabilir.

A, B, C, D deneklerinin cevapladığı yedi adet önermeden ve üç gruplu bir ölçeğin kullanıldığı bir Q- Testi, aşağıdaki gibi örneklendirilebilir. Bu üç gruplu ölçek:

EN ÇOK KABUL GÖREN 2 YARGI	= +1
KAYITSIZ KALINAN 3 YARGI	= 0
EN AZ KABUL GÖREN 2 YARGI	= - 1

Deneklerden veriler toplandıktan sonra aşağıdaki yanıtların oluştuğunu varsayalım:

ÖNERMELER	A	B	C	D
1	+1	+1	-1	-1
2	0	0	0	0
3	+1	0	0	-1
4	- 1	-1	+1	+1
5	0	0	0	0
6	-1	-1	+1	+1
7	0	+1	1	1

Dört denek, verdikleri yanıtlar bakımından A ile B'nin birbirine, C ile D'nin de birbirine benzedikleri dikkati çekmektedir. Böylece iki küme söz konusudur. Bu durum, korelasyon ve faktör analizi ile de doğrulanabilir.

***Guttman Ölçeği:** Eklemeli puanlama tekniği ya da scalogram analizi adı da verilir. Bir kavramın tek boyutlu ölçeklenmesini amaçlar. Kademeli olarak yoğunlaşarak sıralanan önermelerden birisini kabul eden denek, önceki önermelerin tümüne katılıyor demektir. Denek, hangi dereceye kadar veya hangi orana kadar katıldığını yani uygun bulduğunu ifade eder. Bu noktadan sonra katılmadığını göstermektedir. Bu nedenle sorular iki şıklı ya da evet/hayır şeklinde düzenlenmektedir. Anket, kolayca kabul edilebilen basit bir soruyla başlar, gittikçe kabul edilmesi zorlaşan sorularla devam eder. Nihayetinde denek artık kabul etmediğini/paylaşmadığını ifade eder. Müzik severmisiniz? Şeklinde cevabı basit olabilecek bir soruyla başlatılır. Sonraki sorularda ise giderek evet demesi zorlaşan rock müzik, soul müzik vb. severmisiniz ile en sonunda ise giderek “hayır” yanıtı gelecek şekilde devam ettirilir. İlk beş soruya evet dersanız ve sonrasında hayır demeye başlarsanız, sizin puanınız 5 demektir. Bu yöntemde çeşitli sorulardan aldığınız puanlar toplanarak müzik konusundaki tutumunuza ilişkin puanınız belirlenmiş olur (müziğe ilişkin tutumunuz ortaya çıkmış olur). Sorunun sıralanışından denek etkilenmemeli, bunun için de sorular karışık sorulmalıdır(www.socialresearchmethods.net). Aşağıda daha somut bir örnek verilmiştir:

1. Hiçbir genç sigara parası için başkasına muhtaç olmamalıdır.

Evet, katılıyorum. Hayır katılmıyorum.

2. Orta dereceli okullarda sigara içilmesi sorununu abartmamalı.

Evet Hayır

3. Lisedeki oğlumun sigara kullanması normaldir.
 Evet Hayır
4. Oğlumun evde sigara kullanması normaldir.
 Evet Hayır
5. Oğlumun evde oda içerisinde sigara kullanması normaldir.
 Evet Hayır
6. Oğlumun benim yanımda sigara kullanması normaldir.
 Evet Hayır
7. “Akşam gelirken bakkaldan sigaramı almayı unutma” demesi normaldir.
 Evet Hayır

Burada baba, ilk “hayır” yanıtını 6. soruda veriyorsa, babanın sigaraya karşı tutum puanı 5 demektir.

Yabancılara karşı vatandaşların tutumları veya AB ülkelerinin Türkiye'nin üyelik statülerine ilişkin olarak da benzer ölçekler düzenlenebilir.

***Osgood Boyutsal Ayırma Ölçeği:** Likert ölçeğine benzerlik gösterir. Nesne veya olay hakkındaki yargı olumlu ve olumsuz iki kutup arasında yedi eşit parçaya ayrılan bölmelerde belirli sıfatlarla yansıtılır. Örneğin bir reklam filminin ticari başarısı aşağıdaki gibi yedi boyut halinde ölçeklenebilir:

Çok Başarılı	Başarılı	Biraz Başarılı	Ne Az Ne Çok Başarılı	Az Başarılı	Başarısız	Çok Başarısız
--------------	----------	----------------	-----------------------	-------------	-----------	---------------

Ölçeğin ortasındaki dördüncü nokta, varılan yargıya ilişkin kayıtsızlığı ya da kararsızlığı ifade eder. Cevaplayıcı, bu yedi boyuttan birisini işaretleyerek görüşünü ifade eder. Burada kullanılan sözcüklerin veya sıfatların açık olması ve her aralığın birbirinden ayırt edilebilir olması beklenir.

***Endeks Ölçekler:** Mukayeseyi temel alan ölçekler grubundan olduğu kabul edilebilir.

Farklı birimler veya ölçekler halinde elde edilen veriler veya yanıtlar bir tek değere veya skora dönüştürülür. Değişen zaman boyutunu da dikkate alan bu skora da endeks adı verilir. Deneyle veya gözlemlerle elde edilen rasyo ölçekli verilerden endeksler hesaplanabildiği gibi, yanıtlama yoluyla elde edilen tutum ve davranış verileri de endekslere dönüştürülebilir. Bir ülkedeki binlerce çeşit mal ihracatının seyrini ihracat endeksi ile ya da yüzlerce farklı malın fiyat değişmelerini fiyat endeksi ile ölçeriz. Gelir, ücret, üretim, fiyat, ihracat vb. teknik ve ekonomi alanlarındaki verilerin elde edilişi kolay ve doğruya çok yakın olduğu için, ölçek ve ölçme sorunu yaşanmaz. Çünkü hem hesaplanması hem de yorumlanması kolaydır ve sonuçlar tartışma gerektirmez. Bu tür endeksi basit bir fiyat endeksi örneği ile açıklamakta yarar vardır. Kolaylık olması bakımından, ülkede sadece üç çeşit mal bulunsun ve bu malların fiyatları 2005 ve 2010 yıllarında aşağıdaki gibi bir değişime içerisinde olmuş olsun ve her üç malın ekonomideki önemi (ağırlığı) eşit kabul edilsin:

Tablo 7. Hayat Pahalılığının Fiyat Endeksleri Yoluyla Ölçülmesi

Mallar	Fiyatlar 2005	Fiyatlar 2010	Temel yıl skoru (2005=100)	Temel yıla göre 2010 yılı endeksi
Ekmek	1.0 TL/adet	1.5 TL/adet	100.0	150.0
Şeker	2.0 TL/kg	4.0 TL/kg	100.0	200.0
Kumaş	15.0 TL/m	15. TL/m	100.0	100.0
Skor (yüzde) TOPLAMLARI			300.0	450.0
FİYAT ENDEKSİ ORTALAMASI		100.0	150.0	
2005-2010 Döneminde Fiyatlardaki Genel Artış = $150 - 100 = \% 50$				

Bu tablodaki hesaplamada, 2005 yılı temel yıl (başlangıç yılı) kabul edilmiş ve bu yıla ait tüm malların fiyatları ayrı ayrı 100 başlangıç endeksi ile gösterilmiştir. 2010 yılı mal fiyatları, 2005 yılı fiyatlarına ayrı ayrı bölünüp, 100 ile çarpılarak 2010 yılı endeksleri hesaplanmıştır. Örneğin, ekmek için 2010 yılı endeksi = $(1.5 / 1.0)100=150.0$ elde edilmiş olmaktadır. Üç adet mala ait elde edilen 450 toplamı üçe bölünerek, endeks ortalaması 150 olarak bulunmuştur.

Mal veya hizmet fiyatlarındaki genel artış ortalamasına hayat pahalılığı, ya da enflasyon artışı denildiğine göre, 2005-2010 döneminde ülkede hayat pahalılığı, yukarıda verilen teorik verilere göre % 50 artmış demektir. Gerçekte ise, malların önemleri eşit olmadığı için, her mal farklı oranlarda ağırlıklandırılarak tartılı şekilde ele alınır ve sadece üç adet malın değil, yüzlerce adet mal ve hizmetin her hafta ve her ilden fiyatları toplanarak TÜFE (Tüketici Fiyatları Endeksi) elde edilir(Arıkan, 1994 ve tuik.gov.tr/fiyatlar). Kamu yönetimi ve ticaret

hayatı için aylık ve yıllık TÜFE değişimleri daha yaygın olarak kullanılır ve yorumlanır.

Beyana veya gözleme dayalı olarak toplanan verilerden elde edilen tutum ve davranış endeksleri ise, verileri elde etmenin güçlüğü ve gerçeği yansıtmadaki soru işaretleri açısından yukarıdaki örneklerden farklıdırlar. Memnuniyet endeksleri, Yaşam Kalitesi Endeksleri, Rekabet Endeksleri, Bankacılıkta Stres Testleri, McLeans Endeksi vd. bu gruba örnek olarak verilebilir. Bunlardan çok tipik olan üç tür endeks; Memnuniyet Endeksleri, Stres Testleri ve McLeans Endeksi örnek olarak ele alınacaktır.

***Memnuniyet Endeksleri**

Türkiye'deki bireylerin genel mutluluk düzeyine ilişkin algısını, temel yaşam alanlarındaki genel memnuniyetini ve kamu hizmetlerinden memnuniyetini ölçmek ve bunların yıllara göre değişimini takibetmek amacıyla, 2005 yılından beri Yaşam Memnuniyeti başlığı altında başlıca üç kategoride ölçümler yapılmakta ve yayınlanmaktadır. Türkiye genelinde 18 yaş ve yukarısındaki bireyler anket kapsamına alınarak, Likert tipi sorulara alınan yanıtların değerlendirilmesiyle söz konusu endeksler elde edilmektedir. Yanıtların dağılımı yüzde olarak hesaplanmakta ve endeksler elde edilmektedir. Ölçümlenmek istenen söz konusu üç kategori aşağıda kısaca belirtilmiştir (TÜİK, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2009):

- **Genel Mutluluk Düzeyi:** Sevinç, neşe ve tatmin duygularının varlık düzeyi olup, *çok mutlu, mutlu, orta, mutsuz, çok mutsuz* seçenekleri belirtilmiştir.
- **Umut Düzeyi:** Bireylerin ümitvar olma düzeyleri; *Çok umutlu, umutlu, umutlu değil, hiç umutlu değil* seçenekleriyle değerlendirilmektedir.

- **Beklenti Düzeyi:** Bir yıl sonrası için genel olarak hayata ilişkin beklentiler sorulmakta ve *daha iyi olacak, aynı olacak, daha kötü olacak, fikri yok* seçenekleriyle değerlendirmeleri istenmektedir.
- **Kişisel Gelişim Tahmini:** Beş yıl sonra bireylerin kendi kişisel gelişim tahminlerinin nasıl olduğu sorulmakta ve *gelişecek, aynı seviyede kalacak, gerileyecek, fikri yok* seçenekleri sunulmaktadır.

*Bankacılıkta Stres Testleri

Bankacılıkta karar almak ve tarafların tutum ve davranışlarını kestirmek zordur.

Kırılgan olan ve birçok risk ve belirsizlikler taşıyan bankacılık sektöründe, gerek

finans sisteminin yöneticileri ve denetleyicileri için, gerekse mevduat sahipleri ve yatırımcılar için, olan biteni daha iyi anlayabilmek ve ileriye daha sağlıklı tahmin edebilmek için bir kısım ölçümlere ihtiyaç olduğu kuşku götürmez. Stres testleri bu ihtiyaca cevap vermeye yöneliktir.

Etken olan değişkenlere ilişkin bazı varsayımlar kabul edilerek, kayıp ve kazançların hesaplanması amacıyla yapılan projeksiyonlarstres testi adı verilmektedir. Faizlerin, dövizin ve kredilerin hassasiyet durumları dikkate alınarak ve bir takım olası senaryolardan yola çıkılarak analizler yapılır. Reel sektöre, kamu sektörüne ve dış alem sektörüne ilişkin yüzlerce üretim, tüketim, imalat, dış ticaret, iç ve dış borçlar, temerrüde düşen krediler, enflasyon rakamları, TL ve Dolara ilişkin faiz oranları, döviz pariteleri gibi değişkenler kullanılmak suretiyle, stres testini başarıyla geçenler ve geçemeyen ülkeler veya bankalar belirlenmektedir. Faiz riskine, kur riskine ve kredi riskine ilişkin ayrı ayrı testler de yapılmaktadır. Böylece; a) Potansiyel şoklar

karşısında finansal sistemin sağlamlığı değerlendirilmekte, b) Merkez Bankaları ve diğer otoritelerce yoğun şekilde kullanılan veriler ve duyarlılık ölçütleri elde edilmiş olmaktadır(Cihak, 2004 ve Beşe, 2007).

Avrupa Bankacılık Otoritesi (EBA) tarafından stres testi yapılan 90 bankadan 8'inin bu testi geçemediği ortaya çıkmıştır (İştenHaber Bülteni, 19.07.2011). Oysa 2000 Yılı finans krizinden önce bankalar stres testinden hep başarılı çıkmaktaydılar.

***Çalışanlar İçin Stres Ölçekleri**

Kurumlarda çalışan insanlar için stres bir olumsuzluğu, kaygıyı ve memnuniyetsizliği ifade etmektedir. Stresi gerek tanımlamak, gerekse ölçmek kolay bir iş değildir. İnsanın bir ihtiyacının giderilmesini engelleyen, onu tepki vermeye zorlayan, üzüntüye ve huzursuzluğa yol açan durumlara stres adı verilir(Başaran, 1982). Kişiyi hedef alan psikolojik ve fiziksel baskıların yarattığı ve stres adı verilen olguyu ölçmek amacıyla, anket yöntemi çerçevesinde bazı test ölçekleri geliştirilmiştir. Likert tipi sorulan çok sayıda soruya ait yanıtların ortalamaları, standart sapmaları v faktör analizleri yapılarak, hem stresi derecesi, hem de hangi etkenlerin stresin oluşmasında daha ağırlıklı olduğu ortaya konulabilmektedir. Bir fikir vermek amacıyla, strese ilişkin sorulardan örnekler Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Çalışanlar İçin Stres Testi Soruları

ÖNERMELER	Hiç Katılmıyorum=1	Katılmıyorum=2	Fikrim yok=3	Katılmıyorum=4	Tam katılmıyorum=5
Çalışanlar yönetimde hiç dikkate alınmıyor.					
Çalışanların eleştirileri hoş karşılanmıyor.					
Adil olmayan uygulamalarla karşılaşıyorum.					
Kurum içi dayanışma mevcut değil.					
Birbiriyle çelişen taleplerle karşılaşıyorum.					
Kişisel performans ölçümü yapılamıyor.					
Kariyerimi geliştiremiyorum.					
Çok iş yüküm var.					
İşim sosyalleşmeye fırsat vermiyor.					
Kendimi yıpranmış hissediyorum					
Bu iş için yeterli becerilere sahip değilim.					
Mesleğimi yeterince tanıyamadım.					

*McLEANS Endeksi

Üniversitelerin kalite ve beğenilme algısını ölçmeye yönelik olarak geliştirilmiştir. Bu endekse göre bir üniversitenin kalitesi aşağıda verilen altı nitelik yardımıyla toplam 100 puan üzerinden ölçülmektedir:

- Öğrencilere ilişkin veriler (21 puan): Öğrencilerin ortalama giriş puanı, kabul puanının %75 fazlası ile kaydolun öğrenci sayısı,

Eyalet veya il dışından gelen öğrenci sayısı, mezun öğrenci sayısı, milli düzeyde ödül kazanan öğrenci sayısı.

- b. Sınıflara ilişkin veriler (18 puan): Birinci ve ikinci sınıflarda ortalama sınıf büyüklüğü, 3.ve 4. sınıflar ortalama büyüklüğü, birinci sınıfta kadrolu hocalarca okutulan ders oranı.
- c. Fakültelere ilişkin veriler: Doktoralı öğretim üyesi oranı, kendi öğretim üyelerince milli düzeyde kazanılan ödüller, sosyal ve sanat dallarında Kamu kaynaklarından fon sağlama başarısı, tıp ve fen dallarında kamu fonu sağlama başarısı.
- d. Bütçe veya finansmana ilişkin veriler: Bütçenin büyüklüğü ve kaynakları.
- e. Kütüphane verileri: Büyüklüğü, konforu ve kitap sayıları.
- f. Şöhret ve imaj verileri: Üniversitenin şöhret ve bilinirlik durumu.

McLeans indeksi, kaliteyi ölçmede kullanılabilir tüm değişkenleri kapsamamakla beraber, hesaplanması ve kullanılması kolay ve maliyeti az bir endekstir. Ancak çok geniş boyutlu, beklenen cevaplar bilindiği için aynı cevabı alma eğilimi (response effect) yüksek olan bir endekstir. Yayın sayıları, atıf endekslerinde yer alma sayıları, yabancı öğrenci sayısı vb. gibi geleneksel göstergelerin yer almadığını görmekteyiz.

4.1.6. Mukayeseli Olmayan Ölçekler

Mukayese Amaçlı Olmayan Ölçekler: Ölçmede tek bir kavram sorulur. Denekten, bir nesnenin veya olayın değerlendirilmesi istenir. Her nesne diğerlerinden bağımsız ölçeklenir. İnterval veya rasyo ölçekli olurlar. Halen mevcut olan ve bilinen bir standart değerlendirmenin denekler tarafından uygun bulunup bulunmadığı da böylece anlaşılabilir olur.

***Sürekli/Kesiksiz Ölçümleme Tekniği:** Denekler, iki uç değer arasında uygun buldukları bir yeri işaretler. Mukayese amaçlı olmayan ölçekler arasında en basit olanıdır. Kesiksiz düz bir çizgi üzerinde eşit aralıklarla konulan işaretlemeler yardımıyla gerçekleştirilir. Görüş, tutum veya tepkilerin ölçülmesinde kullanılır. Düzenlenmesi kolaydır. Çizgi üzerindeki konumlamalar puanlanarak(numara verilerek) bilgisayar işlemine uygun hale getirilirse, uygulaması daha işlevsel ve kolay hale gelmiş olur. Aksi takdirde, bu tür verilerin analizi güçlük yaratır. Verilen örnekte görüleceği gibi, sürekli ölçümleme üç türde olabilir: Aşağıdaki şemada, ilk sırada, başarısız ile başarılı iki kutup arasındaki mesafe arzu edildiği sayıda bölümlenerek ve istenilen konum işaretlenerek tutum veya görüş belirtilmiş olur. İkinci örnekte ise, iki zıt kutup arası sıfırdan 100'e kadar puanlanarak işaretlenir. Üçüncü de ise, hangi puan aralıklarına hangi niteliğin denk geldiği gösterilir: 20-30 arası başarısız gibi.

Örnek: Firmanın yeni reklamını nasıl bulduğunuzu yukarıda sözü edilen üç türe göre aşağıdaki ıskalada işaretleyiniz?

Başarısız X X X X X X X X X X X Başarılı

Başarısız 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 Başarılı

Çok Başarısız Başarısız Ne İyi Ne Kötü Başarılı Çok Başarılı
0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

***Likert Ölçeği:** Tutum ve davranışları ölçmede en yaygın kullanılan ölçeklerdendir. Olgular bir sıralama içerisinde sunulur. Bu nedenle bu tür ölçeklere, maddelendirilmiş ya da sıralandırılmış ölçekler de denilir. Sıralamanın bir tarafında incelenen olguya ilişkin kabul etme, katılma, destekleme vb. gibi olumlu önerme, diğer tarafında tam tersi olumsuz, red veya katılmama gibi seçenekler yer alır. Bu ölçekte

toplam olarak üç, beş, yedi gibi tek sayıda seçenek sunulur. Bir durumu kabul etme veya katılma derecesi 1'den 5'e kadar işaretlenirse beşli likert veya 1'den 7'ye kadar işaretlenirse yedili likert adı verilir. Üçlü veya dokuzlu likertler de kullanılmaktadır. En yaygın kullanılanı beşli olanıdır. Ölçek sayısı her zaman tekli olur. Ortadaki değer nötr kalma, bilememe ya da cevap vermekten çekinme durumunu yansıtır. Böylece nötr durumun sağında ve solunda bir simetri sağlanmış olur. Genellikle olumsuz durumdan başlanır. KALİTE, ÖNEM, MEMNUNİYET, SIKLIK, DOĞRULUK, vb. gibi sıfatlar, durumlar veya düşüncelerin sıralanmasında likert ölçeği kullanılır. Düzenlenmesi, anlaşılması ve uygulanması kolaydır. Bir tutum sıralaması olduğu için, hatırlayamama veya bilememe gibi durumlar söz konusu değildir. Ancak, her durum için ayrı ayrı ölçeklendiği ve her sorunun cevabı ayrı ayrı analiz edildiği için, oldukça zaman alıcıdır. Ölçekler bir çizgi üzerinde işaretlenir. Sorular 3, 5, 7, 9 gibi çok seçenek içerdiğinden, her seçenek rakamla kodlanarak veri girişi ve analizi kolaylaştırılır. Seçeneklerin kod değerleri ağırlıklı olarak toplanıp, toplam puan üzerinden oranlar, ortalamalar, varyans ve standart sapmalar hesaplanır. Araştırılan probleme ilişkin sorular sorular ve bunların likert tipi düzenlemesi aşağıdaki örneklerde verilmiştir:

SORU: İşyerinizde çalışma koşulları nasıldır?

ÖLÇEK: Çok kötü Kötü Bir şey diyemeyeceğim
 İyi Çok iyi

SORU: çevre sorunlarıyla ilgileniyor musunuz?

ÖLÇEK: Hiç ilgilenmiyorum İlgilenmiyorum
 Arasına ilgileniyorum İlgileniyorum
 Çok ilgileniyorum

SORU: Sizce türkiye’de üniversite reformuna ihtiyaç var mı?

ÖLÇEK: Hem de çok Var Fikrim yok
 Yok Hiç yok

SORU: Sağlık için düzenli yürüyüş yapıyor musunuz?

ÖLÇEK: Hiç yapmıyorum Ara sıra yapıyorum
 Her gün yapıyorum

Likert tipi ölçekler yoluyla elde edilen verilerin nasıl analiz edildiği ve yorumlandığına ilişkin aşağıda uygulamalı bir örnek verilmiştir. “SAĞLIK İÇİN DÜZENLİ YÜRÜYÜŞ YAPIYORMUSUNUZ?” sorusuna rastgele seçilen 80 kişiden 50 kişi hiç yapmadığını, 20 kişi ara sıra yaptığını ve 10 kişi de her gün yürüyüş yaptığını bildirmiş olsun. Bu verilerin tabloya dökümü aşağıdaki gibi olacaktır:

Tablo 9. Likert Tipi Ölçekle Elde Edilen Verilerin Analizi

YANITLAR	KİŞİ SAYISI	YANITIN KODU	PUANI
Hiç yapmıyorum	50	1	50
Ara sıra yapıyorum	20	2	40
Her gün yapıyorum	10	3	30
TOPLAM	80	-	120

Yürüyüş alışkanlığına ilişkin ortalama = x ortalama = $120/80 = 1,5$ düzeyindedir. Hesaplanmaktadır. Kodlarla ifade edilen sağlık için yürüyüş yapma alışkanlığına ilişkin puanların ortalaması 1,5 olduğu için, genel durumun, ara sıra yürüyüş yapmakla hiç yürüyüş yapmamak arasında olduğu anlaşılmaktadır.

Ortalama puan 1'e ne kadar yakınsa, hiç yürüyüş yapmama, ortalama puan 3'e yakınsa her gün yürüyüş alışkanlığı söz konusu olacaktır. Bu Tablonun sütun veya dairesel grafiklerini de çizmek mümkündür. Diğer yandan, beşli, yedili ve sekizli likert ölçekleri için de benzer analizler yapılabilir.

Likert ölçeğinin yaygın kullanılmasına rağmen, fikrim yok, bilmiyorum, vb. nötr seçenekleri işaretleyerek işin kolayına kaçılması gibi durumun gerçekten uzaklaşmaya yol açtığı eleştirisi yapılmaktadır. Soruların olumludan olumsuzza veya tam tersi şekilde sıralanması da bir kısım yanıtlara neden olmaktadır.

Likert ölçeğini kullanarak öğrencilerin Geometri Dersleri için düzenlenen basit bir tutum ölçeği örneği aşağıda verilmiştir.

Likert Tutum Ölçeği, bireylerin bir konudaki davranış puanlarını belirlemeyi sağlayan bir ölçektir. k sayıda sorunun her biri için farklı sayıda seçenekler belirlenir. Seçenekler sıralı biçimde ardışık olarak dizilirler seçenekler dengeli (-2, -1, 0, +1, +2 biçiminde) ya da sıralı sayısal değerlerle puanlandırılır (0, 1, 2, 3, 4, 5).

Tablo 10. Geometri Dersine İlişkin Bir Tutum Ölçeği

DERSE İLİŞKİN ÖNERMELER	Tam Katılmıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
1.Geometri konularını tartışmaktan hoşlanırım.					
2.Geometri konuları benim için sıkıcıdır.					
3.Geometri gerçek hayatta kullanılmayan bir konudur.					
4.Geometri ilgimi çeker.					
5.Geometri benim için zevkli bir konudur.					
6.Geometri konularını severek çalışırım.					
7.Geometriden korkarım.					
8.Geometri ile ilgili ileri düzeyde bilgi edinmek isterim.					
9.Çalışma zamanımın çoğunu geometriye ayırmak isterim.					
10.Geometri konuları zihin gelişimine yardımcı olmaz.					
11.Geometri konularını severim.					
12.Geometri konuları okullarda öğretilirse daha iyi olur.					
13.Geometride öğretilenleri günlük yaşama uygulayabilirim					
14.Geometri konusunda çalışmak içimden gelmez.					
15.Geometri benim için öğrenilmesi zor bir konudur.					
16.Geometri dersinde zaman benim için çabuk geçer.					
17.Geometri konuları benim için eğlencelidir.					

Tüm sorulara verilen cevaplar toplanır. Toplam puan bireyin konu hakkındaki davranış, bilgi, tutum puanıdır. Her birey puanına göre toplam ölçek ölçeği üzerinde bir yerde yer alarak bireyin konu ile ilgili davranış pozisyonu belirlenir (Arıkan, 2013).

Likert tipi ölçeğin avantajları:

- Konu ile ilişkili noktalar dikkate alınır,
- Çeşitli tutum objeleri ve durumlarına uyum sağlar,
- Tutumun ölçülebilen boyutlarından hem yönünü hem derecesini hesaplayabilir,
- Ekonomiktir,
- Güvenilirliği pek çok ölçeğin güvenilirliğinden daha yüksektir (Kaynakça 3).

Tablo 11. Maslach Tükenmişlik Ölçeği

DUYGULARI YAŞAMA SIKLIĞINI ÖLÇMEK İÇİN SORULAN SORULAR	Duyguları Yaşama Sıklığı veya Sayısı 0=Hiçbir zaman 1=Çok nadir 2=Bazen 3=Çoğu zaman 4=Her zaman
1. İşimden soğuduğumu hissediyorum.	
2. İş dönüşü kendimi ruhen tükenmiş hissediyorum.	
3. Sabah kalktığımda bir gün daha bu işi kaldıramayacağımı düşünüyorum.	
4. İşim gereği karşılaştığım insanların ne hissettiğini hemen anlarım.	
5. İşim gereği bazı insanlara sanki insan değilmişler gibi davrandığımı fark ediyorum.	
6. Bütün gün insanlarla uğraşmak benim için gerçekten çok yıpratıcı.	
7. İşim gereği insanların sorunlarına en uygun çözüm yollarını buluyorum.	
8. Yaptığım işten tükendiğimi hissediyorum.	
9. Yaptığım iş sayesinde insanların yaşamına katkıda bulunduğuma inanıyorum.	
10. Bu işin beni giderek katılaştırmasından korkuyorum	
11. Çok şeyler yapabilecek güçteyim.	

12. İşimin beni kısıtladığını hissediyorum.	
13. İşimde çok fazla çalıştığımı hissediyorum.	
14. İşim gereği karşılaştığım insanlara ne olduğu umurumda değil.	
15. Doğrudan doğruya insanlarla çalışmak bende çok fazla stres yapıyor.	
16. İşim gereği karşılaştığım insanlar ile aramda rahat bir hava yaratırım.	
17. İnsanlarla yakın bir çalışmadan sonra kendimi canlanmış hissedirim.	
18. Bu işte birçok kayda değer başarı elde ettim.	
19. Yolun sonuna geldiğimi hissediyorum.	
20. İşimde duygusal sorunlara serinkanlılıkla yaklaşıyorum.	
21. İşimde karşılaştığım insanların bazı problemlerini sanki ben yaratmışım gibi davrandıklarını hissediyorum.	

Likert tipi ölçeğin dezavantajları:

- Farklı cevap ifadeleri aynı toplam puanı üretebilir,
- Tutum değişikliklerini ölçmede daha az duyarlıdır,
- Bireyin iç görüye sahip olması gerekmektedir,
- Bilgilerin tam ve çarpıtmadan verildiği sayılına dayanır.

***Maslach Tükenmişlik Ölçeği:** Tutum ve durum belirleme için geliştirilmiştir. Mukayese amaçlı olmayan likert tipi bir ölçektir. Örneği aşağıda verilmiştir.

***İş Memnuniyet Ölçeği:** Çalışanların iş yerlerinden ve çalışma koşullarından memnun olup olmadıkları veya hangi yönlerden memnun, hangi yönlerden mutlu olmadıkları bu ölçeklerle araştırılmaya çalışılmaktadır.

Tablo 12. İş Memnuniyet Ölçeği

<i>Sayın Katılımcı, aşağıda verilen ifadelere katılma durumuna göre; (1) hiç katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) kısmen katılmıyorum, (4) kısmen katılıyorum, (5) katılıyorum, (6) tamamen katılıyorum seçenekleri arasından seçerek işaretleyiniz.</i>		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
		1	2	3	4	5	6
1	Yaptığım iş karşılığında adil bir ücret aldığımı düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6
2	İşimde yükselme şansım çok düşüktür.	1	2	3	4	5	6
3	Yöneticim yaptığı işte oldukça yeterlidir.	1	2	3	4	5	6
4	İşimin karşılığında bana sağlanan hak ve ödeneklerden memnun değilim.	1	2	3	4	5	6
5	İşimi iyi yaptığım zaman takdir edilmekteyim.	1	2	3	4	5	6
6	İşyerimdeki kurallar işi hakkıyla yapmamı zorlaştırmaktadır.	1	2	3	4	5	6
7	Birlikte çalıştığım insanları seviyorum.	1	2	3	4	5	6
8	Bazen yaptığım işin çok anlamsız olduğunu hissediyorum.	1	2	3	4	5	6
9	İşyerimdeki iletişimin iyi olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6
10	İşyerimde ücret artışları az oluyor.	1	2	3	4	5	6
11	İşini iyi yapana adil bir şekilde yükselme şansı veriliyor.	1	2	3	4	5	6
12	Yöneticim bana karşı adil değildir.	1	2	3	4	5	6
13	İşyerimde verilen hak ve ödenekler diğer pek çok işletmeden kadar iyidir.	1	2	3	4	5	6
14	Yaptığım işten hoşnut olmadığımı düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6
15	İyi bir iş yapmak için harcadığım çabalar nadiren formalite işler tarafından engellenir.	1	2	3	4	5	6
16	Birlikte çalıştığım insanların yetersiz olmasından dolayı işimde daha çok çalışmak zorundayım.	1	2	3	4	5	6

17	İşyerimde yaptığım işlerden hoşlanıyorum.	1	2	3	4	5	6
18	Bu işyerinin hedefleri bana açık ve belirgin gelmiyor.	1	2	3	4	5	6
19	Bana verdikleri ücreti düşündüğümde takdir görmediğimi hissediyorum.	1	2	3	4	5	6
20	Bu işyerindeki insanlar diğer işyerlerindeki kadar hızlı yükselmektedirler.	1	2	3	4	5	6
21	Yöneticim, çalışanlarının hislerine çok az ilgi gösterir.	1	2	3	4	5	6
22	İşyerinde aldığımız hak ve ödenekler adildir.	1	2	3	4	5	6
23	Bu işyerinde çalışanlar çok az ödüllendiriyorlar.	1	2	3	4	5	6
24	İşyerinde yapmam gereken çok iş var.	1	2	3	4	5	6
25	İş arkadaşlarımdan hoşlanıyorum.	1	2	3	4	5	6
26	Çoğu zaman bu işyerinde neler olduğunu bilmediğimi hissediyorum.	1	2	3	4	5	6
27	Yaptığım işten gurur duyuyorum.	1	2	3	4	5	6
28	Ücretimdeki artışlardan memnunum.	1	2	3	4	5	6
29	İşyerinde almamız gerekip de almadığımız ek ödenekler ve haklar var.	1	2	3	4	5	6
30	Yöneticimi seviyorum.	1	2	3	4	5	6
31	Bu işyerinde çok fazla yazışma ve benzeri işlerle uğraşmak zorundayım.	1	2	3	4	5	6
32	Çabalarımın gerektiği kadar ödüllendirildiğini sanmıyorum.	1	2	3	4	5	6
33	Yükselmek için yeterli şansa sahip olduğumu düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6
34	İşyerimde çok fazla çekişme ve kavga var.	1	2	3	4	5	6
35	İşimden hoşlanıyorum.	1	2	3	4	5	6
36	Yapmam gereken işler yeterince açık ve net değildir.	1	2	3	4	5	6

Kaynak: Yelboğa, A. (2009). *Validity and reliability of the Turkish version of the job satisfaction survey (JSS)*. *World Applied Sciences Journal*. 6(8), 1066-1072.

Memnuniyet veya mutsuzluk düzeyleri de, kullanılan likert ölçeği sayesinde saptanabilmektedir. Bu konuda geliştirilmiş çeşitli ölçekler mevcuttur. “Minnesota Job Satisfaction Survey” esas alınarak hazırlanan bu ölçeklerde; işin niteliği, denetim sistemi, yükselme olanakları, çalışma koşulları, iş arkadaşları ve örgütsel ortam ile ilgili hem beklenti düzeyi, hem de beklentinin gerçekleşme düzeyi beşli likert tipi sorularla saptanmakta ve nümerik kodlarla ifade edilen bu ölçümlerin detaylı analizleri de yapılabilmektedir. Tablo 12’de bu tip bir ölçek örneği sunulmuştur.

***Yaşam Memnuniyet Ölçeği:** İnsanların hayatlarından memnun olup olmadıkları çok görecelidir ve bir çok nedene bağlıdır. Çok kısıtlı olanaklarına rağmen, bazıları mutlu olduklarını ifade ederler. Her şeye sahip olduğu halde mutsuz olduklarını söyleyenler de vardır. Mutluluğu hem tanımlamak, hem de ölçmek zordur. İnsanların ihtiyaçları ve istekleri karşılandığı ölçüde mutlu olurlar, aksi durumda mutsuz olmaları doğaldır. İnsanların istekleri bitmez, ihtiyaçlar sonsuzdur. Giderildikçe yenileri ortaya çıkar. Memnuniyetin de bir çok kaynakları ve nedenleri vardır. Kişinin kendi özeli ile ilgili memnuniyet olabileceği gibi, çevreyle bağlantılı olumlu ve olumsuzluklar da olabilir. Bunları ortaya koyan ve memnuniyetin hangi sorularla ölçülebileceğini irdeleyen araştırmalar vardır.

Yaşam memnuniyetini ölçmeye yarayan ve aşağıdaki sorulardan oluşan çok basit bir soru formu örnek olarak alınabilir. Tabloda yer verilen likert tipi sorulara verilen her cevabın kod numaraları dikkate alınarak memnuniyete ilişkin yüzde oranları, ortalamaları ve standart hataları hesaplanabilir. Ayrıca, deneklerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyleri ve yerleşim yerlerine ilişkin çapraz tablolar teşkil edilerek, bu değişkenlere göre memnuniyet düzeyinin değişip değişmediği Ki-kare analiziyle test edilebilir.

Tablo 13. Yaşam Memnuniyet Ölçeği

MEMNUNİYETE İLİŞKİN SORULAR	Çok Memnunum =1	Memnunum =2	Orta =3	Memnun Değilim =4	Hiç Memnun Değilim =5
Genel olarak yaşamınızdan ne kadar memnunsunuz?					
Sağlık durumunuzdan ne kadar memnunsunuz?					
İşinizden ne kadar memnunsunuz?					
Evliliğinizden ne kadar memnunsunuz?					
Ailenizdeki ortamdan memnunmusunuz?					
Arkadaş/dost çevrenizden ne kadar memnunsunuz?					
Eğitim durumunuzdan memnunmusunuz?					
Konutunuzdan ne kadar memnunsunuz?					
Semtinizden ne kadar memnunsunuz?					
Gelir ve kazancınızdan memnunmusunuz?					
Kamu hizmetlerinden ne kadar memnunsunuz?					

***Semantik Farklılık Ölçeği:** Kişilere, kurumlara veya olgulara yönelik anlama farklılığını ölçekler. İki kutuplu ve yedi kademeli bir ölçektir. Sürekli ölçekte olduğu gibi, kutuplarda zıt anlamlı sıfatlar yer alır. Genelde negatif önerme sol başta olur. Otomatik veya alışkanlık haline gelmiş kolaycı işaretlemeyi önlemek için, ya da bu durumun denetimi için karışık düzenleme de yapılabilir. Böylece deneklerin hep sol baştaki şıkları veya sağ baştaki şıkları işaretlemesi bir oranda önlenmiş olur. Kişi, kurum veya ürünlere ilişkin imaj profillerini elde etmeye yarar. Ölçeğin iki zıt kutbunda yaygın olarak kullanılan sıfatlardan bir kısım örnekler aşağıdadır:

KABA	_____	YUMUŞAK
HEYECANLI	_____	SERİNKANLI
DÜZENLİ	_____	DÜZENSİZ
KATI	_____	MÜLAYİM
KARMAŞIK	_____	BASİT
RENKSİZ	_____	RENKLİ
ACEMİ	_____	DENEYİMLİ
AKILCI	_____	DUYGUSAL
PASİF	_____	AKTİF
ÖNEMSİZ	_____	ÖNEMLİ
KÖTÜMSER	_____	İYİMSER
CEZA	_____	ÖDÜL
VERİMSİZ	_____	VERİMLİ
KETUM	_____	DIŞA AÇIK

Yukarıdaki sıfatlarda olduğu gibi, uygun zıt sözcükler seçilerek, kurum, firma, kişi veya ürünler için şema halinde imaj profilleri çizilebilir. Aşağıda A, B ve C gibi üç üniversitenin eğitim kalitesi, kampusun güzelliği ve mezunlarının beklentisi konularında anket yoluyla elde edilen imaj profilleri verilmiştir:

NİTELİK	En olumsuz						En olumlu	NİTELİK
Eğitim kalitesi	A				B		C	Eğitim kalitesi
Kampüs güzelliği		A		B		C		Kampüs güzelliği
Alt yapı kalitesi		A		B		C		Alt yapı kalitesi
Öğrenci Kalitesi			A		B		C	Öğrenci Kalitesi
Mezun beklentisi		A		B		C		Mezun beklentisi

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı gibi, C Üniversitesi tüm nitelikler açısından en olumlu imaja sahiptir. B orta düzeyde, A ise daha düşük profil göstermektedir. Aynı harfli olanlar çizgi ile birleştirilerek daha bir görsellik sağlanabilir.

Semantik anlam farklılığı ölçeği, anlaşılması ve işaretlenmesi kolay olmayan, oldukça kabaca ve subjektif bir değerlendirmedir. Numaralanmadığı veya kodlanmadığı takdirde veri girişi ve analizlere elverişli değildir. Tasnifleri yapmak ve her kelimenin zıt anlamlısını bulmak da güçtür. Nitelikler birbirinden bağımsız değildir. Niteliklere, önemlerine göre ağırlık verilmemektedir. Bu nedenlerle, semantik anlam farklılığı ölçeği, likert ölçeğine göre daha zayıf ve daha az kullanılan bir ölçektir.

***Stapel Ölçek:** Bu ölçekler, semantik anlam farklılığı (SF) ölçeklerinin biraz değişik bir şeklidir. Mukayese amaçlı olmayan ölçeklerdir. İki kutuplu SF ölçeği burada bir tek sıfatla (tek kutupla) ifade edilmektedir. Örneğin, ucuzluk sıfatı (-) ve (+) belirli değerler aralığında ölçeklenmektedir. En yaygın olarak (-3) ile (+3) aralığı kullanılmaktadır. Bu ölçekte sıfır değerine yer verilmemektedir. Çünkü sıfır yokluk ifade ettiği için uygun olmamaktadır. Sıfırın olmayışı, cevaplayan kişinin nötr kalmasını engeller. Örneğin, KALİTE kavramı çerçevesinde (-3) (-2) (-1) (+1) (+2) (+3) ıskala değerlerinden biri işaretlenmektedir. (-3) en kalitesiz durumu, (+3) ise en yüksek kalite değerlemesini göstermektedir. Bu ölçek türünün artıları ve eksileri, SF ölçeğine benzerdir. Ancak, oluşturulması ve uygulaması daha kolaydır, seçenekler daha belirgin ve daha sınırlıdır. Anlama kolaylığı açısından ölçekleme düzeyi yazılır. Aynı firmanın birkaç ürünü tek özellik açısından ölçeklenebileceği gibi, birkaç firma tek özellik açısından ölçeklenebilir. A, B ve C markaları ürün kalitesi bakımından aşağıdaki gibi ölçeklenebilir:

A Markası	B Markası	C Markası
+3	+3	+3
+2	+2	+2
+1	+1	+1
KALİTE	KALİTE	KALİTE
-1	-1	-1
-2	-2	-2
-3	-3	-3

Diğer yandan, bir tek restoranın ölçeklenmesi KALİTE, FİYATLAR ve HİZMET standardı bakımından aşağıdaki gibi yapılabilir:

+3	+3	+3
+2	+2	+2
+1	+1	+1
KALİTE	FİYATLAR	HİZMET
-1	-1	-1
-2	-2	-2
-3	-3	-3

Tablo 14. Mukayeseli Olmayan Başlıca Non-Parametrik Ölçekler

ÖLÇEK TÜRÜ	BAŞLICA ÖZELLİKLERİ	ÖRNEKLER	OLUMLU YÖNLERİ	OLUMSUZ YÖNLERİ
Sürekli dereceleme ölçeği	Kesiksiz bir doğru üzerinde bir yer işaretlemek	Ramazan sahur davuluna tepkileri ölçmek	Düzenlemesi kolay	Bilgi işleme uygun hale gelmez ise puanlama güçtür
Likert ölçeği	Kabul etme veya katılma durumu 1-5 arasında puanlanır	Tutumların ölçülmesi yapılır	Düzenlemesi, uygulanması ve yorumu kolaydır	Zaman alıcıdır
Semantik anlam Farklılığı ölçeği	İki kutuplu olarak ve yedi bölmeli olur	Marka, ürün, firma ve kurum İmajları ölçülür	İnce ve detaylı Bir ölçektir	Her konuda iki yönlü sıfatlar Üretmek güçtür
Stapel ölçek	(-3) ile(+3) arasında tek kutuplu, altı noktalı ölçektir	Tutum ve imajlar ölçümlenir	Düzenlemek ve telefonla uygulamak kolaydır	Bazen karmaşık ve uygulaması güç olabilir

4.1.7. Diğer Ölçekler

Servquel Ölçekler: Hizmeti alan müşterilerin, hizmet kalitesini algılama durumlarını saptamak üzere geliştirilmiş bir ölçektir. Sıralamalı ölçekler grubuna dahildir.

*Servqual Anketi

Satın alınan veya muhatap olunan hizmetin kalitesini ve dolayısıyla hizmetten memnuniyet düzeyini ölçmeye yarayan bir ölçektir. Eğitim veya sağlık kurumları, turizm tesisleri ve benzeri hizmetler sunan tüm kuruluşlar için kullanılması söz konusudur. İyi düzenlenmiş olmak koşuluyla, bu ölçekler kuruluşların hizmet eksikliklerini ve bu alandaki memnuniyetsizlikleri saptamada başarılı olmaktadır. Aşağıda verilen Servqual anket örneğinde, hizmet alınan bir hastane ile mükemmel olarak düşünülen farazi bir hastane mukayesesine dayalı olarak düzenlenen sorular yer almaktadır. İdeale yakın durumlar için 5 kodu, idealden en uzak durular için de 1 kodu işaretlenecek, ara durumlar da buna göre 2, 3 veya 4 kodlarıyla değerlendirilmiş olması istenmektedir. Böyle bir ankette yeter sayıda soru, aşağıdaki gruplamalar haline sorulabilir:

- A. Mükemmelliği yansıtan bir hastanede bulunması gerektiğini düşündüğünüz (**X**) niteliğinin sizce uygunluk düzeyini belirleyiniz: 1.Hiç düşünmüyorum, 2.Düşünmüyorum, 3. Bazen düşünüyorum, 4.Düşünüyorum, 5.Kesinlikle düşünüyorum.
- B. “Yukarıda sözü geçen nitelikler bu hastanede gerçekleşmiştir” yargısına; 1.Hiç katılmıyorum, 2.Katılmıyorum, 3.Az katılıyorum, 4.Katılıyorum, 5.Kesinlikle katılıyorum.
- C. Toplam 100 puanı, hastane hizmetleri ile ilgili olarak aşağıda belirtilen beş özellik arasında sizce bu özelliklerin önem durumuna göre paylaşırınız. Bir denek bu soruyu şöylece cevaplamış olabilir:

◆ Alt yapı ve donanım	20
◆ Hizmetlerin güvenilirliği	15
◆ Hastalara yardımda isteklilik	10
◆ Personelin kalitesi	25
◆ Hastaya verilen değer	30
TOPLAM	100

***Tutum Ölçekleri:** Bireylerin, herhangi bir konuyla ilgili yanıtlarını likert ölçeği gibi ölçeklerle ortaya koymalarıdır. Eşya, olay, durum vb. konularında beğenme, katılma, destekleme vb. gibi sıfatların değişik düzeyleri ile ifade edilir.

***Eğilim Anketleri:** Kişilerin mevcut görüşlerini ve ileriye yönelik tahminlerini ortaya koymak amacıyla düzenlenen anketlerdir. Muhtelif ölçekte sorular içerebilir.

5. Anket Yönteminin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Anketler, kısa zamanda ve oldukça düşük bir maliyetle bilgi elde etmek için kullanılmaktadır. Elde edilen bilginin hata payı, maliyeti, anket sonucunu almak için gereken süre ve elde edilen bilgilerin amaca uygun olması, özel hayatın veya firma gizliliğinin korunması, dönüt oranının (katılımın) yeterliliği, denekler için belirli eğitim düzeyi ve belirli araç-gereç varlığının gerekliliği, uygulamanın kolay olması ve anket kalitesinin ölçülebilmesi anket uygulamalarında gözetilen temel kriterlerdir. Her anket yönteminin kendine özgü artıları ve eksileri bulunmaktadır.

5.1. Anket Yönteminin Avantajları

Anket çalışması zaman alıcı ve mali külfet getiren bir süreç olması ve alanda yapılan hataların telafisinin üç olması nedeniyle, iyi planlanarak

kesin ihtiyaç durumunda başvurulmalıdır. Fayda maliyet mukayesesi yapıldıktan sonra ankete karar verilmelidir. Elde yeterli veri yoksa ve başka da bir alternatif bulunamıyorsa anket çalışmasına girişilir. Anket yönteminin başlıca avantajları aşağıda sıralanmıştır:

- Güncel ve yeni veriler anket yoluyla elde edilebilir.
- Verileri kısa zamanda elde etme imkanı vardır.
- Çok farklı kişilerden çok değişik ve çeşitte veri elde etmek mümkündür.
- Anket yoluyla veri toplamanın maliyeti, diğerlerine göre çoğu zaman daha düşüktür.
- Bazen, ihtiyaç duyulan verileri anket dışında başka yöntemle elde etme olanağı yoktur.
- Anketi, istenilen kapsamda ve ayrıntıda düzenlemek mümkündür.
- Kapalı uçlu soruları yanıtlamak kolaydır.
- Hemen her alanda anket yapmak mümkündür.
- Anketlerde kimlik sorulmadığı ve imza istenmediği için, herkes çekinmeden yanıtlayabilir.
- Yanıtlayanın anonim kalması nedeniyle veya sorularda üçüncü şahıs tekniği ile normalde konuşulmak ya da cevaplanmak istenmeyen hususlar anketlerde ele alınabilir.
- Veri toplamak dışında; promosyon, tanıtım, iletişim vb. amaçlarla da anket yapılabilir.
- Anket, her kesimin anladığı ve genellikle de itibar ettiği bir yöntemdir.
- Kurum içi, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslar arası düzeyde anketler yapılmaktadır.
- Profesyonel anket uygulamaları günümüzde artık, bilimsel kimlik kazanmış ve kurumsallaşmıştır.

5.2. Anket Yönteminin Olumsuz Yönleri

Anket tekniği çok iyi bilinen ve yaygın olarak kullanılan bir yöntem olmasına karşın, bir çok da yetersizlikleri içermektedir. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

*Anket yönteminin başlıca kusuru, taşıdığı hata payı ve sonucunun yanıltma ihtimalidir. Anket yoluyla elde edilen veriler, değişik nedenlerle gerçek kümeyi temsil edici olmayabilir. Ancak, söz konusu hatanın nedenlerini ortaya koymak ve hatayı azaltmak mümkündür.

*Bilimin tüm dallarında anket yapılamaz veya ankete gerek yoktur. Fen bilimleri böyledir.

*Anket sonuçları, deneysel çalışmalar kadar gerçekçi ve inandırıcı olmayabilir.

*Ankete yanıt veren denekler açısından, geçmişte kalmış olayları ve olguları doğru hatırlamak mümkün değildir.

*İncelenen kümeyi tam olarak belirlemek ve birimlerin tümünü kapsama almak mümkün olmayabilir ve örneklemin tüm bireyelerine de erişmek zordur.

*Bireyler her zaman ankete katılmak istemeyebilirler: Cevap alamama veya katılımın düşük düzeyde kalması, anket yönteminde büyük sorundur(Bryman, 2016:170 vd.).

*Anketlerde sadece sorduğunuz sorunun yanıtını alırsınız. Sormayı unuttuğunuz herhangi bir husus eksik kalacak demektir.

*Anketleri bilimsel olarak planlamak ve uygulamak uzmanlık gerektirir.

*Anket sonuçları çoğu zaman istismara ve itirazlara açıktır.

*Sorular herkes tarafından aynı şekilde anlaşılmayabilir.

*Açık uçlu soruları yanıtlamak da, yorumlamak da zordur.

Tablo 15: Anket Yöntemlerinin Başlıca Olumlu ve Olumsuz Yönleri

ANKET YÖNTEMİ	HATA PAYI	DÖNÜT ORANI	ANKETİN MALİYETİ	H A R C A - NAN ZAMAN	DETAYLI B İ L G İ ALMA
Yüzyüze anket	D	Y	Y	Y	Y
Telefonla anket	Y	O	O	O	D
Posta ile anket	Y	D	D	D	O
e- Mail anket	Y	D	D	D	O
Kiosk anket	O	Y	D	D	D
Odak grup görüş.	D	Y	Y	Y	Y
GSP veya uydu a.	O	O	D	D	O

(Yantılara ilişkin değerlendirme: Y=yüksek, O=orta, D=düşük).

6. Sonuç ve Öneriler

Ülkelerin araştırmacılık gücü ve potansiyeli, eğitim düzeyi, mali olanakları, ülkenin bilim ve teknoloji alt yapısı, toplumsal destekle ve ülkenin gelişmişlik derecesiyle yakından ilgilidir. Her ülke bilim ve teknolojiye ilerleme ve öne geçme çabası içerisindeyler. Bilimin gelişmesi ise bilimsel araştırmalar sayesinde mümkün olur. Araştırmayı tasarlamak, gerekli verileri toplayıp bunları analiz etmek, raporlaştırmak ve sunmak şeklindeki araştırma süreci yöntem bilgisi yanında alan bilgisi de gerektirir. Bunları yaparken bilimsel normlara ve etik kurallara uymak, ortaya çıkan sonucun da amaç, kullanılan bilimsel yöntem ve bulgular açısından tutarlı olması beklenir. Bilimsel kriterlere uymayan araştırmaların özgünlüğü ve değeri kuşkuyla karşılanır. Özgün, bilimsel değeri yüksek ve her açıdan yararlı ve katkı sağlayan bir araştırma yapmış olmak ideal olan durumdur. Toplumsal sorunların ve nitel araştırmaların öne çıkması nedeniyle, anket yöntemi

daha bir dikkat çekmeyi hak etmektedir. Bu açıdan, anket formlarında kullanılan ölçeklerin titizlikle geliştirilmesi ve yeter sayıda denekle görüşerek verilerin geçerlilik ve güvenilirliğinin sağlanması, anketin ön testlerinin yapılması, rastgele seçilmiş deneklerle ikinci bir görüşme yapılarak veya anket sorularının bazılarını tekrar sorarak anketin kalitesinin yükseltilmesi önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Arıkan, R.(2011), *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, 2.Baskı, Ankara, Nobel Yayınevi.
- Arıkan, R.(2013), *Anketler ve Anket Soruları*, Ankara, Nobel Yayınevi.
- Bakır, N.O. (2013), Pazarlama Alanında Yapılan Doktora Tezlerinin Kategorik Olarak Değerlendirilmesi (1994-2012), *Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 40,S.1-13.
- Beşe, E. (2007), Finansal Sistem Test Uygulamaları ve Türkiye Örneği, TC Merkez B. Uz. Tezi.
- Bryman, A. (2016), *Social Research Methods*, Fifth Edition, Oxford University Press.
- Büyüköztürk ve Diğ.,(2014), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 18.Baskı, Ankara, Pegem Akademi Y.
- Cihak, M. (2004), *Stress Testing: A Review of Key Concepts*, CNB Int. Research & Policy Note.
- Dawson, C.(2015), *Araştırma Yöntemlerine Giriş* (Çeviri Editörü: Asım Arı), Konya, Eğitim Y.
- Foddy, W.(1993), *Constructing Questions for Interviews and Questionnaires*, Cambridge U. Press.
- Karaca, E. (2010), Ölçme ve Değerlendirmede Temel Kavramlar, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*: Ed. Gömleksiz ve Erkan, 2. Baskı, Ankara, Nobel Yayınevi.
- Karadağ, E. (2010), Eğitim Bilimleri Doktora Tezlerinde Kullanılan Araştırma Modelleri: Nitelik Düzeyleri ve Analitik Hata Tipleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Cilt 16, Sayı 1, Sayfa 49-71.
- Limor, Y.H.,(2006), Gazetecilik ve Ek İş: Uluslararası 242 Etik İlkenin Karşılaştırılması, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 23, S.151-160.
- Sayım, F.(2015), *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Tez Yazım Yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Sekaran, U.(2003), *Research Methods for Business*, Fourth Edition, John Wiley&Sons.

Selim, S.(2004),Türkiye’de Bireysel Mutluluk Kaynağı Olan Değerler Üzerine Bir Analiz, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3),345-358).

TÜİK, (2014a), Soru Formu Nasıl Hazırlanır? , Ankara, Türkiye İst. Kurumu, Y.No:4145.

TÜİK,(2014 b), Kaliteli Bir Araştırmanın El Kitabı, Ankara, Türkiye İst. Kurumu, Y.No:4150.

Yelboğa, A.(2009), Validity and Reliability of the Turkish Version of the Job Satisfaction Survey(JSS), *World Applied Sciences Journal*, 6(8),1066-1072.

www.halic.edu.tr

www.yok.gov.tr/tezler

Türk Töresinde Askerliğin Yeri ve Türkiye’de Askerliğe Bakış Açısında Meydana Gelen Değişmeler

Nagihan ÇETİN

nagihan-cetin@hotmail.com

Özet

Türk töresinde askerlik sadece yetişkin erkeklere özgü bir değer değildir. Türk töresinde millet, ordu millet diye tanımlanmaktadır ve yetişkin erkeklerle birlikte kadın ve çocuklar da gerekli durumlarda asker olarak kabul edilmektedir. Asya Hun Devletine kadar Türklerde düzenli ordunun olmadığı, bir savaş ya da tehlike anında tüm milletin asker olarak savunmayla yükümlü olduğu bilinmektedir. Toplum içerisindeki iş bölümü ve değişen şartların etkisiyle zamanla askerlik çoğunlukla erkeklere özgü bir statü haline gelmiştir. Zorunlu askerlik uygulaması ile devletler savaşa hazır insan bulundurmaya, milli bilinci askerlik vasıtasıyla bireylere aşımak gibi işlevlerle özellikle erkek vatandaşları dönemlere göre değişen sürelerde askere almaya başlamıştır. Kültürel açıdan bakıldığında askerlik erkeğin sünnet olayından sonraki erginlenme olayıdır. Türk kültüründe askerlik yapmanın adamdan sayılmaması ya da askerliğini yapmayana kız verilmemesi gibi uygulamalar askerliğin bir erginlenme süreci olarak kabul edildiğinin göstergeleridir. Günümüzde Türkiye’de askerlik konusunda farklı görüşler dile getirilmektedir. Bir kesim, askerliğin kutsal olduğunu ve her erkeğin askerlik yapması gerektiğini düşünürken bir diğer kesim mecburi askerliğin insan haklarına aykırı olduğunu ve askerlik yapıp yapmamanın kişinin kendisinin karar vermesi gereken bir durum olduğunu savunmaktadır. Diğer taraftan belirli bir ücret karşılığında askerliğini bedelli asker olarak yapanların sayısı hiç de az değildir. Bu makale Türk töresinde askerliğin yerinin tespit edilmesi ve sonrasında Türkiye’de askerliğe bakış açısında zaman içerisinde meydana gelen değişmeler ve bu değişmelerin sebepleri üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: Türk kültürü, töre, askerlik, insan hakları

The Importance of Military Service in Turkish Custom and Changes That Took Place on the Perspective Towards Military Service in Turkey

Abstract

Military service is not a male-specific value in Turkish custom. Turkish nation is defined as an “army-nation” and, when necessary, women and children are also considered as soldiers as well as adult males. It is known that there was not a regular army in Turks until Asia Hun Empire and that all members of the nation were responsible to defend their country as soldiers in case of warfare or danger. Military service became a male-specific status over time with the impact of division of labor and changing conditions in society. With compulsory military service, nations started to enroll people in the military service in the changing periods with the functions such as having people ready for warfare and inducing the national conscious to individual by means of military service duty. From the cultural perspective, military service is another initiation event after circumcision. We can understand that the military service is an initiation process in Turkish culture because men who have not done military service is not regarded to be real men and they are not given a girl in marriage. Nowadays, various views regarding military service are uttered in Turkey. Some people think that military service is a sacred duty and that every male should do military service whereas others think that the compulsory military service is against human rights and it is up to person to decide whether to do his military service or not. On the other hand, there are numerous people who did their military service within short period or people who did their military service through payment. This paper is related to identifying the importance of military service in Turkish custom and to the changes that took place in the perspective towards military service in Turkey and to the reasons of such changes.

Keywords: Turkish Culture, custom, military service, human rights

1. Giriş

Askerlik konusu, farklı gerekçe ve şekillerde de olsa Türkiye'nin gündeminde sıklıkla yer alan bir konudur. Bu konuda Türkiye'de zamanla farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Askerliğin Türk milletinin karakteristik bir özelliği olduğunu düşünenlerin yanında, zorunlu

askerlik hizmetinin ulus devlet anlayışının bir uzantısı olduğunu düşünenler ve askerliğin mecburi bir hizmet olmaması gerektiği, bireylerin imkân ve tercihleri doğrultusunda askerlik hizmetini farklı şekillerde yerine getirmesinin uygun olacağı yönünde fikir beyan edenler de bulunmaktadır. Bu çalışma da Türk töresinde askerliğin yeri üzerine genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra; Türkiye’deki askerlikle ilgili görüşler ortaya konularak bu görüşlerden hareketle askerliğe bakış açısında meydana gelen değişimler incelenecektir. Çalışma kapsamında ilk olarak Türk töresinde askerliğin ne olduğu üzerinde durulacak, sonrasında askerliğin işlevleri dikkate alınacaktır. Çalışmanın devamında mecburi askerlik, uzun dönem-kısa dönem askerlik, ücretli askerlik, vicdani red ve profesyonel askerlik kavramları doğrultusunda Türkiye’deki askerliğe bakış açısında meydana gelen değişimler bir silsile halinde incelenecektir. Çalışmanın amacı, askerlik hizmetinin de insan için olduğunu, değişen bağlamlara dayalı olarak bu hizmetin yerine getirilmesinde değişikliklere gidilebildiğini Türkiye özelinde ardı sıra yapılan değişiklikler ile görünür kılmaktır.

2. Türk Töresinde Askerliğin Yeri

Bu çalışma çerçevesinde töreden kasıt Ziya Gökalp’in adlandırmasına uygun olarak Türk töresidir. Türk Töresi, Türk dünyasının genelinde hâkim olan, devletin yönetiminde ve toplumsal hayatın düzeninde uygulanması zorunlu olan, geçerli olduğu toplumun tamamının uymakla yükümlü olduğu, uyulmadığında toplum ve otorite tarafından çeşitli yaptırımlar uygulanan, zamana göre bazı değişikliklerin yaşandığı kurallar bütünüdür. Eski Türk devletlerinin temelinde kağanın yetkilerini, kağanın halka karşı olan görevlerini, halkın sorumluluklarını belirleyen kuralların tümüne “töre” adı verilmektedir. Kağan devletin başına geçince devleti tanrı adına (Tanrıdan aldığı kut ile) töreye uygun olarak yönetmek zorundadır ve kağan da tüm halk da töreye uygun hareket etmek mecburiyetindedir.

Türk töresi hem yöneticiye hem de yönetilenlere birtakım haklar verirken görevler de yüklemektedir ve bu görevlere uyulmadığı takdirde en basit yaptırım olarak görebileceğimiz kınamaktan en ağır yaptırım olarak kabul edilen idama varıncaya kadar çeşitli cezaların tatbikini de ön görmektedir.

Örneğin Türk töresinde bağlı olunan topluluğa, devlete bağlılık ahlakın vazgeçilmez bir kuralıdır. “Eski Türklerde hiçbir Türk, kendi ili, yani milleti için, hayatını ve en sevgili şeylerini esirgemezdi” (Gökalp, 2005:146).

Törede oldukça önemli bir yere sahip olan vatan sevgisini göstermenin toplum tarafından bireyden beklenen en bariz yollarının başında askerlik gelmektedir. Tarihi kaynaklardan günümüze yerli ve yabancı kaynaklara baktığımızda Türk milletinin en belirgin özelliklerinden biri olarak askerlik özelliğini görmekteyiz. Türk milletinin ordu-millet, asker-millet olarak tanımlandığı çalışmaların sayısı hiç de az değildir. Son yıllara kadar Türkler için askerliğin önemi tartışmaya açık bir konu bile değildir. Türk milleti ve askerlik söz konusu olduğunda “askerliğin bir vatan borcu, namus borcu olduğu, her Türk’ün asker olarak doğduğu, askerlik yapmayan erkeğin adam sayılmadığı, sayılamayacağı” gibi ifadeler pek çok ağızdan sıklıkla dile getirilen söylemler olmuştur. Elbette ki bu durum sebepsiz değildir. Türk kültürüne baktığımızda Türklerin yaşam şeklinde bozkır hayat şartlarının etkisiyle askeri gücün önemli olduğu, Türklerin gittikleri yerleri yurt edinebilmek ve hali hazırdaki yurtlarını korumak için savaşmak zorunda kaldıkları bir gerçektir. Haliyle mevcut yaşam koşullarının etkisiyle Türklerin savaşçı özellikleri gelişmiş ve ordu düzeninden savaş aletlerine, askerliğin önemli unsurlarından olan pek çok alanda yenilikler yapmışlardır.

Türkler ve askerlik üzerine yapılmış birtakım çalışmalarda Türk milletine ordu-millet denmesinin bir mit olduğu vurgulanmaktadır. Bu

vurgu yapılırken mitler doğruluk payı ve geçerliliği olmayan bilgilermiş gibi bir izlenim uyandırılmaktadır. Hâlbuki mitler, toplumların inanç kökleridir ve toplumların hayat tarzlarından, dünya görüşlerinden derin izler taşıyan kültürel unsurlardır. Elbette ki gerek Cumhuriyet öncesi Türk devletlerinin bazılarında gerekse Osmanlının son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Fransız Devrimiyle başlayan milliyetçi düşünceler sonucu ulus inşasında askerliğin bir vatandaşlık borcu olduğu izlenimi siyasi yollardan bilinçli bir şekilde canlı tutulmaya çalışılmıştır. Fakat tüm bunlar Türklerin askeri konulardaki başarısının kurgu olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Türk töresinde askerlik vatana, vatandan ziyade cihan hâkimiyeti mefkûresi doğrultusunda dünyaya adaleti yaymak adına tanrıya ödenen bir borçtur.

Bu görüşün bir uzantısı olarak günümüzde de vatana ihanet eden kişi toplum tarafından affedilmez, bu kişilerin ahlak, şeref sahibi olmadıkları düşünülür ve toplum elinden geldiğince bu kişilere ayıplamak, kınamak, dışlamak gibi yaptırımlar uygular. Hatta töreye göre vatani koruma işi olan askerlik vatan, namus borcudur ve askerden kaçmak ahlaksızlıktır. Bazı yörelerdeki “bizde askerliğini yapmamış erkeğe kız dahi verilmez” şeklindeki söz vatani korumayan insanların ahlaki olarak değersiz kabul edildiğinin bir göstergesidir.

Türk töresinde ahlak kuralları bünyesinde vatana bağlılık dışında önemli olan bir diğer konu da namustur. Namus hem ahlakın bir parçası hem de törenin birebir ilişkili olduğu kavramlardan biridir ki namus hem törenin bir dayanağı, hem de törenin, kurallarının uygulanması gereken önemli bir alanıdır.

Namusun ne olduğu ve töreyle ilişkisi üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır; fakat bu çalışmalarda namus konusunda cinsiyete göre bir ayırım yapıldığı gözlenmektedir. “Namus, daha çok kadın cinselliği etrafında şekillenir ve cinsel davranışlar ile ilgili gelenek ve göreneklerden kaynaklanmaktadır. Namusun başlıca kuralı,

kadının cinsel saflığını koruması olarak görülmektedir. Kadının cinsel saflığından hem kadın hem de onu himayesi altında bulunduran erkek sorumlu tutulmaktadır” (İlköz 2007: 15). Bu tanımlamalarda namusun temelinde kadın olduğu ve erkeğin de ancak kendi annesi, kız kardeşi, karısı ve ya kızı gibi kendisiyle yakınlığı bulunan kadınların namusunu koruyarak namuslu olabileceği vurgulanmaktadır. Yani erkek, kadının namusunu koruduğu sürece namusludur. Bununla birlikte erkek başka kadınların namusuna el uzatmamakla da namusunu korur. Hâlbuki Türk töresinde erkeğin namusu olarak değerlendirilen at, silah gibi pek çok unsur vardır. Konumuz açısından baktığımızda askerliğin de bir namus borcu olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

Aslında nasıl ki Türk töresi namusu sadece kadına bağlı bir değer olarak ele almıyorsa, aynı doğrultuda kendi namusunu koruma görevini de kadının kendisine vermektedir. Eski Türk devletlerinde kadınların da erkekler gibi savaşçı olduğu, Osmanlı döneminde padişahın eşlerinden kızlarına kadar kadınların hançer taşıyarak gerekli durumlarda kendilerini korumaları gerektiği bilinmektedir. Bir anekdotta ise Atatürk’ün Dersim olaylarında görev yapan Sabiha Gökçen’e kendi silahını vererek, eğer operasyon başarısız olursa isyancıların eline geçmesinden gerekeni yaparak kendisini korumasını söylemesi anlatılmaktadır (Gökçen, 1981: 107) ve burada da Türk töresine uygun olarak kadından kendi namusunu kendisinin koruması beklenmektedir.

Türk töresi açısından asker olmak, aynı zamanda vatan için ölmeyi göze almak anlamına da gelmektedir. Türkiye’de bireye kazandırdığı toplumsal statü bakımından şehitlik ve gazilik, askerlikten ayrı düşünülemeyen kavramlardır. Şehitliğin dayanağı Kur’an-ı Kerim’deki Bakara Suresinin 154. Ayetidir. Ayet “Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Bilakis onlar diridirler, lakin siz anlayamazsınız.” şeklindedir ve Türk milleti bu ayet üzere askeri görevini yaparken ölenlerin şehit olduğuna ve ölmediklerine inanmaktadır.

3. Türk Kültüründe Genel Hatlarıyla Askerliğin İşlevleri

-Ülkenin savunmasına hazır güç bulundurmak.

-Bireylerin askerlik yaparak vatani hizmetlerini yerine getirmelerini, vatana borçlarını ödemelerini sağlamak. Türk töresinde vatan sevgisinin önemli olduğu bir gerçektir. “Vatan sevgisi imandandır”, “Söz konusu vatansa gerisi teferruattır”, “Şehitler ölmez vatan bölünmez”, “Vatan sağolsun” sözlerinin toplum hafızasında yer etmesi, neredeyse her şehit cenazesinde yinelenerek milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı işlevler yüklenerek kullanılması bundandır.

-Bireylere milli değerlerin aktarımını sağlamak. Günümüzde Türkiye’de zorunlu askerlik uygulaması vardır ve bu askerliğin bir kısmı askere alınan gençlerin eğitimi ile geçmektedir. Bu eğitimlerde vatan, bayrak gibi milli değerler vurgulanarak gençlerde milli bilincin oluşması amaçlanmakta ve devlet tarafından korunması istenen değerler ön plana çıkarılmaktadır.

-Ergenlik döneminden çıkmış bireyleri disiplin altına alarak eğitmek. Ergin, olmuş, yetişmiş, kemale ermiş şeklinde tanımlanabilirken; erginlenme toplumda ergin kabul edilmek için bir geçiş sürecidir. Türk toplumunda erkek çocuklar için sünnet ve askerlik birer erginlenme dönemleridir. Sünnet sonrası “artık erkek oldun” denilen çocuk, askere gidip geldikten sonra ise “adam” olabilmektedir. Genç bundan sonraki hayatında daimi bir iş arayışına girişebilir, evliliğe daha ciddi yaklaşabilir. Yani bireysel olarak ileriki hayatında yapacağı bir takım işler için askerlikten sonrası için planlar yapması söz konusudur. (Bu planları ekseriyetle asker ocağında şafak beklerken yapmaktadır.) Bu durum kent hayatında ve günümüzde daha sıkça karşılaşılan bir yaklaşımdır. Çünkü kırsalda ve geçmiş dönemlerde evlilik başta olmak üzere bir takım gelecek planları için askerlik bir engel olarak görülmemekle birlikte, kimi yörelerde askerden dönememe ihtimaline

karşı askere gitmeden önce evlenip soyunun devam etmesi de önemsenmektedir” (Mormenekşe, 2007: 23).

4. Türkiye’de Askerliğe Bakış Açısında Meydana Gelen Değişmeler

Türkiye’de askerlikle ilgili en belirgin aynı zamanda tartışmalı uygulama, zorunlu askerlik uygulamasıdır. Zorunlu askerlik, bazı ülkelerde, ülke kanunlarına göre belli bir yaşa gelen erkek (ve bazen kadınların) yükümlü oldukları, süresi kanunlarla belirlenen devlet hizmeti olarak tanımlanabilir.

Bugünkü anlamıyla zorunlu askerlik uygulamasının kökleri Fransız Devrimi’ne dayandırılmaktadır ve zorunlu askerlik uygulaması ile vatandaşlık arasında bir bağ kurulmaktadır. “Modern zorunlu askere alma sistemi, 1789 Fransız Devrimi’nden sonra ortaya çıkan ulus-devlet kavramıyla paralel biçimde gelişmiştir. Zorunlu askere alma, askerlik tarihinde yeni bir anlam kazanmıştır. Fransız Devrimi’nden sonraki yüzyılda askerlik hizmeti Fransız erkekleri açısından vatandaşlığın sembolik bir parçası haline gelmiştir. Zorunlu askere alma, ulusu korumanın yanı sıra ulus inşası sürecinde de önemli sayılmıştır. Asker olmak daha önceleri sadece soylulara ait bir ödevken, Devrim’den sonra bu ödev tüm erkek vatandaşları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu durum, halkın ordusunu (kitlesele bir ordu) yaratmıştır. (Çınar, 2014: 29).

Zorunlu askerlik uygulamasının olduğu Azerbaycan, Rusya, Norveç gibi ülkeler gibi Türkiye’de de ülkenin güvenliğini sağlamak adına savunma gücü oluşturmak gibi amaçlarla birlikte ulus devlet inşası sürecinde zorunlu askerlik uygulamasına başvurulmuştur. Fakat bu uygulamanın yasal temelleri konusunda hukukçular arasında farklı görüşler ve yasalar arasında çelişkiler mevcuttur.

Örneğin anayasa mahkemesi eski raportörü Osman Can'ın belirttiğine göre “Anayasanın sistematüğinden ve amaçsal yorumundan zorunlu askerlik hizmetinin anayasal bir gereklilik olduğu sonucunun hiçbir biçimde çıkarılamayacağı sonucuna ulaşmaktayız. Çünkü, Anayasa'nın 72. Maddesi'nin zorunlu kıldığı tek kategori “vatan hizmeti”dir. Ancak bu vatan hizmetinin nasıl anlaşılması gerektiği madde içinde bize açıklanmaktadır. Hizmetin yerine getirilmesinin biçimleri alternatifli olarak sıralanmaktadır:

1. Silahlı kuvvetlerde ya da
2. kamu kesiminde yerine getirme,
3. veya getirilmiş sayılma.

Bu üçlü ayrım ne anlama gelmektedir? Silahlı kuvvetlerde vatan hizmetinin yerine getirilmesinin, anayasanın öngördüğü tek yol olmadığını göstermektedir. Bunun da ötesinde insanlara alternatif tanımamanın anayasanın lafzına da aykırı olduğunu göstermektedir. Vatan hizmeti alternatifli olarak öngörülen bir hizmettir, bu tartışmasızdır (Can, 2008: 302-303). Bununla birlikte “zorunlu askerlik, anayasal bir direktif olmadığı gibi, askerliği zorunlu olmaktan çıkarmak için anayasa değişikliğine gitmeye gerek yoktur” (Can, 2008: 304).

Diğer taraftan zorunlu askerlik, “Türkiye Cumhuriyeti tebaası olan her erkek, işbu kanun mucıbince askerlik yaprnağa mecburdur düzenlemesini getiren 1111 sayılı Askerlik Yasası'nın (AY) I. Maddesi ile yasalardaki ifadesini bulmaktadır. Askeri Ceza Yasası'nın (ACY) 45. Maddesi de, kişilerin dini ya da vicdani nedenlerle askerlikten kaçamayacaklarını ve verilecek bir cezanın bu nedenle ortadan kalkmayacağını düzenleyerek bu yükümlülüğü mutlaklaştırmıştır” (Üçpınar, 2008: 316).

Türkiye'de zorunlu askerlik uygulamasında zamanla bireylerin, toplumun ve devletin ihtiyaçları doğrultusunda esneklikler oluşmaya

başlamıştır. Zorunlu askerlik uygulaması Türkiye vatandaşı olan ve muafiyet şartlarını taşımayan tüm erkek bireyleri kapsayan bir çatı olarak kalmış ve bunun altında kısa dönem- uzun dönem askerlik ve bedelli askerlik uygulamalarına yer verilmiştir. Kısa dönem askerlik kısaca en az dört yıl üniversite düzeyinde eğitim alan erkeklerin normal askerlik süresinin yarısı kadar askerlik yapmasıyken bedelli askerlik, Türkiye’de Osmanlı döneminden bu yana aralıklarla zorunlu askerliğe alternatif olarak süre kısalması karşılığı nakit bedel ödenmesi mantığına dayanan bir uygulamadır. Uygulamanın dayandırıldığı gerekçeler ordunun ve devletin maddi ihtiyaçları ve bireylerin işlerini kaybetmemeleridir. Uygulamanın Anayasa Mahkemesi tarafından eşitlik ilkesini ihlal etmediğine karar kılınmıştır.

Bugün için Türkiye’de kısa dönem askerlik yapmak için üniversite eğitimi alan bireylerin sayısı hiç de az değildir. Üniversite eğitimi almak bir meslek edinmenin, kendini geliştirmenin yanında bir bakıma zorunlu askerlik süresini azaltmak için kullanılan bir araç durumuna da gelmiştir.

Kaynaklara göre Osmanlı Devletinden beri zaman zaman uygulanan bedelli askerlik ise gündeme geldiği hemen hemen her dönemde tartışma konusu olmaktadır. Toplumun bir kesimi bedelli askerliğin eşitlik ilkesine aykırı olmadığını, insanların imkânları ölçüsünde bu yolu seçebileceklerini savunurken, diğer bir kesimi zengin ile fakir arasında ayrıma sebep olduğunu belirterek bu uygulamaya karşı çıkmaktadır.

Türkiye’de askerlik hakkında bu konuların dışında bir de vicdani red meselesi vardır. Vicdanî ret (VR), en basit haliyle, bir bireyin politik görüşleri, ahlaki değerleri veya dinsel inançları doğrultusunda zorunlu askerliği reddetmesidir.

Türkiye’de vicdani red denildiği zaman başlarda toplumun büyük bir kesimi tarafından erkeklerin askerlikten korkması, bu sebeple askerliği

reddetmesi anlaşılmaktaydı. Zamanla bunun oldukça sığ bir görüş olduğu ortaya çıktı. Vicdani reddin korkmak dışında birçok sebebi vardır ve kökleri hiç de yakın zamanlara dayanmamaktadır.

“Vicdani red, bilinen ilk vicdani redcinin dinden kaynaklı pasifizmi yüzünden idam edildiği 3. yüzyıldan bu yana çok yol kat etmiştir; günümüzde, uluslararası ve ulusal mekanizmalar dini, etik, manevi, felsefi, insancıl veya benzeri kanaatlerle, yani sadece dini sebeplerle olabildiği gibi din dışı sebeplerle de vicdani reddi kabul etmeye başlamıştır” (Çınar, 2014: 23).

Dini inançlar dışında bireylerin vicdani redçi olmalarının pek çok sebebi bulunmaktadır. Dini sebepler dışında “en çok karşılaşılan ret sebepleri olarak şunlar görülmektedir:

- Düşman olsa dahi insan öldürmeye karşı olmak,
- Ast-üst ilişkisi içerisindeki yapılanmalarda yer almayı ahlâki bulmamak,
- Güncel sorunlardan dolayı o ülkenin silahlı birliğinde bulunmayı ideolojik ve dini inanca aykırı bulmak.

Vicdani redçilerin hepsi askerlik hizmetini tamamen reddetmemektedirler. Bu durum vicdani redçileri sınıflara ayırma ihtiyacını doğurmaktadır. Vicdani redçiler “Total, alternatifçi, silahsız askerlik hizmetini savunan ve seçici vicdani redçiler” (Çınar, 2014: 38) olarak kategorize edilebilir. “Total” vicdani redçi hem silahlı hem de silahsız askerlik hizmetinde bulunmayı reddederken, alternatif sivil hizmet seçeneğini de kabul etmemektedir; oysa “alternatifçi” redçi silahlı veya silahsız askerlik hizmetinde bulunmayı reddetmekle birlikte, alternatif sivil hizmete karşı ayak dirememektedir. Bir kısım araştırmacılar seçici vicdani red hakkının tanınmasının aslında ordunun maneviyatını kaybetmesine yol açmadan, idari verimliliğini arttırdığını öne sürmektedirler. Askeri emirlere uygun hareket

etmeyecek vicdani redçilerin ayıklanmasının ordunun yararına olduğunu savunmaktadırlar. (Çınar, 2014: 51)

Her ne kadar vicdani reddin tarihi çok eski zamanlara dayanıyor olsa da bireylere bunun bir hak olarak verilmesi oldukça yenidir. “Vicdani ret düşüncesi geniş anlamda ilk olarak 19. yüzyılda ortaya atılmış, 20. yüzyılın başlarında I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı sırasında taraftar bulmuştur. Vicdani ret hakkı, günümüzde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu tarafından temel insani hak olarak kabul edilmiştir. Türkiye’de ise vicdani red bir hak olarak tanımlanmamaktadır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan her erkek muafiyet koşullarını sağlamıyorsa askerlik görevini yerine getirmekle yükümlüdür. Türk kültürü içerisinde düşünüldüğünde bir erkeğin mazeretsiz yere askerlik yapmaması kabul edilebilir bir tutum değildir. Kaldı ki her ülkenin kültürü gibi tarihi de, komşu devletlerle ilişkileri de ve bunların neticesinde askeri güce ihtiyaçları da farklıdır. Bu yüzden de Türkiye’de vicdani red, diğer ülkelere göre çok geç bir tarihte, 1990 ve sonrasında gündeme gelmiştir ve bu tarihten 2016 yılına kadar vicdani redçi olduğunu açıklayanların sayısı 367’dir” (Şahmaran, 2014).

Askerlik konusundaki bir diğer konu ise profesyonel askerlik uygulamasıdır. Profesyonel askerlik, isteyen bireylerin askerliği meslek olarak seçmeleri ve maaş karşılığında askerlik yapmalarıdır. Türkiye’de askerlik konusunda gerek askerlik sürelerinin kısaltılması, gerek bedelli askerlik uygulamaları ile ordunun profesyonel askerliğe doğru geçişi süreci hazırlanmaktadır. Askerlik hâlâ erkek vatandaşlar için bir mecburi hizmettir; ama süresinde ve yerine getiriliş biçimlerinde değişik uygulamalara geçilerek profesyonel askerliğe geçiş hızlandırılmaktadır.

5. Sonuç

Türk kültüründe halk hukukunun temelini oluşturan Türk töresinde askerliğin yeri büyüktür. Askerlik bireylerin hem vatana, millete hem de tanrıya borçlarını ödemelerinin bir aracı olarak görülmektedir. Pek çok devlet gibi Türk devletleri de askerliğin işlevlerinden faydalanmaktadır.

Türk töresinde önemli bir yere sahip olan askerliğe bakış açısında içerisinde bulunulan zamanın şartlarına göre değişimler olmaktadır. Türkiye örneğinden baktığımızda askerliğin vatan sevgisiyle eş olarak kabul edilmesi görüşünün zayıfladığı görülmektedir. Pekâlâ, vatanını seven pek çok insan da askerliğin gereksiz uzunlukta olduğunu düşünmektedir. Kanunlar yoluyla askerlik süresinin her geçen gün kısılması da bu düşüncelerin devlet tarafından da kabul edildiğini göstermektedir. Kaldı ki artık toplum içerisinde askerliğini kısa dönem yapanlara ya da bedelli olarak yapmak isteyenlere çok da sert tepkiler gösterilmemektedir. Askerliğini bedelli olarak yapanların aslında Türk kültüründen uzak insanlar olmadığı, vatani hizmetten kaçmadıkları, imkânları ölçüsünde böyle bir haktan yararlandıkları görülmüştür ve zamanla toplum içerisinde bu durum yadırganmamaya başlamıştır. Hatta zorunlu askerliğin getirilerinin yanında götürülerinin de olduğu bu yüzden de ordunun tamamen profesyonel askerliğe geçmesi gerektiği de dile getirilmektedir. Değişimin bir diğer boyutu olarak da zorunlu askerliği reddedenlerin sayısının da giderek artmasıdır.

Türkiye’de vicdani red konusunda redçileri tatmin edecek somut bir çalışma yapılmamaktadır. Türkiye bu noktada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarını da tanımayarak kendisinin vicdani redçi olduğunu açıklayan bireyleri ya askeri cezalarla birlikte askerlik hizmetini yapmak ya da bu insanları asker kaçağı olarak yaşamak durumunda bırakmaktadır.

Genel olarak bu duruma sebep olarak mevcut anayasa, Türk kültürünün yapısı, zorunlu askerliğin bir vatandaşlık görevi olduğu ileri sürülmektedir. Oysaki kültürün değişkenliği göz önüne alındığında, toplumun yapısının her geçen gün değiştiği, dönüştüğü düşünüldüğünde vicdani reddin/vicdani redçilerin yokmuş gibi kabul edilmesinden önce bunun bir gerçek olduğu dikkate alınarak çözümler bulunmaya çalışılması bir çıkar yol olacaktır. Belki zorunlu hizmetin olduğu bir ülkede total redçilik eşitlik ilkesine aykırı olarak görülebilir; fakat zaman içerisinde en azından alternatif hizmetlerin bir seçenek olarak sunulması şartları biraz daha yumuşatarak toplumun bunu kabullenmesini bir nebze olsun kolaylaştıracaktır. Önemli olan değişimlerin üstten alta yayılma şeklinde değil de tabandan üste yayılma şeklinde olmasıdır. Nasıl ki askerlik süresinde toplumun talepleri doğrultusunda bir kısaltmaya gidiliyorsa bu konuda da zamanla yeni düzenlemelere gidilebilir.

Kaldı ki 2015 yılında yaşanan olaylar neticesinde Türkiye’de askeri kurumların yapısında ve işlevlerinde istendiği takdirde değişikliklere gidilebildiği görülmüştür. Her ne kadar bu olaylar Türk milletinin gözünde askerin ve askerliğin değerini somut bir şekilde düşürmese de askerlik kurumunun yapısının ve işlevlerinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Askerlik hala Türk toplumu için saygın bir statüdür, hala toplum şehitlerin ölmediğine inanmaktadır, fakat her erkeğin zoraki olarak askere alınmasının gerekliliği konusunda soru işaretlerine sahiptir. Bu arada on beş Temmuz olayları da Türk milleti için ifade edilen ordu-millet, asker-millet özelliklerinin sadece mitik bir öge olmadığını, gerek görüldüğü durumlarda milletin Türk töresine uygun olarak kadın erkek, çocuk yetişkin demeden gerekli tepkiyi gösterebileceğini somut bir şekilde yakın tarihte göstermiştir.

Kaynakça

- Can, O. (2008), “*Vicdani Red ve Anayasa*”, Türkiye’de Vicdani Red, Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deyimler, Özgür Heval Çınar (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 291- 334.
- Çınar, Ö. H. (2014), *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Vicdani Red ve Türkiye*, Çev. Defne Orhun, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, Z.(2005), *Türk Töresi*, Toker Yayınları. İstanbul.
- Gökçen, S. (1981), *Atatürk’ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti*, Türk Hava Kurumu Yayınları, İstanbul.
- İlköz, G. (2007), *2003-2006 Yılları Arasında Töre Cinayetlerinin Ana Akım Medyada Yer Alma Şeklinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mormenekşe, F. (2007), *Bir Erginlenme Modeli Olarak Askerlik Folkloru*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahmaran, E. (2014).,“*Vicdani Ret Kolay Olmayacak*”. http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/1/col/159/art/21782/PageName/KIBRIS_POSTASI, (erişim tarihi: 11.10.2015).
- Üçpınar, H. (2008), “*Türkiye’de Vicdani Reddin Suç ve Ceza Konusu Olması ve Sonuçları*”, Çarklardaki Kum: Vicdani Red Düşünsel Kaynaklar ve Deyimler, Özgür Heval Çınar (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 313- 334.

Tarihsel Sosyoloji Bütünü Görebilmek Adına Bir Yöntem

Şafak SAĞLAM

Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Bölümü, İstanbul, Türkiye

safaksaglam@halic.edu.tr

Özet

Tarihsel Sosyoloji sosyal bilimler içerisinde yer alan bir disiplindir. Bu makalede bu disiplinin tanıtılması ve bu disiplinde yer alan önemli eserlerin derleme makalesi tarzında incelenmesi hedeflenmektedir. Disiplinin tanıtılmasında bu alanda önde gelen düşünürlerin görüşlerinden faydalanılacak ve aynı zamanda bunların eleştirel bir sorgulaması yapılacaktır. Tarihsel sosyolojinin ve günümüzün sosyal bilimleri ile olan ilişkisi, sosyal bilimlerin geçmişi ve bugünü bu bağlamda sorgulanacaktır. Tarihsel Sosyolojinin tarih ve sosyolojinin birleşimini mi yoksa bundan fazlasını mı ifade ettiği tartışılacaktır. Bu bilim dalı içerisinde kullanılan tarihçisi yaklaşımlar, karşılaştırmalı metot ve patika bağımlılığı yaklaşımı incelenecektir. Böylece Tarihsel Sosyolojinin gelişimi, metotları ve araştırma alanlarına değinilecektir. Sonrasında bu alanın temel gündemi olan dönüşüm sorunu tanımlanacak ve bu alandaki eserlerden bahsedilecektir. Dönüşüm sürecini bir bütün halinde ele alan ve bunun belirli kısımları üzerine değinen eserler açıklanacaktır. Tarihsel Sosyolojinin tanıtımının ötesinde bu bilim dalının bugünün sosyal bilimleri için yaratacağı imkânları açığa çıkarmak makalenin amaçları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel Sosyoloji, Annales Ekolü, Toplumsal Dönüşümler, Patika Bağımlılığı

Historical Sociology a Method for Comprehensive Thinking

Abstract

Historical Sociology is a discipline in social sciences. This article aims to introduce this discipline and to examine the important works in this field in review article style. In defining the discipline, the views of leading thinkers in this field will be

presented and these views will be put through critical questioning. In this context, the relationship between historical sociology and today's social sciences as well as past and present of social sciences will be questioned. It will be discussed whether historical sociology is a combination of sociology and history, or it is more than that. Furthermore, historicism approaches, comparative method and path dependency approaches used in this discipline will be examined. Thus, development of historical sociology, methods and research areas will be addressed. Then, the problem of transformation, which is the main agenda of this field, will be defined and the works in this discipline will be mentioned. Works that deal with the transformation process as a whole and which refer to specific parts of it will be described. The article will also try to offer the possibilities that this branch of science will create for today's social sciences.

Keywords: Historical Sociology, Annales School, Social Transformations, Path Dependency

1. Giriş

Tarihsel sosyoloji akademide 1980'li yılların başından itibaren sosyal bilimlerde kabul edilen bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır (Özdalga, 2016: 23). Tarihsel sosyoloji tabir olarak sosyoloji ve tarih bilimini bir araya getirmeyi ifade etmekte; yani tarihsel çalışmayı toplumsal bağlama oturtmak ya da sosyolojik çalışmaya tarihsel bir arka plan sağlamak (Özdalga, 2016: 23) ve bunların ikisinden daha fazlasını ifade eden şekilde toplumsal değişimimize bir nedensellik aramak olarak okunabilir. Akademik literatürün uluslararası ve yerel boyutunda bu yeni disiplinin alanında yazılmış birçok eser vardır. Bunların ortaklaştığı şey olarak toplumların incelenmesinde hem metodoloji ile ilgili meseleler hem de problemlerin seçimi hakkında genel bir yaklaşımı görürüz (Özdalga, 2016: 9). Bu ortaklıkları anlayabilmek adına ise tarihsel sosyoloji kavramını biraz daha açmak ve sosyal bilimlerin gelişimine bakmak gereklidir.

2. Disiplinin Gelişimi ve Metodu

Tarihsel sosyoloji üzerine yazan düşünürler, bu tabirin 20. yüzyıl sosyal biliminde yer aldığını belirtirken, sosyal bilimlerin gelişimi üzerinde durmamışlardır. Sosyal bilimler tarihte bir bütünlük içerisinde kabul edilmiş ve bugün farklı gördüğümüz disiplinlerin bir arada ifade edilmesini işaret eden tarihsel sosyoloji gibi yaklaşımlara ihtiyaç duyulmamıştır. Disiplinlerin birbirinden ayrılışı ise bu tarih içerisinde yeni bir dönemi ifade eder. Örneğin sosyoloji tabiri ilk olarak Auguste Comte tarafından 1838 yılında kullanılmıştır. Akademide sosyoloji bilimlerinin kurulması ise 20. yüzyılın başlarında gerçekleşir. Hem Comte hem de kurulan bu ilk sosyoloji bölümlerin çalışmalarına baktığımızda ise bugünün perspektifi ile disiplinlerarası bir yaklaşımı görürüz.

Disiplinlerin birbirinden ayrılması sosyal bilimlere hem bir zenginlik hem de bir kopukluk getirmiştir. Zenginlik kısmında gelişim hem nicel hem de niteldir. Bugün sosyal bilimler alanında çalışan kişilerin sayısı tarihte hiç olmadığı kadar fazladır. Bu insanlar üniversiteler başta olmak üzere çeşitli kurumlar tarafından desteklenmektedir. Bu fazlalığın da sağladığı imkan sayesinde her alan üzerinde uzmanlaşmakta ve derinlemesine çalışmalar yapılmaktadır. Bununla birlikte bütün bu alanların aslında birbiriyle etkileşim barındırdığı giderek gözden kaçmakta, giderek uzmanlaşan bilim insanları sosyal bilimlerin genel perspektifine karşı körleşmektedir. Bilim dallarının yaşadığı bu uzmanlaşmasının tarihsel sosyoloji ile olan ilişkisi ise bu yeni disiplinin körleşmeyi ortadan kaldıran çok disiplinli yaklaşımında yatmaktadır.

Bu nedenle tarihsel sosyolojiyi anlamak adına sosyal bilimlerin uzmanlaşma öncesi dönemine bakılmalıdır. Bu alanda eser veren ve alanın tanımlanmasına katkıda bulunan Theda Skocpol'da tarihsel sosyolojiyi açıkladığı makalesinde bir başlık olarak "İşin Özü

Klasiklerin Dirilişi Midir?” (Skocpol, 2014: 6) diye sormuştur. Yine aynı makalesinde “Weber’in, Marx’ın, Tocqueville’in, Durkheim’in ve diğerlerinin klasik soru ve yanıtları, tarihsel sosyolojide yaşamaya doğal olarak ediyorlar” (Skocpol, 2014: 8) diye belirtmiştir. Soru ve yanıtların ötesinde tarihsel sosyolojinin yöntemi olarak tarihi kullanmak, bugünü geçmişin ilerlemeleri üzerinden kurmak ve anlamlandırmak olarak düşündüğümüzde sayılan isimlerden biraz daha geriye gidip Hegel’i hatırlamak da anlamlı olacaktır. Bilindiği gibi Hegel Tinin Görüngübilimi eserinde düşüncenin diyalektik ilerleyişini ortaya koymuştur (Hegel, 2004). Ona göre insan aklı, tin ya da logos bir bütün olarak vardır ancak parçalanmış, yabancılaşmış halini ancak insanlığın gelişimi ile tarihsel bir süreç sonunda aşarak kendi varlığına varabilecektir. O bu ilerlemeyi en son özgürlüğün ve tinin tamamlanabileceği alan olarak devlette cisimlendirmiş, kendi dönemi için bunun somut varlığı olarak Prusya Devletine işaret etmiştir. Hegel’in ele aldığı kavram tin ve vardığı sonuçlar bir yana kullandığı diyalektik kavramı; ilerleme ancak bu ilerleme de kapsama ve aşmayı barındırması tarihsel sosyolojinin kullandığı yöntemle ilişkilidir. Hegel’i takiben Karl Marx’a geldiğimizde onun tarihte düşüncenin ilerlediğini kabul ettiğini görülür. Ancak o bu ilerlemenin sebebinin tinin kendi kusurlarını düşünsel alanda aşması olmadığını belirtir. Toplumsal yapılarda yaşanan dönüşümlerin düşünce yapımıza etki etmesiyle dünya görüşümüzün ilerlediğini söyler. Kendi metodu olarak öne çıkardığı diyalektik materyalizm kavramında diyalektik özgün bir tarihsel ilerlemeyi, materyalizm ise onun maddi temeli olan toplumsal yapılara olan vurgusunu ifade eder (Marx ve Engels, 2010). Tarihsel sosyolojinin temel konusu olarak toplumsal dönüşümleri ele alması ve bunları tarihsel gelişim ile beraber günümüze kadar etkileriyle birlikte incelemesi kökenlerini bu ve önceki saydığım düşünürlerde aramak gerektiğini gösterir.

Tarihsel sosyolojinin bu bağlamda tarihsel boyutu toplumsal olayları anlayabilmemiz için önemlidir. Tarihselliği bir kenara bıraktığımızda

yapabileceğimiz ancak durumun bir fotoğrafını çekmekle sınırlıdır. Kuşkusuz bu da birçok şeyi açıklayacaktır ancak bu statik bir analize yol açacaktır. İncelenen toplumsal durumdaki hale nasıl geldiğini, süreci ve ilişkileri anlamamıza çoğu zaman izin vermeyebilir. Hatta bazı kavramlar var olanın anlık analiziyle ortaya çıkmayabilir. Örneğin E.P Thompson sınıf kavramının ancak tarihsel bir bakış açısıyla anlaşılabilmesini belirtir.

“Sınıftan, ilişkisiz ve birbirine benzemez gibi görünen bir dizi olayı, hem deneyimin hammaddesinde hem de bilinçte birleştiren tarihsel bir fenomeni anlıyorum. Bunun tarihsel bir fenomen olduğunun altını çiziyorum.

...

Ve bunlar tarihsel sorunlardır. Ve biz tarihi belirli bir anda durdurursak, ortada sınıflar kalmaz; yalnızca çok değişik deneyimleriyle çok sayıda insan kalır. Ama biz bu insanları toplumsal değişim içinde yeterince izlersek, ilişkilerinde, düşüncelerinde ve kurumlarında düzenlilik görürüz.” (Thompson, 2012: 39–42)

Günümüzü, içinde yaşadığımız toplumsal yapıyı ve onun sorunlarını anlamak için de tarihsel süreç ve o süreçte yaşanan dönüşümleri anlamak önemlidir. Tarihsel sosyoloji belirli bir yönü olduğu varsayılan dönüşümlerin uzun-süreliliği tarihsel perspektifi üzerinde çalışır (Özdalga, 2016: 11). Bu değişimi ifade eden ise patika bağımlılığı kavramıdır.

Patika bağımlılığı kavramı en kısa tabiriyle önceki olayların daha sonraki olaylar üzerindeki toplam etkisidir. Patika bağımlılığı kavramı bir determinizmi çağrıştırdığı gibi aynı zamanda bir özgürlüğü de içinde barındırır. Çünkü patika bağımlılığı tarihi bir çatışma zemini olarak okumaktır. Yaşadığımız toplumsal düzeni evrensel değil (örneğin tarihin sonu olarak), bunun yerine çatışmanın belirli bir çözümü sonucu oluşan (farklı bir çözümle değişebilir) bir yapı olarak kavramaktır (Ergut, 2012: 18). Bugünü oluşturan geçmişte yaşanan

mücadeleler, farklı bir deyişle pazarlık süreçlerinin “farklı aktörlerin toplumsal olarak var olmak için verdikleri mücadeleleri için siyasi süreçler”dir. Bu süreçler sınıf mücadelesi olabileceği gibi tarihsel sosyolojinin daha geniş perspektifli bakış açısından elitlerin, dinlerin, farklı toplumsal tabakaların mücadelesi olabilir. Örneğin tarihsel sosyoloji içerisinde değerlendirilebilecek Fethi Açıkel’in bakış açısı toplumsal dönüşümü elitler üzerinden okumaktır.

“Kritik momentlerde elitlerin yaptıkları tercihler, sonraki dönemleri belirleyecek patikaların oluşumunu sağlar. Seçilen modernleşme modeli “yörüngesel bağımlılık” yaratır. Başka bir deyişle bu seçimin hakim kıldığı modelin etkisinden çıkılmasını zorlaştıracak bir “yatırım maliyeti” söz konusudur” (Ergut, 2012: 21)

Tarihsel sosyolojinin metot özelliklerine bakarken kuşkusuz Annales Ekolüne de değinmek gerekir. Bu okulun öne çıkan yaklaşımı uzun erimli tarihsel yapıların araştırılmasıdır. Bu araştırmada ise Annales ekolünde olan tarihçiler coğrafya başta olmak üzere sosyoloji, antropoloji, iktisat, sosyal psikoloji ve çeşitli diğer bilim dallarından faydalanmıştır. Bir diğer nitelik ise incelenen yapının tarihsel genişliği kadar coğrafi genişliği ve karşılaştırmadır. Örneğin Fernand Braudel *II. Philippe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* eserinde topyekûn bir coğrafyayı ele alarak, birbiriyle ilişkileri içerisinde anlamaya çalışmıştır. Bir diğer isim Marc Bloch anıtsal eseri *Feodal Toplum*’da bu dönemin en belirgin olduğu 9 ila 13. yüzyıl arasını Fransız, Alman, İngiliz, İtalyan ve İspanyol feodalitelerini ele alarak incelemiştir. Yine burada tarihsel sosyolojinin ve Annales ekolünün önemsedığı sorun odaklı yaklaşım ön plandadır. Örneğin Bloch eserinin amacını “geçmişin bu diliminin hangi özelliklerinden ötürü diğerlerinden ayrı olarak incelenmeyi hak ettiğini” (Bloch, 2015: 25) ortaya çıkarmak olduğunu belirtir.

Özetlersek tarihsel sosyoloji toplumsal yapıyı anlamak adına uzun erimli bir şekilde bu yapıyı tarihsel süreç içerisinde analiz eder. Bu

analizi farklı bilimsel disiplinlerden faydalanarak bütünsel bir şekilde yani dönüşen yapının her bir alanına uzanacak şekilde gerçekleştirir. Yine önemli olarak bu dönüşümün farklı ülkeler, coğrafyalar vb. alanlarda ne farklılıklar göstererek cereyan ettiğini analiz eder.

3. Tarihsel Sosyolojinin Çalışma Alanları ve Çeşitli Çalışmalar

Tarihsel sosyolojinin gündemini geniş insan kitlelerini ilgilendiren sorular oluşturur. Günümüz sosyal biliminin ise giderek bundan uzaklaştığı söylenebilir (Ergut, 2002). Geniş insan kitlelerinin sorunlarına çözüm üretebilmek için ise bugünün toplumsal yapısını tarihsel dönüşümü içinde anlamak gerekir. Bu dönüşüm yani bugünün toplumsal yapısını oluşturan gelişim Hobsbawn'ın vurguladığı Fransız ve İngiliz sanayi devriminden başlar (Hobsbawn, 2013). Kuşkusuz buraya 17. yüzyılın İngiliz Devrimini de eklemek gerekir. Feodalizmden kapitalizme geçişin ilk örnekleri olan bu devrimler benzer şekilde dünyadaki diğer bütün bölgelerde farklı zamanlarda gerçekleşmiştir. Belirli bir yönelimi olan dönüşüm kavramı bu şekilde kavranmalıdır. İster ahlaki, ister ekonomik nedenlerle olsun insanlık önceden yaşadığı çeşitli toplumsal dönemleri asmıştır. Bugün dünyanın hiçbir yerinde yaygın bir şekilde kölelik ya da serflik olgusu bulunmamaktadır. Bunun yerine kapitalist üretim tarzı ufak farklılıklara sahip olmakla beraber yerkürenin hemen hemen her yerinde egemen olmuştur.

İşte bu büyük dönüşümler Skocpol'un da belirttiği gibi tarihsel sosyolojinin sorularını belirtir: “Öteki uygarlıklarla karşılaştırıldığında Avrupa, Başka kesimleriyle karşılaştırıldığında Avrupa'nın bazı kesimleri neden daha dinamikti?” (Skocpol, 2014: 1), ufak tanımlamalar yapar: “tarihsel sosyoloji, büyük ölçekli yapıların ve temel değişim süreçlerinin doğasını ve etkilerini anlamaya adanmış sürekli, hep yenilenen bir araştırma geleneği olarak daha iyi anlaşılır.” (Skocpol, 2014: 7), bu disiplinde verilen eserlerin neden çekici olduğunu belirtir: “Büyük sorular sormak, onları, genel teorileştirme,

totalleştirme ya da karşılaştırmalı tarihsel çözümleme ile bağlam ayrıntılarına ve zaman süreçlerine duyarlılığı çeşitli biçimlerde harmanlamaya yöneltti; bilimsel başarılarını bu kadar çekici kılan budur.” (Skocpol, 2014: 11), ve alanın baktığı olguları somut bir şekilde sıralar: “İngiliz sanayileşmesi, Fransız Devrimi ve Alman bürokratikleşmesi” (Skocpol, 2014: 9). Skocpol tarihsel sosyolojinin çalışma şeklini daha net olarak şu şekilde belirtir:

“Hakiki tarihsel sosyolojik incelemeler, aşağıdaki karakteristiklerin hepsine ya da bazısına sahiptirler. En temel olarak, zamana ve mekana somut bir şekilde yerleşmiş olduğu anlaşılan toplumsal yapılar ya da süreçlerle ilgili sorular sorarlar. İkincisi süreçleri zaman içinde ele aldıkları gibi, sonuçların nedenlerini açıklamada zamansal ardışıklığı da ciddiye alırlar. Üçüncüsü, pek çok tarihsel çözümleme, bireysel yaşamlarda ve toplumsal dönüşümlerde niyet edilen ve edilmeyen sonuçların açığa çıkmasından anlam çıkarmak için, önemli eylemlerin ve yapısal bağlamların etkileşimine dikkat eder. Son olarak, tarihsel sosyolojik incelemeler özgül türden toplumsal yapıların ve değişim kalıplarının tikel ve değişik özelliklerini aydınlatırlar.” (Skocpol, 2014: 2)

Verilen tanım oldukça kapsayıcı olmakla bu alanda yapılan kimi çalışmalara değinmek tarihsel sosyolojiyi daha somutlaştıracaktır. Bu alanın önde gelen isimlerinden Barrington Moore, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* (Moore, 2016) kitabında çeşitli ülkelerin toplumsal dönüşümlerini incelerken, bu dönüşümlerde köylülüğün ve soyluluğun rolüne bakarak bir karşılaştırmaya gitmiştir. İlk grupta ele aldığı üç ülke İngiltere, Fransa ve Amerika kapitalist toplumu geçerken yaşadığı devrimler sayesinde hem soylu sınıfı hem de köylü sınıfı tasfiye edebilmiştir. Prekapitalist sınıflar diyebileceğimiz bu her iki grubun ortadan kaldırılması bu üç ülkenin ilerleyen dönemde demokratik liberal bir sistem kurabilmelerine olanak sağlamıştır. Bunların aksine Japonya örneğinde köylülüğün tasfiyesi gerçekleşirken soylu sınıfının tasfiyesi gerçekleşmemiştir. Benzer bir örnekte Almanya’dır. 1848’de kaçan fırsat tabiri Almanya için sıklıkla

kullanılır. Bu fırsat dönüşümün demokratik bir doğrultuya girmesidir. Bunun yerine yaşanan ise junkerlerin desteklediği, Bismarck'ın deyimiyle *Demir ve Kan*'la kurulacak olan Alman birliğidir. Bu birlik ise oldukça baskıcı bir tabiatta oluşup, ilerde kurulacak olacak Nazi rejimine doğru bir eğilim yaratmıştır. Üçüncü örnekte ise prekapitalist sınıflardan köylülüğün ortadan kalkmaması özellikle Çin'de ama aynı zamanda Rusya'da rejimin dönüşümünün komünist devrim ile gerçekleşmesine ve nihayetinde otoriter olma ihtimali olan rejimlerin oluşumuna yol açmıştır.

Karşılaştırma yöntemini kullanan ve devrimleri analiz eden bir diğer çalışma Theda Skocpol'un *Devletler ve Toplumsal Devrimler* (Skocpol, 2004) eseridir. Skocpol eserinde Fransa, Rusya ve Çin'de yaşanan toplumsal devrimleri karşılaştırmaktadır. Öncelikle neden bu üç ülkenin seçildiğini ve benzerliklerini belirtir. Her üç ülke sömürge bir geçmişe sahip olmamış ve dönüşümlerini görece özerk bir şekilde kendi içlerinde yaşamıştır. Her birinin eski rejim yapısı toplumsal ihtiyaçları karşılamada yetersizdir. Uluslararası sistemin baskılarına cevap veremezler. Dönüşüm toplumsal katılım ile gerçekleşmiş ve dönüşüm sonucunda yeni siyasi liderlikler oluşmuştur.

Skocpol devrim kuramını ise üç ana kavram etrafında oluşturur. Bunlardan ilki devrimlerin iradeci bir şekilde değil yapısal nedenler ile açıklanabileceği üzerinedir. Bu bağlamda devrimde yer alan çeşitli önder grupların Jakobenler, Bolşevikler ve onların niyetlerinin ötesinde, devrimin oluşum, ilerleme ve sonrasında kurulan düzenin belirlenmesinde, var olan toplumsal yapının faillere sunduğu olanakların asıl belirleyici olduğunu üzerinedir. Yani analizinde iradeci değil yapısal bir tutum alır. İkinci yaklaşım uluslararası yapılar ve dünya-tarihsel gelişmelerdir. Bu ülkelerin içerisinde yer aldıkları savaşlar ya da ekonomik baskılar her üç ülkede hem devrimlerin oluşumunda hem de devrim sonrası kurulan yapılarda belirleyici olmuştur. Üçüncü olarak ise devletin özerkliğini ön plana çıkarır. Bu da

yine devrimin oluşumunda egemen sınıfların içerisindeki çelişkilerin rolü ve devrimin sonrasında devrimi gerçekleştiren kitlelerden ve öncü grupların farklı olarak belirli ihtiyaçları karşılama zorunluluğunda olan kendi hikmet-i hükümeti olan devlet yapısının oluşmasıdır.

Skocpol bu bağlamda yaptığı analizinden temel çıkarımı her üç ülkede de yaşananın bir köylü devrimi olduğudur. Tarımın kapitalist düzene uygun şekilde düzenlenememiş olması, dönüşümde bir devrimin yaşanmasına yol açmıştır. Tarımın dönüşümünü uzun vadede gerçekleştirecek olan da bu devrimlerin sonuçlarıdır.

Toplumsal sistemlerin dönüşümü üzerine literatürde yoğun bir tartışma yaratan diğer bir başarılı çalışma Maurice Dobb'un *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler* (Dobb, 2007) eseridir. Bu eser sonrasında ise çeşitli düşünürlerin katkıda bulunduğu Feodalizmden Kapitalizme geçiş tartışmaları başlamıştır. Dobb eserinde temel olarak İngiltere'de yaşanan dönüşümü ele almıştır sonrasında yaşanan tartışmalar ise genel olarak Avrupa ama Japonya Feodalizmini kapsayan şekilde karşılaştırmalı analiz içinde gerçekleşmiştir. Eserin temel yaklaşımı feodalizmin kendi içsel çelişkileri nedeniyle yıkıldığıdır. Yani bir sistem olarak kendinin yeniden üretimini sağlayamamıştır. Feodalizmden kapitalizme geçiş tartışmalarında ise bu yaklaşım ile bir tartışma içerisinde feodalizmin içsel çelişkilerinden çökmediği, dünya sisteminde yaşanan değişimlerin Avrupa'da ticareti canlandırdığı ve bunun sonucu olarak feodalizmin çözülerek kapitalizmin kurulduğu üzerinedir. Geçmişte kalmış bir toplumsal düzenin nasıl çözüldüğü soyut bir akademik ilgi olarak düşünülebilir ancak yaşanan sürecin etkileri günümüze yoğun şekilde yansımaktadır. Bunlara bir sonraki örnekle beraber değineceğim.

Dönüşüm sorunu üzerine ülkemizde yaşanan bir tartışma 60'lı yıllarda Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) başlığı altında olmuştur. Sencer Divitcioğlu'nun *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu* (Divitcioğlu,

2015) bu tartışmaya yön veren önemli metinlerden biri olmuştur. Tartışma Osmanlı toplumsal düzeninin yapısıyla ilgilidir. Kimi tarihçiler Osmanlı düzenini sadece kendine özgü olan, adaletin hüküm sürdüğü ve halkın mutluluk içinde olduğu bir yönetim olarak tasvir etmiştir. Bir diğer yaklaşım onu Avrupa feodaliteleri ile bir tutmaktadır. Divitcioğlu ise Marksist literatürden aldığı bir kavramla onu Asya Tipi Üretim Tarzı kategorisinde değerlendirir.

Bahsedilen bir önceki eserin amacı olarak geçmişte kalmış bir dönemin nasıl ortadan kalktığına dair bir akademik ilgiden ötesini temsil ettiğini belirtmiştim. ATÜT tartışmaları da tarihte kalmış bir imparatorluğunun nizamına bir isim verme kaygısından ötesini içermektedir. Osmanlı düzenini ortaya koymak her şeyden önce kapitalistleşme, modernleşme sürecimizi anlayabilmek adına önemlidir. Bu süreçte yaşanan zorluklar, aşılabilen ve aşılamayanlar ilk elden Osmanlı düzeni ile ilgilidir. Yine bu süreçte rol alan failerin eylemlerinin de sınırları bu düzen tarafından çizilmiştir. 60-70'li yıllarda hala Türkiye'nin kapitalizme geçemediği, feodal bir toplum olduğu şeklindeki yorumlar, o dönemin düşünürlerinin toplumun özgürlüğü, kalkınma gibi alanlardaki görüşlerine sirayet etmiştir. Yani Osmanlı toplumsal düzeninin araştırılması bizzat bugünkü sorunlarımıza yönelik olarak bir amaca hizmet etmekteydi.

Feodalizmden kapitalizme geçişin nasıl yaşandığı da benzer şekilde günümüzün toplumuna yönelik bir tartışmadır. Sistemin içsel çelişkilerinden çıktığını düşünmek, oradaki sınıf mücadeleleri görmek sonrasında kurulan toplumun bir pazarlıklar toplumu olduğunu da kabul etmektir. Yeni düzene dönüşümün bir halk mücadelesiyle veyahut üretimde rekabetçi kapitalistler ya da tekelci kapitalistler eliyle olması sonrasında geleceğe uzanan bir patika yaratmaktadır. Bu patikayı anlayabilmek, suniliği ortaya koymak, bunu yapabilmek için geçmişte yaşanan dönüşümün anlaşılması günümüzdeki toplumsal düzeni anlamak ve değiştirebilmek adına oldukça önemlidir.

Karşılaştırma boyutunun ön plana çıktığı tarihsel sosyolojinin kurucu metinlerinden biri Marc Bloch'un *Feodal Toplum*'udur (Bloch, 2015). Bloch bu eserinde feodal düzeni karşılaştırmalı bir şekilde Alman, Fransız, İngiliz, İtalyan ve İspanyol feodaliteleri üzerinden ele almıştır. Feodal düzeni, onun yönetim, hukuk, savaş, kültür, dil ve akla gelen her yönüyle masaya yatırmıştır. O da kitabında tarihsel sürekliliklere değinmiş, feodal dönem sonrası oluşan toplumsal yapılara bu dönemin etkilerini belirtmiştir. Feodaliteyi temel olarak üzerine kurduğu kavram vassal-senyör ilişkileridir. Bu ilişkilerin dünyanın diğer bölgelerinde görülen tabiiyet ilişkilerine göre daha eşitlikçi olduğunu belirtir. Bunun nedeni kendisine tabii olanın tabii olana karşı sorumluluklarıdır. Bloch burada isyan hakkının kökenlerinin olduğunu belirtir. Avrupa toplumunun ileriki yüzyıllarında yaşadığı demokratik dönüşümlere vassal-senyör ilişkisinin bu demokratik yönünün belirli ölçüde etkide bulunduğunu söyler.

Toplumsal dönüşüm sorununu bütünlüklü bir şekilde ele alan burada değinilmeyen birçok eser daha vardır. Şimdi ise dönüşümün belirli yönlerine odaklanan eserlere bakacağım.

4. Parçalı Yapısı İçerisinde Dönüşüm

“Modern” topluma geçiş dünyanın her bir bölgesinde gerçekleşti. Bu süreç kimilerinde devrimle, kimilerinde reformlarla; halkın katılımı ya da tepeden elitlerin müdahaleleriyle gerçekleşti. Sonuç olarak oluşan yeni toplumsal yapı birçok yönüyle eskisinden zıtlaşıyordu. Örneğin Marc Bloch Feodal toplumu açıklarken onun zaman algısına da değinir. O toplumun insanları için zaman günümüzdeki gibi çok net şekilde bölünmüş, saatlerle, takvimlerle takip edilen bir şey değildir. Günümüzde bir çalışanın 24 saati yaklaşık olarak belirlenmiştir, doğum günlerimiz, özel günler hepsinin üzerine bir farkındalığımız vardır. Geleneksel toplumun insanının ise çoğu zaman doğduğu tarihle ilgili kesin bir farkındalığı yoktur. Zaman

kavramı doğa ile ilişki içerisinde, hasat günleri, mevsim geçişleri gibi olgulara bağlıdır. Zamanı bu şekilde nicel olarak bölmeyen geleneksel toplumun insanı, fabrikalarda çalışmaya başladığında bu yeni algıya uymakla oldukça zorlanmıştır. Hatta ilk işçi sınıfı hareketlerinde iş bırakan işçilerin en başta yaptıkları eylem fabrikalardaki saatleri parçalamak olmuştur.

Zaman algısı değişenler içerisinde tek bir örnektir. Denetim şekilleri, yönetim uygulamaları, toplumsal değerler, tüketim kalıpları akla gelebilecek her şey geleneksel ve modern toplum arasında farklılık oluşturur. Bu kısımda işte bu değişimin yaşandığı alanları tikel olarak ele alan çeşitli çalışmalara değinilecektir. Bu çalışmalar geleneksel toplumun, değişen düzenin rekabet ortamı içerisinde gerekliliklere ihtiyaç veremediği durumda, yönetenlerin değişen uygulamalarına yöneliktir. Bu uygulamalar hem geleneksel yönetim kalıplarıyla bir uyumu, yani hala bir ayağı orada olmayı ama aynı zamanda bir kırılmayı ve yeni olana yönelik uygulamayı temsil eder. Aynı zamanda bu denemeler günümüze kadar süren ve hala devam eden bir süreci gösterirken, devletin günümüzdeki uygulamaları anlamak adına onların bu alandaki geçmişini ortaya serer. Bu sayede devletin aklının sürekliliğini de bize gösterirler. Burada ele alınan üç çalışma Osmanlı İmparatorluğu'nun serüveninden parçalardır.

Ele aldığım ilk eser Selim Deringil'in *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)* (Deringil, 2002) eseridir. Kitapta, II. Abdülhamid döneminde iktidarın kendini yeniden konumlandırışı ve bu amaçla kullandığı yöntemler tartışılmaktadır. Bu dönemin ele alınışı Osmanlı İmparatorluğunda iç ve dış olmak üzere yani tebaası ve uluslararası sistemde kendini yeniden konumlandırmaya yönelik bir paradigma değişiminin yaşanmasındandır. Kitabın yaklaşımı o dönemin bütün devletlerin yeni bir yönetim aklı ve bunun uygulamaları yaşanırken Osmanlı'nın da bundan bağımsız kalmadığı üzerinedir.

Osmanlı bu değişimi iç politikası ve uluslararası sistemdeki yeri için yaşar. İç yapıda Osmanlı, kendi topraklarında yaşayanları tebaadan vatandaşa dönüştürür. Bunun gerekliliği ise Osmanlı'da değil o dönemin bütün devletlerinde aranabilir. Dönemin devletleri hem vergi toplayabilmek hem de askeri ihtiyaçlarını giderebilmek adına vatandaşlarından giderek daha fazlasını talep etmektedirler. Dönemin savaş şeklinin yurttaş ordularını ve zorunlu askerliği mecburi kılması yine savaş aletlerinin giderek artan maliyetini karşılamak ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir. Devletin artan taleplerini Osmanlı'da yaşayanlara kabul ettirebilmek ise onların sahip olduğu hakları arttırmak ve rejime sadık olan yurttaşların yaratılması ile mümkündür. Yani Osmanlı kendi meşruiyetini yaratacak araçlara ihtiyaç duymaktadır. Devletin varlığı için çalışacak dinamizm içinde bir toplum istenir ve bunun için devlet ideolojisi yurttaşlara nüfuz ettirilmelidir. Bu meşruiyeti yaratanlara baktığımızda armalar, eğitim sistemi, marşlar, heykeller, törenler gibi Osmanlı için yeni uygulamalara görürüz.

Sonuç olarak bütün toplum uzun tek bir telmişçesine her bir parçasının titreşimlerini hissedebilecek ve tepki verebilecek şekilde olmalıdır. Aynı zamanda bu süreç neyin meşru neyin gayrimeşru olduğunun tanımlandığı, makbul ve öteki olan bireylerin de oluşturulduğu bir süreçtir.

Osmanlı'nın uluslararası dünyadaki imajı konusunda devletin bu alanda saygı gören bir aktör olarak kabul edilmesi için çalışılır. Devleti yönetenlerin görüşü Avrupalı bir devletin girdiği herhangi bir savaşı kaybetse bile iktidarına saygı gösterilirken, Avrupalıların öteki olarak gördükleri devletlere karşı savaşların bir ölüm-kalım mücadelesine döndüğü üzerinedir. Osmanlı ilk konumda görünmek istemektedir.

Geleneksel topluma baktığımızda orada elit tabaka ile tabii olan tabakanın sınırları net olarak çizilmiştir. Tabii olanlar devlet yönetiminden de, üst kültürden de net bir şekilde ayrı tutulurlardı.

Onların değerlerine seslenen bir meşruiyet kurmak, örneğin milliyetçilik geleneksel toplum için düşünülemez bir olguydu. Zaten elit kısmın yaşam tarzı ve bağlantıları ulusu aşan bir şekilde enternasyonal boyuttaydı. Oysa Selim Deringil kitabında anlattığı süreçte halkla olan bağlantılarla, halktan talepler ve ona verilenlerle yeni bir yönetim aklını temsil eder. Modernleşme süreci ile başlayan ve günümüzde de devam eden.

İkinci olarak bahsedeceğim eser Cengiz Kırılı'nın *Kahvehaneler ve Hafiyeler 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol* (Kırılı, 2000) makalesidir. Kırılı Abdülhamid döneminin çok bilinen jurnalcilik olgusunun aslında polisiye yaklaşım olmadığı, bir önceki kitap için belirttiğimiz gibi yeni yönetim aklının bir uygulaması olduğunu iddia eder. Jurnaller sonucu ceza olanların oldukça az olmasının da bu çıkarımı doğruladığını belirtir. Aslında bu uygulama ile Devlet kamuoyunun düşüncelerini öğrenmek ve onu kontrol altında tutmak istemektedir.

Toplumsal dönüşümün yarattığı maddi koşullar, uluslararası ilişkilerin giderek artması, kırlardan şehirlere sürekli bir göç olgusu, şehirlerin artan nüfusu aynı zamanda enformasyonu arttıran gazeteler artık halkın yönetimini daha zor hale getirmektedir. Öncesine oranla muhalif hareketler rejimi daha tehdit eder hale gelmiştir. Bu hareketler eski yönetim mantığı ile yönetilememektedir. Bu kitlelerin hak talepleri belirli oranda karşılanırken, eş güdümlü bir süreçte denetlemenin artması yaşanır. Böylece yönetenler bir taraftan açtıkları özgürlük alanını, kontrolsüz bir şekilde bırakmamakta, yeni kontrol uygulamaları kullanarak bu alana hakim olmaya çalışmaktadır. Böylece yönettiği kitleye daha iyi nüfuz edebilmektedir.

Ele alacağım son eser ise Karen Berkay'ın *Eşkîyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* (Barkey, 1999) isimli çalışmasıdır. Berkay'ın ele aldığı dönem yukarıda bahsedilen iki eserden birkaç

yüz yıl geride olarak 17. yüzyıl üzerine odaklanır. O da dönüşüm ile ilişkili olan alanlardan birini, merkezileşme olgusu üzerine çalışır. O dönemde tarihte yaşananlara baktığımızda Avrupalı devletlerin sınırları içerisinde merkezkaç güçlere savaş açtığı onları ortadan kaldırdığı ve merkezi devlet yapısını oluşturdukları görünür. Osmanlı için ise eşkıya olgusunun ortaya çıktığı ve merkezi iktidarın otoritesini sağlamakta zorlandığı bir dönemi görüyoruz. Ancak Berkay'ın tezi aslında yaşananın anlatılan bu hikayenin aksine eşkıya olgusunun Osmanlı'nın çoğu zaman işine yaradığı üzerinedir.

Berkay'a göre Osmanlı toplumu bu dönemde enflasyon, nüfus artışı, ticaret yollarının değişimi gibi nedenlerle toplumsal bir krize düşmüştür. Yine bu dönemde değişen savaş şekilleri devletin asker ve vergi ihtiyaçlarını arttırmıştır. Kısacası devlet toplumdan daha fazlasını talep etmek zorunda kalmıştır. Bunu gerçekleştirirken uyguladığı yöntemler örneğin köylülerin askere alınması, silahlarıyla terhis edilmesi; bu kişilerin topluma girecekleri uygun adaptasyon fırsatlarının yokluğunda onların eşkıyalara dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Devlet eşkıya olgusu ile uğraşırken ilk olarak Sancakbeyi, Beylerbeyi ve Tımar sahiplerini silahlandırmış bu ise onların özerkliklerini arttırmıştır. Bunun yeterli olmaması ise köylülerin de silahlanmasına sebebiyet vermiştir. Her iki durum eşkıyalara karşı alınan önlemken aynı zamanda silahlanan bu grupların da zaman zaman eşkıyalığa başlaması olgusu sık olarak görünmüştür. Berkay Osmanlı'nın eşkıyalık olgusuna sürekli geçici çözümler getirdiğini ve aynı zamanda bu olguyu merkezileşme çabalarında kullandığını belirtir. Osmanlı'nın kurduğu toplumsal sistem; tımar sahibi (soylu diyebileceğimiz) grubu kendi içinde bölerek, toprakla bağını devlet ile olan bağından zayıf tutarak; köylüleri de özellikle hukuk ile devlete bağlayarak her iki grubun da devlete karşı tutarlı bir isyan oluşturmasını engellediğini belirtir. Bu durum içerisinde eşkıyalar da devlet için temel bir tehdit oluşturamamıştır. Aksine devlet çeşitli şekillerde bu gruplardan faydalanmıştır. Asker ihtiyacı doğduğundan bu ihtiyacı bu gruplardan temin etmiş, gerektiğinde köylülerin

karşısında kendi meşruiyetini sağlayabilmek adına eşkıyaları öne sürebilmiştir. Toplumsal huzursuzlukların eşkıyalık biçiminde zuhur etmesi son tahlilde devletin kabul edebileceği bir sınır olmuştur.

Bahsedilen üç eser dönüşümün yönetim tarzında yarattığı etkiler üzerine ele alınmıştır. Bahsedildiği gibi feodalizmden kapitalizme geçiş ya da geleneksel toplumdan modern topluma geçiş topyekûn bir değişim olmuştur. Bunu her boyutuyla ele alabilmek herhangi bir düşünürün entelektüel kapasitesinin başaramayacağı boyuttadır. Zaten tarihsel sosyolojinin meselesi de bu büyük konunun kolektif bir şekilde ele alınmasıdır. Hedeflenen ortak bir dilin yaratılmasıdır. Tarihsel sosyoloji altında yapılan çalışmaların hepsi birbiriyle etkileşmeli ve birbirini zenginleştirmelidir. Tarihsel sosyoloji üzerine olan makalesinde Ferdan Ergut bu durumu bir duvarı örme örneğiyle anlatır. Tarihsel Sosyolojiyi disiplinler arası ve çok geniş perspektifli bir duvarı örme amacıyla tuğla koyma faaliyeti olarak değerlendirir. Duvar toplumsal sorunlarımızı çözmeye yönelik anlamlı sorular üretebilmek, bütün insanlık tarihinden faydalanarak-karşılaştırarak, yani geçmişimizin analiziyle günümüzün sorunlarına değinebilmektir. Bu duvarı ise araştırmacılar bir arada örecektir (Ergut, 2002).

5. Sonuç

Tarihte düşünürlerin bir bütün olarak üzerine çalıştığı toplumsal konular zamanla farklı dallar altında uzmanlığa dönüştüler. Post modernizmle beraber makro teorilerden uzaklaşıldı, nesnellüğün göreceliliği ön plana çıkarılarak kesinlik iddiası bırakıldı ve mikro alanlar üzerine çalışmak popülerlik kazandı. Bütün bu süreçler sosyal konular üzerine detaylı bilgileri açığa çıkarmış olsa da kendi alanları üzerinden çalışanlar başka sosyal bilim insanlarının çalışmalarından habersiz bir bilgi üretim süreci içine girdiler. Tarihsel sosyoloji ise bahsedilen duvar örme örneğindeki gibi sosyal bilimlerin bir eş güdüm içinde çalışabilmesi adına bir çabadır. Mikrolaşan, dallara bölünen

çalışmaların zenginliğini disiplinlerarası bir bakış açısıyla yeniden bütünleştirmeyi hedeflemektedir. Bu çaba üretilen eserlerin meraktan ya da bir entelektüel çabayı tatmin etmekten öte bizzat gündelik hayatın sorunlarına temas edecek olmasını hedefler. Bu nedenlerle anlamlı sorular sorabilmek, bilimsel bilgi birikiminden faydalanabilmek adına bir disiplin olarak tarihsel sosyoloji değerli olanaklar sunuyor.

Kaynakça

- Barkey, K. (1999), *Eşkıyalar ve Devlet*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bloch, M. (2015), *Feodal Toplum*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Deringil, S. (2002), *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Divitçioğlu, S. (2015), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Dobb, M. (2007), *Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Ergut, F. (2002), Sosyal Bilimlerde Tartışma Ortamının Kurgulanması ve Tarihsel Sosyoloji İmkanları, *Toplum ve Bilim*, sayı 91.
- Ergut, F. (2012), Tarihsel Sosyoloji Ne Yapar? Nasıl Yapar?, Uysal, A., Ergut, F. içinde Tarihsel Sosyoloji: Stratejiler, Sorunsallar, Paradigmalar, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Hegel, G.W.F. (2004), *Tinin Görüngübilimi*, İstanbul: İdea Yayınları.
- Hobsbawn, E. (2013), *Devrim Çağı (1789-1848)*, Ankara: Dost Yayınevi.
- Kırlı, C. (2000), Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol, *Toplum ve Bilim*, Sayı 83.
- Marx, K., Engels, F. (2010), *Alman İdeolojisi [FEUERBACH]*, Ankara: Sol Yayınları.
- Moore, B. (2016), Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri, Ankara: İmge Yayınevi.
- Özdalga, E. (2016), Bir Tasavvur ve Uсталık Olarak Tarihsel Sosyoloji, Özdalga, E. içinde Tarihsel Sosyoloji, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Skocpol, T. (2004), *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Skocpol, T. (2014), Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi, Skocpol, T. içinde Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler, İstanbul: İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Thompson, E.P. (2012), *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, İstanbul: Birikim Yayınları.

YAYIN KOŞULLARI

1. Gönderilecek makalelerde alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir araştırma sonuçlarını içermesi şartı aranır.
2. Yayın Kurulu, dergiye gönderilen makaleleri öncelikle yayın ilkeleri, dergi kapsamı, bilimsel içerik ve şekil açısından inceler. Ön incelemeden geçen makaleler değerlendirilmek üzere en az 2 hakeme gönderilir. Eserin dergiye kabul edilebilmesi için iki hakemden de olumlu değerlendirme alması gerekir. Gerekli görülmesi durumunda üçüncü hakemden de değerlendirme sürecine katkı sağlaması istenebilir. Son karar editöre aittir.
3. Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin daha önceden yayımlanmamış olduğu ve intihal içermediği iThenticate programı aracılığıyla teyit edilir. Benzerlik raporu dergi editörleri tarafından kontrol edildikten sonra referanslar hariç benzerlik oranı % 15 ve altında çıkan makaleler değerlendirilmek üzere hakemlere gönderilir. Sonucu referanslar hariç % 15 üzerinde çıkan makaleler için yazardan düzeltme talep edilir. Gerekli düzeltmelerin 30 gün içerisinde yapılmaması durumunda makale reddedilir.
4. Makale yazarlarından değerlendirme ve yayın işlemleri için herhangi bir ücret talep edilmez.
5. Makalelerin tüm sorumluluğu ilgili yazarlara aittir. Makaleler uluslararası kabul görmüş bilimsel etik kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır. Gerekli olması halinde Etik kurul Raporu'nun bir kopyası eklenmelidir.
6. Dergide yayınlanan yazılar ayrıca elektronik ortamda (<http://dergipark.gov.tr/husbd>) yayımlanır.

7. Bireysel kullanım dışında, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan makaleler, şekiller ve tablolar yazılı izin olmaksızın çoğaltılamaz, bir sistemde arşivlenemez veya reklam ya da tanıtım amaçlı materyallerde kullanılamaz. Bilimsel makalelerde, uygun şekilde kaynak gösterilerek alıntılar yapılabilir.

YAZIM KLAVUZU

Çalışmanın Türkçe İsmi Her Kelimenin İlk Harfi Büyük (Bağlaçlar Hariç) ve “Times New Roman” Fontunda 14 Punto Olacak Şekilde

Birinci YAZAR^{1*}, İkinci YAZAR² (12 Punto)

(Boşluk olacak)

¹Üniversite, Fakülte ve/veya Bölüm, Şehir, Ülke (10 Puto)

²Üniversite, Fakülte ve/veya Bölüm, Şehir, Ülke (10 Puto)

(Boşluk olacak)

***Sorumlu Yazar e mail: (10 Punto)**

(Boşluk olacak)

Özet (12 punto)

Bu Microsoft Word belgesi Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü tarafından yayınlanan Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilecek olan makaleler için örnek olması amacıyla hazırlanmıştır. Dergimizde yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin bu şablona göre düzenlenmeleri gerekmektedir. Özet kısmında çalışmanın yenilikleri ve temel bulguları vurgulanmalıdır. Türkçe ve İngilizce özet kısımları Times New Roman yazı tipi ile yazılmalı ve 10 punto büyüklüğü seçilmelidir. Yazım metni iki tarafa yaslanmalıdır. Özet bölümünün yazımında tek satır aralığı seçilmelidir. Makale özetinin 100 ila 200 kelime arasında olmasına dikkat edilmelidir. Türkçe ve İngilizce özetlerin 1 (bir) sayfayı geçmemesi gerekmektedir. Makalenin İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda başlık, özet ve anahtar kelimelerin önce İngilizcelerin sonra Türkçelerinin verilmesi gerekmektedir. Anahtar kelime sayısı en az 3 en fazla 6 olmalıdır. (10 Punto)

Anahtar Kelimeler: Anahtar kelime 1, Anahtar kelime 2, Anahtar kelime 3. (10 Punto)

Çalışmanın İngilizce İsmi Her Kelimenin İlk Harfi Büyük (Bağlaçlar Hariç) ve “Times New Roman” Fontunda 14Punto Olacak Şekilde

Abstract (12 punto)

Bu Microsoft Word belgesi Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü tarafından yayınlanan Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilecek olan makaleler için örnek olması amacıyla hazırlanmıştır. Dergimizde yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin bu şablona göre düzenlenmeleri gerekmektedir. Özet kısmında çalışmanın yenilikleri ve temel bulguları vurgulanmalıdır. Türkçe ve İngilizce özet kısımları Times New Roman yazı tipi ile yazılmalı ve 10 punto büyüklüğü seçilmelidir. Yazım metni iki tarafa yaslanmalıdır. Abstract bölümünün yazımında tek satır aralığı seçilmelidir. Makale özetinin 100 ila 200 kelime arasında olmasına dikkat edilmelidir. Türkçe ve İngilizce özetlerin 1 (bir) sayfayı geçmemesi gerekmektedir. Makalenin İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda başlık, özet ve anahtar kelimelerin önce İngilizcelerin sonra Türkçelerin verilmesi gerekmektedir. Anahtar kelime sayısı en az 3 en fazla 6 olmalıdır. (10 Punto)

Keywords: Keywords 1 , Keywords 2 , Keywords 3 , (10 Punto)

1. Giriş

Ana metin, A4 kağıt boyutuna 2 cm kenar boşlukları ile 12 punto yazı büyüklüğünde Times New Roman yazı tipi ile 1 satır aralığı ve her iki yana yaslı şekilde yazılmalıdır. Ana bölüm başlıkları numaralandırılmalı, kelimelerin ilk harfleri büyük olmalı ve **koyu (bold)** karakterde yazılmalıdır. Başlıkla üst metin arasında da bir satır boşluk bırakılmalıdır. Ana bölüm başlığından sonra paragraf aralığı (önce 12nk) olacak şekilde ayarlanmalı, metin arası da 1 satır olmalıdır. Paragraflar arasında boşluk bırakılmalıdır. Çalışmanın İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda bölüm başlığı “**Introduction**” olarak verilmelidir. Araştırma makalelerinde bölümler şu şekilde olmalıdır:

“GİRİŞ”, “AMAÇ ve YÖNTEM”, “BULGULAR”, “TARTIŞMA ve SONUÇ”, “KAYNAKÇA”. Derleme ve yorum yazıları için ise, çalışmanın önemini belirttiği, sorunsal ve amacın somutlaştırıldığı “GİRİŞ” bölümünün ardından diğer bölümler gelmeli ve çalışma “TARTIŞMA ve SONUÇ”, “KAYNAKÇA” şeklinde bitirilmelidir.

Bu bölümde çalışmayla ilgili yeterli literatür bilgisi verilmeli ve çalışmanın gerekçesi belirtildikten sonra amacı vurgulanmalıdır. Ancak konu ile ilgisi olmayan ve gereğinden fazla literatür bilgisi vermekten kaçınılmalıdır.

Metin içi kaynak gösterimi APA formatındadır. (Yazar Soyadı, Yıl: Sayfa aralığı). (Dayanç Kıyat, 2004: 106-110). hazırlanır. Birden fazla kaynak ile atıf yapılacak ise yazar alfabetik sıra ile yazılır. dır (Allport, 1961: 15-17; Levy ve Guttman, 1974: 25).

2. Materyal ve Metot

Bu bölümde, uygulanan yöntemler ve teknikler anlaşılır bir şekilde verilmeli ve metin “Times New Roman” yazı tipinde 12 punto büyüklüğünde ve tek satır aralıkla yazılmalıdır. Metinle ilgili olarak Giriş bölümünde yapılan açıklamalar bu bölüm için de geçerlidir. Başlıkta bağlaç haricindeki tüm kelimelerde ilk harf büyük yazılmalıdır.

Çalışmanın İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda bölüm başlığı “**Material and Method**” olarak verilmelidir. Bölüm içerisinde alt bölüm başlıkları açılması mümkündür.

2.1. Materyal ve Metot Alt Başlığı

Materyal ve metot bölümünde alt başlık altında bilgi verilmek istenmesi durumunda alt başlık “Times New Roman” yazı tipi, 12 punto ve kalın olarak yazılmalıdır. Alt başlığın ilk harfleri büyük yazılmalıdır.

2.2. Şekiller, Tablolar ve Denklemler

Şekiller grafik, diyagram, fotoğraf, resim ve harita şeklinde olabilir. Şekil yazısı şeklin alt kısmına yazılmalıdır. Hem şekil hem de şekil yazısı sayfaya ortalanmalıdır. Şekil yazıları okunaklı olmalıdır. Şekil ile üst metin arasında 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Şekil yazısı ile alt metin arasında da 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Şekil yazısı 11 punto olarak yazılmalı ve aşağıdaki örnekte (Şekil 1) olduğu gibi verilmelidir. Metin içerisinde şekillere atıfta bulunulmalıdır.

Şekil 1. Örnek Resim

Kaynak: Soyadı, A. A., (yıl). *Kitap adı(İtalik)*, Kitabın basıldığı yer, Yayınevi.

Tablolar açık çerçeveli tercih edilebilir. Tablo yazısı tablonun üst kısmına yazılmalıdır. Hem tablo hem de tablo yazısı sayfanın ortasına hizalanmalıdır. Tablo yazısı ile üst metin arasında 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Tablo ile alt metin arasında 1 satır boşluk bırakılmalıdır. Tablo yazıları tercihen 11 punto ile yazılmalı ve tek satır aralığı seçilmelidir. Metin içerisinde tablolara atıfta bulunulmalıdır.

Tablo 1. Tablo Başlığı.

Sütun Başlığı	Sütun Başlığı	Sütun Başlığı
Bilgi satırı	Bilgi satırı	Bilgi satırı
Bilgi satırı	Bilgi satırı	Bilgi satırı
Bilgi satırı	Bilgi satırı	Bilgi satırı
Bilgi satırı	Bilgi satırı	Bilgi satırı

Kaynak: Soyadı, A. A., (yıl). *Kitap adı(İtalik)*, Kitabın basıldığı yer, Yayınevi.

Denklemler sırasıyla 1'den başlanarak numaralandırılmalıdır. Denklem sola yaslanarak yazılmalı ve denklem numarası sağ kenara yerleştirilmelidir. Denklem ile metin arasında üstten ve alttan birer satır boşluk bırakılmalıdır. Denklemler resim formatında olmamalıdır. Word denklem düzenleyicisi tercih edilebilir.

$$E = mc^2 \quad (1)$$

3. Bulgular

Bu bölümde çalışma sonucunda elde edilen bulgular çalışma sırasına göre sunulmalıdır. Çalışmanın İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda bölüm başlığı “**Results**” olarak verilmelidir.

4. Tartışma

Bu bölümde, yapılan çalışmadan elde edilen bulgular bilimsel ilkelerin ışığı altında önceki verilerle karşılaştırılarak irdelenmelidir. İstenilmesi halinde, elde edilen bulgular ve bunların irdelenmesi **Bulgular ve Tartışma** başlığı altında da verilebilir.

5. Sonuç

Bu bölümde çalışmadan elde edilen özgün sonuçlar bir sıra dâhilinde sunulmalıdır. Çalışmanın İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda bölüm başlığı “**Conclusions**” olarak verilmelidir.

Teşekkür

Bu bölümde, çalışmada yardım ya da destekleri bulunan kişi veya kişilere ya da kurum yetkililerine teşekkür edilebilir. Çalışmanın İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda bu bölümün başlığı “**Acknowledgment**” olarak verilmelidir.

Kaynakça

Kaynakça başlığı diğer başlıklar gibi “Times New Roman” fontunda 12 punto, bold olarak yazılmalıdır . Çalışmada yararlanılan kaynaklar alfabetik sıra ile “Kaynakça” başlığı altında 11 punto ile yazılmalıdır. Kaynakların tamamı çalışmanın son sayfasındaki “Kaynakça” başlığı altında verilmelidir. Ancak Özet bölümünde kaynak gösterilmez. Her referans arasında 6 punto boşluk olmalıdır. Çalışmanın İngilizce olarak sunulmak istenmesi durumunda bölüm başlığı “**References**” olarak verilmelidir.

Sürelî Yayınlar:

Soyadı, A., Soyadı, B. B., ve Soyadı, C., (yıl). Yayınlanan Makalenin Adı. *Makalenin Yayınlandığı Dergi Adı (İtalik)*, Cilt ve sayı numarası 7(1), Makalenin sayfa numarası aralığı 1-12. Doi:

Kitaplar:

Soyadı, A. A., (yıl). *Kitap Adı (İtalik)*. Kitabın Basıldığı Yer, Yayınevi.

Sempozyum, Kongre, Bildiri:

Soyadı, A., Soyadı, B. B., ve Soyadı, C., (yıl). Yayınlanan Bildirinin Adı. *Bildirinin Yayınlandığı Sempozyum Kongre, Toplantı ya da Konferans Adı (İtalik)*, s. 1-12, Şehir, Varsa Üniversite veya Kuruluş.

Tez:

Soyadı, A. A., (yıl). *Yüksek Lisans veya Doktora Tezinin Adı (İtalik)*. Tezin türü, Üniversite, Enstitü.

Web sitesi:

<http://www.halic.edu.tr>, (Erişim tarihi:).

➤ **Makaleler format dışında yazıldığı takdirde direkt reddedilecektir.**

Prof. Dr. Kamile PERÇİN AKGÜL
Baş Editör

Dr. Öğr. Üyesi G. Banu DAYANÇ KIYAT
Baş Editör Yardımcısı

e-posta: sosbd@thalicedu.tr
<http://dergipark.gov.tr/husbd>

Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No: 82 Beyoğlu – İSTANBUL
Tel: +90 212 924 24 44

